

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

Заєць Ростислав Геннадійович

УДК 378.091.2(73):172(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ
ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ У СТУДЕНТІВ
ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ

011 – освітні, педагогічні науки

Подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на джерело

_____ Р.Г. Заєць

Науковий керівник:
Чередніченко Наталя Юріївна,
доктор педагогічних наук, доцент

Кропивницький – 2024

АНОТАЦІЇ

Заєць Р. Г. «Формування громадянської свідомості у студентів закладів вищої освіти Сполучених Штатів Америки». – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 – Освітні, педагогічні науки. – Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка. – Кропивницький, 2024.

У дисертації обґрунтовано теоретичні засади дослідження та проаналізовано сучасну стратегію розвитку системи формування громадянської свідомості студентів у закладах вищої освіти США. З'ясовано, що завданнями вищої освіти США є адаптація підготовки студентів коледжів та університетів до практичних вимог різних галузей; поєднання теоретичних та переважно практичних форм освітнього процесу; інтеграція громадянської освіти в зміст окремих освітніх курсів та предметів спеціалізації.

Під час дослідження встановлено, що важливим складником системи формування громадянської свідомості студентів у закладах вищої освіти США є медіакомунікаційна компетентність, яку формують у процесі здобуття вищої освіти.

Унаслідок аналізу наукових розвідок констатовано, що вища освіта в США ґрунтується на принципі Liberal Arts, коли студенти самі обирають загальноосвітні навчальні курси, які передбачають формування життєвих компетентностей, та особисто відповідають за здобутті знання.

Зазначено, що пріоритетним у підготовці в американських ЗВО є формування професійної компетенції як сукупності знань, умінь і культури відносин, а в змісті підготовки є два виміри – вертикальний і горизонтальний.

З'ясовано, що в американських закладах вищої освіти до викладання дисциплін з громадянської освіти залучають кваліфікованих спеціалістів, які працюють у відповідних галузевих секторах, що дає змогу майбутнім фахівцям максимально дізнатися про можливості реалізації їхніх

громадянських обов'язків у межах майбутньої професії для розвитку демократичного суспільства.

Доведено, що на сучасному етапі метою вищої освіти в США є забезпечення громадянських компетентностей, спільних для випускників, які здобули ступінь бакалавра.

Здійснено порівняльний аналіз систем формування громадянської свідомості в закладах вищої освіти США та в Україні та визначено, що спільними ознаками підготовки студентів закладів вищої освіти в Україні та США є компетентнісний підхід до розроблення освітніх програм університетів; уведення в їхню структуру навчальних курсів, які сприяють формуванню громадянської свідомості студентів; випереджувальне інфокомунікаційне керування якістю підготовки майбутнього фахівця; постійне оновлення змісту всіх складників підготовки студентів закладів вищої освіти на засадах науковості й фундаментальності; забезпечення високоякісної фахової підготовки студентів із залученням до цієї справи досвідчених практиків у відповідній галузі. Спільним та обов'язковим напрямом роботи в професійній освіті майбутніх фахівців різних галузей США та України є віртуальна інтернаціоналізація освіти.

Встановлено відмінності вищої освіти в Україні та Сполучених Штатах Америки.

У процесі дослідження окреслено напрями творчого використання прогресивного досвіду США з формування громадянської свідомості в закладах вищої освіти України на двох рівнях: нормативному й організаційно-методичному.

Ключові слова: громадянська освіта, громадянська свідомість, заклади вищої освіти США, медіакомунікаційна компетентність студентів, навчання через служіння громаді, розумний кампус.

Zaiets R. G. «Shaping Student Civic Awareness at Higher Educational Institutions of the United States of America». – Qualifying scientific work on manuscript rights. Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of

Philosophy in the specialty 011 – Educational and Pedagogical Sciences. – Central Ukrainian State University named after Volodymyr Vinnichenko. – Kropyvnytskyi, 2024.

The PhD thesis substantiates the theoretical foundations of the research and analyzes the modern strategy of shaping student civic awareness at higher educational institutions of the United States of America. It was found that the tasks of higher education in the USA are to adapt the training of college and university students to the practical requirements of various fields; a combination of theoretical and mainly practical forms of the educational process; integration of civic education into the content of individual educational courses and specialization subjects.

During the study, it was established that an important component of the system of shaping the civic consciousness of students in higher education institutions of the USA is media communication competence, which is formed in the process of obtaining higher education.

As a result of the analysis of scientific intelligence, it was established that higher education in the USA is based on the principle of Liberal Arts, when students themselves choose general education courses that provide for the formation of life competencies, and are personally responsible for acquiring knowledge.

It is noted that the priority in training in American higher education institutions is the formation of professional competence as a set of knowledge, skills and culture of relationships, and the content of training has two dimensions - vertical and horizontal.

It was found that in American institutions of higher education, qualified specialists who work in the relevant industry sectors are involved in the teaching of civic education disciplines, which allows future specialists to learn as much as possible about the possibilities of implementing their civic duties within the framework of the future profession for the development of a democratic society .

It has been proven that at the current stage, the goal of higher education in the USA is to provide civic competences common to graduates who have obtained a bachelor's degree.

A comparative analysis of the systems of civic consciousness shaping in higher education institutions in the USA and in Ukraine was carried out and it was determined that the common features of the training of students in higher education institutions in Ukraine and the USA is a competency-based approach to the development of university educational programs; the introduction into their structure of educational courses that contribute to the formation of students' civic consciousness; anticipatory information communication management of the quality of training of the future specialist; constant updating of the content of all components of the training of students of higher education institutions on the basis of scientificity and fundamentality; ensuring high-quality professional training of students with the involvement of experienced practitioners in the relevant field. Virtual internationalization of education is a common and mandatory area of work in the professional education of future specialists in various fields of the USA and Ukraine.

The differences between higher education in Ukraine and the United States of America have been established.

In the process of research, the directions of creative use of the progressive experience of the USA in the shaping of civic consciousness in higher education institutions of Ukraine are outlined at two levels: normative and organizational-methodical.

Key words: civic education, civic consciousness, US higher education institutions, students' media communication competence, community service learning, smart campus.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Заєць Р. Г. Тенденції розвитку системи формування громадянської свідомості студентів закладів вищої освіти США. *Молодь і ринок*. № 9–10 (207–208), 2022. С. 157–161.

2. Заєць Р. Г. Формування громадянської свідомості студентів закладів вищої освіти США та України: теоретичний аспект. *Педагогічні науки: теорія та практика*. № 4. 2021. С. 212–218.

3. Заєць Р. Г. Характеристика системи формування громадянської свідомості в закладах вищої освіти США. *Перспективи та інновації науки*. №13(31) 2023. С. 173–186.

4. Заєць Р.Г. Особливості організації освітнього процесу в закладах вищої освіти США для розвитку громадянської свідомості студентів. *Інноваційна педагогіка*. № 67. 2024. С.160–164.

Статті в закордонних наукових виданнях:

5. Rostyslav Zaiets, Natalia Cherednichenko, Svitlana Shandruk. Implementation of US Higher Educational Institutions Experience in Formation of Students' Civic Consciousness in Ukraineю. *Journal of Curriculum and Teaching*. ISSN 1927-2677 (Print) ISSN 1927-2685 (Online) Email: jct@sciedupress.com <https://www.sciedupress.com/journal/index.php/jct/article/view/21692>

Статті та тези в матеріалах науково-практичних конференцій:

6. Заєць Р. Г. Формування громадянської свідомості студентів закладів вищої освіти: теоретичний аспект. *Modern scientific research: achievements, innovations and development prospects*. Berlin, Germany. December 19–21, 2021. С. 305–312.

7. Заєць Р. Г. Розвиток системи формування громадянської свідомості у студентів закладів вищої освіти США: історичний аспект. *Modern research in world science*. Lviv, Ukraine. May 15–17, 2022. С.1160–1167.

8. Заєць Р. Г. Еволюція громадянської освіти школярів та студентів закладів вищої освіти США: історичний аспект. *Modern scientific research: achievements, innovations and development prospects*. Berlin, Germany. August 14–16, 2022. С. 225–231.

9. Заєць Р. Г. Напрямки розвитку системи формування громадянської свідомості студентів закладів вищої освіти США. *I Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Професійна діяльність вчителів: проблеми та стратегії»*. Кропивницький, 2022. С. 22–26.

10. Заєць Р. Г. Організації освітнього процесу в закладах вищої освіти США для розвитку громадянської свідомості студентів. *Third internet conference proceedings "teachers' professional practice: issues and strategies" - organization of the educational process in us higher education institutions for the development of students' civic awareness*. Kropyvnitsky. November 28, 2023. С. 6–9.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	10
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ У СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ США	19
1.1. Теоретико-методологічні засади дослідження формування громадянської свідомості у студентів закладів вищої освіти	19
1.2. Історична періодизація розвитку системи формування громадянської свідомості у студентів закладів вищої освіти США	33
1.3. Тенденції розвитку системи формування громадянської свідомості студентів закладів вищої освіти США	47
Висновки до першого розділу	66
БІБЛІОГРАФІЯ:.....	69
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ЗМІСТ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ США	77
2.1. Характеристика системи формування громадянської свідомості в закладах вищої освіти США.....	77
2.2. Особливості організації освітнього процесу в закладах вищої освіти США для розвитку громадянської свідомості студентів	92
2.3. Формування медіакомунікаційної компетентності студентів ЗВО як підґрунтя результативності громадянської освіти	108
Висновки до другого розділу	122
БІБЛІОГРАФІЯ:.....	126
РОЗДІЛ 3. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ У СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ ТА УКРАЇНИ	134
3.1. Характеристика системи формування громадянської свідомості в закладах вищої освіти України	134

3.2. Спільне й відмінне в системі формування громадянської свідомості в закладах вищої освіти України та США	150
3.3. Перспективні напрями використання системи формування громадянської свідомості в закладах вищої освіти США в Україні	164
Висновки до третього розділу	177
БІБЛІОГРАФІЯ:.....	180
ВИСНОВКИ.....	185
ДОДАТКИ	190

ВСТУП

Актуальність теми. З огляду на сучасні світові тенденції глобалізації в науці визначено принципово нові пріоритети розвитку освітньої галузі, з-поміж яких одним з першорядних є процес формування громадянської свідомості студентів закладів вищої освіти. Закономірним є те, що в освітніх програмах формування громадянської свідомості студентів закладів вищої освіти можна забезпечити введенням до теоретичних та практичних курсів з різних дисциплін модулів з громадянської освіти, а також упровадженням окремих навчальних предметів.

Зростання ролі формування громадянської свідомості студентів закладів вищої освіти вимагає формулювання нових вимог до їхньої професійної підготовки, зокрема тих, що стосуються професійної підготовки в сфері майбутньої професії та громадянської освіти. Важливість формування громадянської свідомості студентів закладів вищої освіти США засвідчено в різних документах і програмах Європейської Комісії з питань освіти: Конституція США (U. S. Constitution, 1787), Закон «Про початкову й середню освіту» (Elementary and Secondary Education Act, 1965), Закон «Про вдосконалення американських шкіл» (Improving America's Schools Act, 1994), Закон «Жодної дитини поза увагою» (No Child Left Behind Act, 2001), Закон «Кожен студент досягає успіху» (Every Student Succeeds Act, 2015), Меморандум «STEM-освіта. Стратегія 2017–2026» (STEM Education. Policy Statement 2017–2026), Стратегічний план департаменту освіти США на 2018–2022 роки (U. S. Department of Education Strategic Plan for Fiscal Years 2018–22) та інші документи, схвалені на федеральному рівні й на рівні штатів.

Українські науковці звертають належну увагу на проблеми громадянської освіти під час навчання студентів у ЗВО, зокрема на такі аспекти: сучасну філософію освіти (М. Михайліченко, Н. Чорнуха, Т. Саврасова-В'юн та ін.) [25, 26, 37]; наявність правового зв'язку особи й держави (О. Локшина, Н. Шукліна, Ю. Тодика, В. Кравченко,

М. Суржинський) [23, 38; 34, 32]; виховання громадянськості як першорядного складника менталітету людини (О. Вишневський, В. Німчук, Г. Ващенко, С. Русова та ін.) [4; 27; 2; 31]; громадянську свідомість як широку освітню концепцію, (М. Михайличенко, Н. Чернуха, Т. Саврасова-В'юн, Ю. Ївженко ін.) [25; 37; 17]; громадянське виховання студентської молоді (С. Кравченко, А. Джурило, Н. Нікольська, О. Локшина та ін.) [21; 6]; управління вихованням учнівської та студентської молоді (О. Майданик, О. Вишневський, Ю. Тодика) [24; 4; 34].

З-поміж важливих проблем формування громадянської свідомості студентів закладів вищої освіти в Україні дослідники найчастіше визначають недостатню якість розвитку громадянської свідомості під час навчання у ЗВО; неузгодженість теоретичного та практичного складників громадянської освіти як одного з компонентів програм підготовки студентів ЗВО; неготовність випускників ЗВО до висловлення активної громадянської позиції; слабку мотивацію студентів та випускників ЗВО до участі в розв'язанні важливих питань у громадах, що спричинило низьку громадянську та політичну активність випускників ЗВО.

Для розроблення стратегічних напрямів розвитку педагогічної освіти в Україні важливим джерелом є вивчення досвіду формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти в зарубіжних країнах. Останнім часом в українській науці з'явилася низка порівняльно-педагогічних досліджень (М. Михайличенко, В. Німчук, Н. Стукало, Н. Шукліна ін.) [25, 26, 27, 33, 38], однак до сьогодні ґрунтовно не розроблено проблему формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти США.

Упродовж останніх років специфічні риси формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти США є предметом інтенсивних дискусій у середовищі американських та європейських науковців, які з-поміж іншого обговорюють такі аспекти: теоретичні основи громадянської освіти молодого покоління (Дж. Дьюї, С. Ханн, , Т. Алвіар-Мартін, П. Фрейре та ін.) [12; 58; 56; 57]; еволюцію системи громадянської освіти США (Дж. Колбі, Дж.

Гріттен, П. Левін та ін.) [44, 49]; форми громадянського виховання (Дж. Дьюї, В. Ліппман, А. Токвільта ін.) [12, 66]; цілі громадянської освіти студентів (А. Колбі, Д. Грінберг, Е. Сімсон, Є. Гуттман та ін.) [44; 60; 61]; комплексний підхід щодо підготовки абітурієнтів до студентства (К. Калдвел, Р. Ін, Д. Конлі, С. Мілліс, Т. Констант, П. Борг та ін.) [43; 45; 46].; причетності студентів до громадянського середовища університету як запоруки ефективної громадянської освіти (Д. Брумс, В. Елліот, Л. Джемієсон, Р. Сімпсон та ін.) [42; 52; 63]; тенденцій розвитку громадянської освіти в США (Дж. Майєрс, Є. Наварро-Медіна та ін.) [29; 30].

У процесі аналізу наукових джерел з'ясовано багатоаспектність порушеної проблеми, що в українській науці дає підстави констатувати, наявні праці, які стосуються лише окремих напрямів формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти США, однак питання формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти цієї країни ще не стало предметом наукового аналізу й надбанням національної педагогіки.

На нашу думку така наукова розвідка допоможе подолати низку *суперечностей*, які виявляються в сучасному освітньому просторі України, зокрема між:

– потребою суспільства в громадянах – представниках масових професій з активною громадянською позицією – й унікальністю вимог до їхньої діяльності як фахівців та особистостей;

– інноваційною природою формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти та переважно масово-репродуктивною (на сьогодні) підготовкою випускника вищого педагогічного освітнього закладу України за більшістю спеціальностей;

– потребою імплементації нових підходів для підвищення ефективності формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти та недостатньою розробленістю механізмів їх реалізації.

Актуальність проблеми, недостатній рівень її наукового розроблення та потреба розв'язання суперечностей, які спостерігаються в сучасному

освітньому просторі України, зумовили вибір теми дослідження – **«Формування громадянської свідомості у студентів закладів вищої освіти Сполучених Штатів Америки».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до тематичного плану наукових досліджень кафедри педагогіки та соціальної роботи Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка «Соціально-професійне становлення особистості» (реєстраційний № 0116U003481). Тему дослідження затверджено на засіданні вченої ради Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (Протокол № 9 від 25 березня 2024 р.).

Мета дослідження – виявити особливості формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти США та окреслити напрями впровадження досвіду цієї країни в професійну підготовку студентів закладів вищої освіти України.

Відповідно до теми та мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Обґрунтувати теоретичні основи дослідження та визначити сучасну стратегію формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти США.
2. Схарактеризувати шляхи формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти США; з'ясувати умови забезпечення ефективності цієї підготовки.
3. Здійснити порівняльний аналіз шляхів формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти США та в Україні.
4. Окреслити напрями творчого використання американського досвіду для формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти в Україні.

Об'єкт дослідження – процес формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти США.

Предмет дослідження – громадянська свідомість студентів університетів США.

Відповідно до поставлених завдань використано комплекс таких **методів дослідження**:

теоретичні – аналіз, синтез та узагальнення основних положень наукових праць і нормативних державних актів США з питань якості громадянської освіти, її реформування й перспектив; індукцію та дедукцію – для встановлення причинно-наслідкових зв'язків між педагогічними, політичними, соціальними та культурними явищами й процесами в США; структурно-системний аналіз – для теоретичного обґрунтування проблеми; термінологічний аналіз – для визначення основних базових понять дослідження; метод наукової ідентифікації – в аналізі наукових джерел для забезпечення достовірності одержаних результатів; компаративний метод – для порівняння й аналізу досвіду США та України з досліджуваної проблеми;

емпіричні – діагностичний (бесіди, інтерв'ю), обсерваційний (педагогічне спостереження), прогностичний (експертні оцінки, моделювання) методи – для виявлення стану розробленості проблеми в педагогічній теорії і практиці та встановлення можливості використання досвіду формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти США в системі вищої освіти України.

Дослідження особливостей формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти США автор виконав на матеріалах самостійного вивчення теорії і практики професійної освіти в Україні та в США. Зокрема проаналізовано наукову літературу з теми дослідження, навчальні плани й програми підготовки фахівців у закладах вищої освіти США; опрацьовано найновіші дані досліджень з різних регіонів цієї країни, результати проведення власного педагогічного спостереження, наукові презентації, інтерв'ю та дискусії з американськими колегами; також узято участь у науково-практичних конференціях.

Джерельну базу дослідження становлять офіційні документи та матеріали про якість громадянської освіти в США, зокрема законодавчі акти в галузі освіти Сполучених Штатів Америки, навчальні плани університетів, програми навчальних курсів; наукові праці американських та європейських філософів, соціологів, істориків, критиків освіти, педагогів-спеціалістів професійної освіти й професійної педагогіки; педагогічна періодика США та інших зарубіжних країн; наукові праці (монографії, дисертації, статті) українських, американських та інших зарубіжних науковців; матеріали науково-практичних конференцій з проблем розвитку громадянської освіти.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *уперше* визначено особливості формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти США; схарактеризовано шляхи формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти США й програми професійної підготовки в американських університетах; з'ясовано умови забезпечення якості цієї підготовки (співбесіда, оцінювання практичної діяльності в реальній або імітаційній ситуації); здійснено порівняльний аналіз особливостей формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти США та в Україні; узагальнено актуальний для розвитку сучасної системи вітчизняної освіти зарубіжний, а саме американський, досвід формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти (модернізація навчальних планів і програм для збільшення обсягу годин на громадянську освіту; забезпечення відповідності між шляхами формування громадянської свідомості й світовими демократичними стандартами; упровадження громадських проєктів у процес навчання студентів в українських університетах; формування єдиного освітнього середовища; забезпечення інформаційної інтеграції освітніх ресурсів та інформаційної безпеки); окреслено напрями творчого використання американського досвіду для вдосконалення процесу формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти в Україні (на нормативному й організаційно-методичному рівнях);

– *удосконалено* процес формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти в Україні з творчим застосуванням американського досвіду, а саме: поглиблення змісту, збільшення варіативності підходів до громадянської освіти студентів університетів України, створення можливості для викладачів ЗВО вибирати форми й способи формування громадянської свідомості студентів під час навчання в університетах; коригування програм професійної підготовки студентів українських ЗВО згідно із сучасними підходами до формування громадянської свідомості студентів, процесом цифровізації, професійними інтересами студентів; створення ефективних умов для здобуття майбутніми випускниками ЗВО навичок саморозвитку громадянської свідомості;

– *подальшого розвитку* набули теоретичні засади осмислення формування громадянської свідомості у студентів закладів вищої освіти США та України в умовах єдиного світового освітнього простору.

До широкого наукового обігу введено нові документи з проблем формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти США, які до цього часу в Україні не публікувалися.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що результати та висновки дослідження унаочнили процес формування громадянської свідомості студентів закладів вищої освіти США, його зміст, організаційні форми, технології; дали змогу осмислити, узагальнити й упровадити в практику сучасної вітчизняної професійної підготовки інноваційні пошуки, техніки й технології формування громадянської свідомості студентів закладів вищої освіти. Прогресивні ідеї американського досвіду формування громадянської свідомості студентів закладів вищої освіти можна застосовувати в професійній підготовці студентів закладів вищої освіти в Україні.

Отримані результати є цінними для досліджень з теорії та методики професійної освіти, порівняльної педагогіки та педагогічного прогнозування; в освітньому процесі закладів вищої та середньої освіти для написання

підручників, навчальних посібників, розроблення лекційних курсів, під час викладання вибіркового навчальних курсів, створення спецкурсів і проведення спецсеминарів у системі професійної освіти, а також у системі післядипломної освіти. Проведене дослідження сприятиме подальшій модернізації системи освіти в Україні, підвищенню ефективності процесу формування громадянської свідомості студентів закладів вищої освіти.

Основні положення та результати дослідження *впроваджено* в практику роботи Центральноукраїнського державного університету (довідка № 19-Н від 23.04.2024); Управління освіти Кропивницької міської ради (довідка №1 від 18.03.2023); Міжнародного Республіканського Інституту (довідка № 1 від 23.04.2024).

Автор роботи вивчав стан формування громадянської свідомості в студентів закладів вищої освіти США під час роботи в Міжнародному республіканському інституті (IRI). Із 2019 р. і до теперішнього часу в співпраці з американськими фахівцями проводив семінари для студентів українських університетів з проблеми формування громадянської свідомості. У 2020–2023 рр. як представник Міжнародного республіканського інституту (IRI) був організатором та виконавцем моніторингових досліджень з різних аспектів формування громадянської свідомості української молоді.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення й результати дослідження обговорено на науково-практичних конференціях, семінарах, форумах різних рівнів: *міжнародних* – «Modern scientific research: achievements, innovations and development prospects» (Берлін, 2021), «Modern research in world science» (Львів, 2022), «Modern scientific research: achievements, innovations and development prospects» (Берлін, 2022), «Професійна діяльність вчителів: проблеми та стратегії» (Кропивницький, 2022), «Професійна діяльність вчителів: проблеми та стратегії» (Кропивницький, 2023); *всеукраїнських* – «Цифрова економіка та інформаційне суспільство» (Кропивницький, 2023).

Матеріали дослідження обговорено й здобуто позитивну оцінку на засіданнях кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Публікації. Результати дослідження викладено в 10 наукових публікаціях, серед яких: 4 статті – у наукових фахових виданнях України, 1 стаття – у зарубіжному науковому виданні (у міжнародній науковметричній базі Scopus).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до них, висновків, списку використаних джерел (254 найменування), додатків. Загальний обсяг дисертації становить 196 с., основний текст – 164 с.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ У СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ США

1.1. Теоретико-методологічні засади дослідження формування громадянської свідомості у студентів закладів вищої освіти

Останнє десятиліття ХХ століття й початок третього тисячоліття спричинили зростання дискусій у тлумаченні термінів «громадянство», «громадянськість». Крах колишнього СРСР, подальше створення Європейського Союзу та оголошення війни терористичним організаціям, які протирічать принципам існування суверенних держав, засвідчили що ця дискусія є життєво важливою, але з огляду на це, в освітніх середовищах різних держав загострилося питання виховання молоді, що передбачає формування майбутніх громадян. Це питання є актуальним саме в контексті освіти для громадян у демократичних державах.

Терміни «громадянство», «громадянськість», «громадянський» увійшли до педагогіки із суспільних наук, де вони визначають прояв патріотизму відносно держави та свого народу. Відповідно до визначення в політологічному словнику: «Громадянство – формально зафіксований правовий зв'язок особи з державою, що знаходить свій вияв у їхніх взаємних правах та обов'язках» [29, с. 123].

Якщо розглядати громадянство, насамперед, як політико-правовий зв'язок особи з державою, можна зробити припущення, що підставою для позбавлення громадянства особи може бути перебування у політичній опозиції до держави, гостра критика політики її керівництва. А це вже прямо суперечить нормам міжнародного права та принципу незалежності та самостійності прав людини від владних структур.

На наш погляд, така позиція є некоректною, оскільки політико-правовий зв'язок особи з державою підкреслює політичний характер громадянства,

забезпеченість особи базовими політичними правами і свободами в державі. Політичні права і свободи особи є тим критерієм, який розподіляє громадян і осіб без громадянства, у тому числі і на сучасному етапі розвитку суспільства. «Громадянство в його споконвічному значенні зароджується там і тоді, де і коли виникає політично організоване суспільство», «громадянство – властивість особи, що відображає його політичну свободу, реалізовану в добровільну участь разом з іншими громадянами у створенні єдиної для них держави, рівноправно приймаючого участь в управлінні справами держави і суспільства» [8, с. 11].

Більшість науковців, аналізуючи істотні ознаки громадянства, вказують на наявність правового зв'язку особи і держави. Таку позицію висловлюють українські правознавці Ю. Шемшученко, А. Таранов, Ю. Тодика та ін. Зокрема, Ю. Тодика наводить таку авторську дефініцію: «громадянство – стійкий правовий зв'язок людини з державою, проявляється у сукупності їх взаємних прав, обов'язків і відповідальності, заснований на визнанні та повазі гідності та основних прав і свобод людини» [34, с. 88].

В. Кравченко характеризує вказаний правовий зв'язок не тільки як стійкий, а ще й необмежений у просторі та часі [20, с. 267], М. Суржинський визначає його як двосторонній [32, с. 18], О. Майданник підкреслює взаємність між державою та особою щодо їхніх прав та обов'язків, а також взаємну відповідальність [24].

На наш погляд, більш оптимальною є позиція Н. Шукліної, яка вказує на складну внутрішню структуру інституту громадянства і його «пов'язаність» за своєю природою і з державним суверенітетом, територіальним устроєм держави, правовим становищем особи [38, с. 35].

В українському словнику навчально-наукових понять і термінів подається таке визначення: «Громадянськість – це спрямованість на користь суспільства, підпорядкування особистих інтересів громадянським, служіння Батьківщині; користування правами і виконання обов'язків, установлених законами держави» [7, с. 49]. Крім того, громадянськість трактується як

усвідомлення і відчуття особою власної причетності до своєї держави та власної відповідальності за державу, сім'ю тощо. Зокрема, український історик, громадський і політичний діяч України М. Грушевський зазначав: «Я вважаю, що та стадія українського життя, у яку ми увійшли, вимагає високого морального настрою, спартанського почуття обов'язку, певного аскетизму і навіть героїзму від українського народу... Хто хоче бути гідним громадянином, той мусить видобути із себе всі моральні сили» [9, с. 22].

Розкриваючи «громадянськість» у своїх дослідженнях, О. Вишневецький виокремив основні громадянські якості та їх показники, які мають бути у будь-якій особистості, серед яких є пошана до законів та рівність громадян перед законом, відстоювання прав людини на життя, власну гідність, безпеку життя, приватну власність, рівність можливостей, самовідповідальність людини тощо [4].

Питання виховання громадянськості як головної складової менталітету українців, бере свій початок з часів Київської Русі («Повчання дітям...» Володимира Мономаха) [27].

Найвищого піднесення ідея громадянського виховання зазнала в період Запорізької Січі та гетьманської влади. Зокрема, Г. Ващенко у своїй праці «Виховний ідеал» [2] визначав виховний ідеал, що відповідає психічним та природним властивостям української людини. Учений радить, які форми і методи належить використовувати, щоб унаслідок виховної праці, сформувати ідеальну людину – українця, громадянина, життєвою метою якого буде служіння Богові й Україні.

Натомість, С. Русова у своїх творах доводила, що суспільне буття визначає хід і напрям виховання громадян держави, його завдання і зміст, а також завжди висловлювала й відстоювала думку, що школа й виховання мають функціонувати у повній відповідності з особливостями й потребами своєї країни, нації [31, с. 42].

На думку М. Драгоманова, українство має шанс на перемогу тоді, коли під національні почуття будуть підведені загальнолюдські принципи – шукати всесвітньої правди, котра була би спільною усім національностям [11, с. 469].

Видатний педагог В. Сухомлинський не лише розкрив зміст поняття «громадянськість», а й розробив шляхи її формування на засадах гуманізму, який вважав, що справжній громадянин має бути насамперед справжньою людиною [33]. Василь Олександрович розглядав громадянство в нерозривному зв'язку з гуманізмом, що передбачає виховання громадянина-людини, для якої невіддільні особисте й суспільне, права та обов'язки, яка любить свою Батьківщину, усі сили віддає служінню народу. В. Сухомлинський органічно поєднав громадянськість і відповідальність, визначаючи громадянськість як відповідальність, обов'язок – той вищий щабель у духовному житті людини, на якому вона віддає себе служінню ідеалу [33, с. 135].

Однією із найважливіших інтегративних ознак громадськості, а також критерієм її сформованості є наявність громадянської позиції. Ядром поняття «громадянська позиція» є громадянська свідомість особистості, яка, органічно поєднуючись з моральними почуттями, виражається у вчинку, в активній діяльності, спрямованій на утвердження передових поглядів, ідеалів. Сучасні вчені М. Михайліченко [26], Н. Чернуха, Т. Саврасова-В'юн [37], обґрунтовують громадянську свідомість як широку освітню концепцію, що спрямована не лише на формування в майбутніх громадян уявлень про сучасні соціальні проблеми і шляхи їх вирішення, але і на виховання певних особистісних якостей, умінь і позицій, необхідних громадянину демократичного суспільства [76].

Загалом громадянська освіта є своєрідною відповіддю на питання, як виховувати молодих громадян держави. Громадянська освіта в демократичному суспільстві покликана навчати індивіда зберігати власну автономію у стосунках з іншими людьми і державою, ефективно захищати власні інтереси. Громадянська освіта передбачає процес політичної

соціалізації, отримання знань і формування умінь суспільно-політичної дії, певного морального стану людей, відчуття власної свободи і водночас відповідальності, віри у суспільні цінності [28, с. 42].

Дослідження з проблем громадянської освіти здебільшого спрямовано на те, які типи громадян держава хоче культивувати та як реалізувати цю концепцію в межах освітньої системи [74].

Проблеми громадянського виховання молоді постійно у фокусі досліджень філософських та психолого-педагогічних наук, їх вирішення нині потребує удосконалення навчально-виховного процесу та залучення потенціалу молодіжних громадських організацій. Роль держави полягає у координації виховних зусиль усіх інституцій суспільства, забезпеченні спрямованої активності особистості у громадській діяльності на користь суспільства відповідно до соціальних норм, законів та етичних ідеалів.

Зокрема, національні та міжнародні наукові розвідки зосереджено переважно на завданнях стимулювання громадянської активності молоді в процесі засвоєння демократичних знань, цінностей і переконань [58].

Більшість науковців погоджується щодо важливості цієї теми, однак ця галузь фактично охоплює різні ідеологічні концепції щодо громадянства в демократичній державі, концепції, які значною мірою виробляють різні навчальні плани.

Огляд міжнародних досліджень з проблем громадянської освіти продемонстрував, що в межах цього питання окреслено значну кількість тем і проблем. Наприклад, американські вчені Левстик і Тайсон [65] запропонували п'ять широких категорій, що представляють основні компоненти цієї галузі: демократія США; міжнаціональні порівняння; дискусії та стратегії прийняття рішень; волонтерство; полікультурна освіта.

Ця категоризація засвідчує, що навчальні програми з громадянської освіти закладів вищої освіти США частково охоплюють вивчення історії державотворення, окремі аспекти права, розуміння ролі США у світі та механізмів демократії.

Водночас, у низці досліджень громадських організацій та політичних центрів свідчать про те, недостатня увага та нерозуміння, якою має бути громадянська освіта, – одна з причин нестабільної політичної ситуації у США.

В 1993 році було засновано Центр публічної політики Анненберга [102], що досліджує проблеми, з якими стикаються три гілки влади, преса та державні школи.

Щорічне опитування щодо обсягу знань населення США з питань громадянської освіти, що проводить ця організація з 2006 року, зосереджено на з'ясуванні розуміння громадськістю Конституції Сполучених Штатів. Із 2013 року вивчення рівня громадянських знань здійснюють щорічно до Дня Конституції (17 вересня) як Опитування громадян до Дня Конституції Анненберга. З-поміж останніх висновків 2021 року є такі:

- у 2021 році 56% дорослих американців назвали всі три гілки влади, що є найвищим рівнем, представленим у цьому опитуванні; у 2006 році лише 33% змогли вказати всі філії;
- на прохання назвати п'ять прав, захищених Першою поправкою, більшість американців могла б назвати майже всі права; у 2021 році свободу слова назвали 74% порівняно з 48% у 2017 році.

Як бачимо, результатом освітньої політики в США є постійне зростання рівня громадянської освіти студентів ЗВО й громадян загалом.

Питання громадянської освіти молодого покоління США привертають увагу вчених не тільки США, але й України. З-поміж них: Дж. Патрик [67], М. Брэнсон [71], В. Мушинский, Я. Соколова, А. Нікітін, І. Фрумін, О. Воскресенська, В. Бобрович та ін.

Упродовж останніх десятиріч українські науковці здійснили низку порівняльно-педагогічних досліджень з різних напрямів громадянської освіти.

Зокрема О. Величко, А. Рацул, В. Михайліченко вивчили зарубіжний та національний досвід формування громадянської компетентності дітей і молоді [25].

І. Іванюк, О. Овчарук, А. Терещенко дослідили сучасний стан громадянської освіти в Україні [16].

Педагогічні засади формування громадянської позиції студентської молоді опрацювали О. Кафарська, О. Кирилович та ін.; питаннями громадянської освіти цікавилися І. Галактіонова, Т. Ладиченко, О. Мальцева та ін.; педагогічні умови громадянського виховання особистості окреслили В. Астахова, Є. Берднікова, І. Бех, І. Молодцова та ін.; громадянську позицію – Н. Корпач, Н. Курилюк, Т. Мірошина, М. Чельцов та ін.; виховання громадянина як провідну умову становлення громадянського суспільства – О. Алексєєва, Г. Дмитренко, П. Ігнатенко, С. Рябов та ін.; управління вихованням учнівської та студентської молоді – В. Бондар, Б. Кобзар, О. Козлова, В. Маслов, Н. Островерхова та ін.

В Україні завдання громадянського виховання студентів сформульовано в таких нормативно-правових документах: Законах України «Про освіту» [13], «Про громадські об'єднання» [3], «Про основні засади молодіжної політики» [3]. Окрім того, важлива роль у цьому аспекті належить Державній національній програмі «Освіта (Україна XXI століття)» [82], «Концепція розвитку громадянської освіти в Україні» [83], «Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності» [83], «Концепції національно-патріотичного виховання молоді» [84], Державній цільовій соціальній програмі «Молодь України» [85] та інші.

Чинні закони, концепції, програми розкривають зміст громадянського становлення особистості: виховання поваги до Конституції України, державних символів України, прав і свобод людини й громадянина; формування почуття власної гідності, відповідальності перед законом за свої дії; свідоме ставлення до обов'язків людини й громадянина; сприяння реалізації прав особистості на вільне формування політичних і світоглядних переконань; виховання шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей українського народу та інших народів і націй [17].

Теоретичні засади формування громадянськості особистості викладено в Концепції громадянського виховання особистості АПН України (2000), де наголошено, що громадянськість – це інтегрована якість особистості, яка формується в процесі виховання.

Проаналізувавши документи, ми дійшли висновку, що громадянськість – це багатоаспектне поняття й фундаментальна духовно-моральна риса, світоглядна характеристика особистості із культурологічними засадами що зумовлено її державною самоідентифікацією, усвідомленням належності до конкретної країни. Із цим пов'язано громадянське ставлення людини до сформованих традицій у державі, законів, забезпечення прав людини, чеснот громадянського суспільства, готовність виконувати обов'язки та відстоювати власні права [19].

У Концепції громадянської освіти та виховання в Україні окреслено інноваційні шляхи громадянського виховання й формування почуття громадянськості української молоді [19].

Концепція розвитку громадянської освіти в Україні [30] ґрунтується на потребі в створенні сприятливих умов для формування й розвитку громадянських компетентностей людини на всіх рівнях освіти та в усіх складниках освіти, що дасть змогу громадянам краще розуміти та реалізувати свої права в умовах демократії, відповідально ставитися до своїх прав та обов'язків, брати активну участь у суспільно-політичних процесах, а також усвідомлено забезпечувати захист, утвердження та розвиток демократії.

Правові основи громадянської освіти в Україні закладені у Конституції України [86], Законі України «Про освіту» [13], Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роках, затвердженій Указом Президента України від 26 лютого 2016 року № 68 [87], плані дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020–2025 роки [88], затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України 09.10.2020 № 932, Національній стратегії у сфері прав людини, затвердженій Указом Президента України від 25 серпня 2015 року, № 501 [89].

Із схваленням нового Закону України «Про освіту» та з урахуванням Указу Президента України від 1 грудня 2016 року, № 534 «Про пріоритетні заходи щодо сприяння зміцненню національної єдності та консолідації українського суспільства, підтримки ініціатив громадськості у цій сфері» [90], плану заходів щодо зміцнення національної єдності, консолідації українського суспільства та підтримки ініціатив громадськості в зазначеній сфері [93], затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 березня 2018 року, № 179, виникла необхідність визначення конкретних кроків на шляху формування громадянської освіти в Україні.

Закон України «Про освіту» визначає, що держава створює умови для здобуття громадянської освіти, спрямованої на формування компетентностей, пов'язаних з реалізацією особою своїх прав і обов'язків як члена суспільства, усвідомленням цінностей громадянського (вільного демократичного) суспільства, верховенства права, прав і свобод людини й громадянина [13].

Правовою підставою для формування громадянських компетентностей на рівні загальної середньої освіти є стаття 12 Закону України «Про освіту», яка визначає 12 ключових компетентностей, зокрема громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей, що відповідають меті та принципам освіти, і додатково — наскрізні компетентності, зокрема критичне мислення [13].

Освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави [13], тому в період становлення громадянського суспільства вона є вагомим інструментом виховання громадянина-патріота, формування його активної громадянської позиції, стає дієвим чинником пропагування демократичних цінностей. Саме під час навчання в закладі вищої освіти майбутній фахівець стає професіоналом, мотивованим до навчання впродовж життя; особистістю, яка прагне власного розвитку;

патріотом, готовим розв'язувати національні та суспільні проблеми; громадянином, орієнтованим на побудову демократичного громадянського суспільства.

Відповідно до Концепції реалізації державної політики в галузі реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» [92] на період до 2029 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 року, № 988, до соціальної та громадянської компетентності належать усі форми поведінки, потрібні для ефективної та конструктивної участі у громадському житті, у сім'ї, на роботі; уміння працювати з іншими на результат, попереджати й розв'язувати конфлікти, досягати компромісів; повага до закону, дотримання прав людини й підтримка соціокультурного різноманіття.

Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства на 2021–2026 роки [87] передбачає активізацію діяльності, спрямованої на підвищення освіченості населення для можливості захисту своїх прав та вираження інтересів через різні форми демократії участі.

Національна стратегія з прав людини передбачає підвищення рівня знань громадян з прав людини.

Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини [96], яку ухвалив Комітет Міністрів Ради Європи 11 травня 2010 року, акцентує увагу на цінностях демократії та верховенстві права. Європейська хартія про участь молоді в місцевому та регіональному житті [97], схвалена Конгресом місцевих і регіональних органів влади Європи 21 травня 2003 року, містить рекомендації для органів влади та місцевого самоврядування щодо залучення молоді до процесу прийняття рішень на місцевому та регіональному рівні.

Одним із значущих елементів громадянської освіти з формування громадянської свідомості має стати формування в громадян відповідального ставлення до захисту суверенітету та територіальної цілісності України; забезпечення безпеки й усвідомлення спільності інтересів людини та держави,

формування навичок, потрібних для активної участі в демократичному житті, вільному суспільстві, для заохочення й захисту демократії та верховенства права, а також розвиток національної ідентичності, що передбачає закріплення функціонування державної мови в усіх сферах суспільного життя з урахуванням поваги та розвитку мов усіх національних меншин і корінних народів, які проживають на території України.

Очевидно, що основними стратегічними напрямками громадянської освіти є:

- правова освіта громадян, зокрема щодо розуміння й уміння реалізовувати власні конституційні права та обов'язки;

- посилення здатності брати участь у суспільному житті та використовувати можливості впливу на процеси прийняття рішень на всеукраїнському й місцевому рівні (реалізація права на участь).

Громадянська освіта має охоплювати всі види освіти (формальну, неформальну, інформальну), а також усі складники освіти, усі рівні освіти й усі вікові групи громадян, зокрема освіту дорослих, і бути спрямовуватися на формування громадянських компетентностей; має бути практичною й повинна допомагати в здобутті важливих компетентностей.

У державні стандарти вищої освіти в Україні закладено такі громадянські компетентності:

- формування здатності реалізувати свої права й обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та важливості його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини й громадянина в Україні;

- формування здатності зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності й досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця в загальній системі знань про природу й суспільство та в розвитку суспільства, техніки й технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку й ведення здорового способу життя;

- формування загальних компетентностей, передбачених стандартами вищої освіти для кожної спеціальності.

Формування таких компетентностей поглиблюється завдяки неформальній освіті для студентської молоді, а саме:

- створення освітніх програм і ресурсів, зокрема Інтернет-ресурсів;
- сприяння впровадженню компонентів громадянської освіти в структурах неформальної освіти;
- упровадження програм громадянської освіти в співпраці із закладами культури (народні доми, бібліотеки, будинки культури, музеї, концертні зали, школи мистецтв тощо); соціального захисту (центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, служби у справах дітей та інші заклади, що працюють з незахищеними верствами населення); відділами освіти, культури, туризму, молоді та спорту, молодіжними центрами, громадськими організаціями, об'єднаннями та ін.

У неформальній освіті з формування громадянської свідомості студентської молоді беруть активну участь також і громадські організації. Прикладом такої довготривалої співпраці з міжнародними організаціями є діяльність Міжнародного республіканського інституту (International Republic Institute) [98].

З 1994 року Міжнародний республіканський інститут (МРІ) почав співпрацювати з Україною для впровадження належного врядування, зміцнення державних і громадських інститутів та об'єднання зусиль у країні на етапі перехідної демократії. Зосереджуючи свою діяльність на регіональному та місцевому рівнях, МРІ працює з місцевими партійними осередками, громадськими організаціями й органами місцевого самоврядування на всій території країни в межах програм, що фінансуються Міністерством закордонних справ та торгівлі Канади (Global Affairs Canada), Національним фондом на підтримку демократії та Агентством США з міжнародного розвитку. Завдяки довготривалій та сталій роботі в Україні МРІ створив потужну мережу українських експертів, громадських організацій та

зацікавлених сторін, з якими співпрацює для надання конкретної допомоги відповідно до місцевих умов та мінливого політичного середовища. Молодіжні програми МРІ сприяють залученню молоді до мирної участі в політичному процесі й допомагають готувати молоде покоління політичних, державних та громадських лідерів.

Для посилення ролі молоді в політичному процесі в Україні МРІ виконує такі функції:

- залучає молодь до участі в політичному житті;
- формує в молоді важливі навички й знання для більш ефективного залучення до роботи в галузі управління;
- допомагає готувати нове покоління політичних, державних та громадських лідерів;
- залучає молодь до проєктів, які допомагають поліпшити життя їхніх громад.

МРІ надає особливу увагу роботі з політичними й громадськими активістами у віці до 40 років, й запроваджує різні молодіжні програми в співпраці з місцевими осередками політичних партій і громадськими організаціями для забезпечення ними більш активної участі своїх молодих членів та вдосконалення їхньої майстерності для успішного майбутнього цих організацій, заохочуючи їх до посилення ролі молоді в політичному та громадському житті. Програми МРІ дозволяють посилити вплив молоді у процесах вироблення політики та прийняття рішень органами влади. Зібравши молодь разом, МРІ забезпечує їх важливими навичками й знаннями для більш ефективного залучення до роботи в галузі управління й лобіювання важливих для молоді питань.

Академія молодого громадянина – це можливість вступного базового навчання для молоді, яка прагне більш активно долучитися до діяльності громадських організацій та політичних партій.

Школа молодого політика (YPLS) пропонує низку навчальних семінарів для молоді віком 15–17 років, спрямованих на окреслення питань громадянської освіти та адвокаційної діяльності з-поміж молоді.

Академія політичного лідерства (PLA) пропонує поглиблені семінари на більш складні теми в галузі політичної та громадянської діяльності, які об'єднують членів політичних партій, громадських активістів та депутатів місцевих рад віком до 40 років з усієї України.

Отже, нами здійснено аналіз історичних подій та чинників другої половини ХХ століття, які сприяли актуалізації питання розбудови громадянського суспільства шляхом виховання молоді, що передбачає формування якостей майбутніх громадян; проаналізовано поняття «громадянськість», «громадянство»; вивчено низку порівняльно-педагогічних досліджень українських науковців з різних напрямів громадянської освіти; опрацьовано законодавчі акти та нормативну документацію з питань громадянської освіти США та України; досліджено стан громадянської освіти молоді США на основі результатів щорічного опитування щодо обсягу знань населення США з питань громадянської освіти, проведеного Центром публічної політики Анненберга; визначено основні тенденції розвитку громадянської освіти студентів вищих закладів освіти США; здійснено огляд міжнародних досліджень з проблем громадянської освіти, виокремлено п'ять широких категорій, що представляють основні компоненти цієї галузі та є основою навчальних програми з громадянської освіти закладів вищої освіти США.

Закцентовано, що упровадження формальної та неформальної освіти студентів закладів вищої освіти з формування громадянської свідомості гарантує, що всі аспекти вищої освіти: навчальні програми, методи навчання й ресурси, методи дослідження та спільна робота, структури й процеси керівництва та прийняття рішень, політика та кодекси поведінки, персонал і стосунки студентів, позакласні заходи та зв'язки з громадськими організаціями – віддзеркалюють принципи демократії і прав людини.

Залучення всіх структурних підрозділів закладу вищої освіти до створення позитивного й безпечного навчального середовища також покращує досягнення студентів, підвищує їхню громадянську свідомість.

Студенти, які відчують себе частиною спільноти закладу вищої освіти та мають добрі стосунки зі своїми однолітками й академічним персоналом, з більшою ймовірністю досягнуть кращої академічної результативності та стануть активними громадянами, яких потребує суспільство.

1.2. Історична періодизація розвитку системи формування громадянської свідомості у студентів закладів вищої освіти США

Громадянська освіта являє собою ідеї та практики конструювання Громадянина, які постійно трансформуються згідно історичної перспективи. В основі історичних змін полягає культурно-політична динаміка поняття «громадянин».

Громадянська освіта стала предметом багаторазових «відкриттів» чи «винаходів» філософів на різних етапах розвитку людства, які вкладали різний зміст в поняття «громадянин».

З огляду на мету дослідження, проведемо більш глибокий аналіз поняття «громадянин», що розглядається як суспільно-історичне явище, яке обумовлене соціально-політичними, економічними та іншими характеристиками суспільства.

Поняття «громадянин» відоме з античного світу і відповідає грецькому еквіваленту *polites*. У процесі історичного розвитку у Стародавній Греції натомість родових общин утворилися нові форми управління – поліси (VIII–VI століття до н.е.).

Завдяки географічному положенню та природним ресурсам грецькі поліси стали основними осередками давньогрецького суспільства – суверенними дрібними державами, що мали специфічну соціально-економічну і політичну структуру [10].

Одним з перших досліджень щодо розвитку та становлення держави, прав громадян та демократії вважається робота Арістотеля «Політика», в якій розглядаються питання про утворення держави, правове регулювання, види і форми державного устрою, громадянські інституції та основний зміст їхньої діяльності (384–322 роки до н.е.).

Арістотель уперше дав визначення громадянина як члена політичної спільноти та поняття «місто», що означає спільноту громадян. Громадянин, на його думку, – повноправний політичний діяч грецької держави, що бере участь в управлінні державою, законослухняний, патріот, докладає всіх зусиль для того, щоб виконувати свої обов'язки в суспільстві [10, с. 234].

У сучасних дослідженнях, присвячених історії громадянської освіти, визначено два основних підходи до проблеми взаємодії громадянина з державою:

- підпорядкування особистості державі (античні часи, середньовіччя, тоталітарні режими ХХ століття);
- визнання особистості в її рівноцінному відношенні до держави (епоха Відродження, французьке Проствітництво, суспільно-політичні рухи ХІХ століття, пріоритет особистісного підходу до виховання в 90–ті роки ХІХ століття) [10].

Окремої уваги заслуговує еволюція громадянської освіти в США, де громадянська освіта є вирішальним компонентом демократії. Зв'язок між громадянством, громадянами і суспільством був складовою частиною конституційної демократії США. Форми підручників та інших матеріалів громадянської освіти використовувалися в американських школах принаймні з 1790 року, незабаром після створення навчальних закладів. [49; 72].

Батьки-засновники США Б. Франклін, Дж. Вашингтон, Дж. Адамс, Т. Джефферсон, Дж. Джей, Дж. Медісон та А. Гамільтон [1] погодилися з тим, що їхнє бачення демократії вимагає від учасників належної освіти як громадян, і всі виступали за більшу увагу до громадянської освіти [49; 71].

Т. Джефферсон не погоджувався з думкою, що метою громадянської освіти є розвиток національної ідентичності, і стверджував, що освіта є засобом захисту прав особистості та підтримки влади та прав громадян. Він розглядав освіту як засіб захисту особистих прав, особливо проти вторгнень держави. Центральним у демократичній освіті Джефферсона були «вільні мистецтва». Ці види мистецтва звільняють чоловіків і жінок (хоча Джефферсон думав лише про чоловіків) із-під тиранів і демагогів і дозволяють звільненим управляти собою. Завдяки своїй системі освіти у приходах Джефферсон запропонував створити безкоштовні школи для викладання читання, письма та арифметики, і з цих шкіл ті, хто має інтелектуальні здібності, незалежно від походження та економічного статусу, отримують коледжну освіту, яку оплачує держава. (освіти [41]).

Дж. Медісон так само вважав, що деяка громадянська освіта має важливе значення для прищеплення такої міри чесноти та громадянської заангажованості, яка змусить уряд нести відповідальність перед своїми громадянами (освіти [41]).

Однак їхнє визначення того, кого можна вважати повноправним громадянином, обмежувалося білими власниками власності, і ця спадщина виключення все ще має силу сьогодні (освіти [41]).

Громадянська освіта, яка виключає певні ідентичності та перспективи, формує основу для суспільства та демократії, що виключає різні голоси та голоси в демократичному процесі.

А. Токвіль (1805–1859) у книзі «Про демократію в Америці» розглядає участь громадян у демократичному суспільстві, які співпрацюють на користь спільноти. Він оцінив надбання американської демократії, коли громадяни беруть участь у судах присяжних та зборах місцевого самоврядування. Особливо його зацікавила діяльність громадських об'єднань: «В Америці мені траплялися такі об'єднання, про існування яких, я мушу визнати, навіть не здогадувався, і я часто захоплювався тією безмежною винахідливістю, з якою мешканці Сполучених Штатів вміють поставити

спільну мету великій кількості людей і дати їм можливість вільно рухатися до неї» [35, с. 123].

Історія громадянської освіти в США дуже тісно переплітається з історією розвитку освітньої системи та суспільства Сполучених Штатів, обидва з яких втілюють традиції націоналізму та культурного відчуження. Громадянська освіта в XXI столітті стикається з окремими та складними проблемами, багато з яких мають корінням у несправедливих структурах, за допомогою яких здійснюється громадянська освіта [63]. Критичний погляд на те, чому і як громадянська освіта була розроблена та впроваджена в цій країні, дає важливі уроки про те, як таку освіту можна покращити, щоб її переваги служили студентам інших країн світу.

Умовно історичну періодизацію розвитку системи формування громадської свідомості у студентів закладів вищої освіти США можна поділити на 4 етапи:

перший етап – рання громадянська освіта в США;

другий етап – держава, батьки та діти в ліберальних демократіях;

третій етап – добрі люди та добрі громадяни;

четвертий етап – сучасні форми громадянської освіти.

Рання громадянська освіта в США говорить про те, що засновники США намагалися зменшити тягар для громадян, оскільки спостерігали, що республіки загалом розвалилися через відсутність громадянської чесноти. Однак вони також створили структуру, яка вимагатиме більшої кількості громадян і надаватиме громадянам більше прав, ніж імперія, від якої вони проголосили незалежність.

Тож практично всі засновники виступали за більшу увагу до громадянської освіти. Коли О. Гамільтон писав у книзі «Федераліст», що федеральному уряду слід надати «безмежну владу щодо всіх тих об'єктів, які покладені на його управління» [36, с. 78], він підкреслив необхідність новоствореного центрального уряду адже, за словами Ш. Воліна, «новий тип громадянина ... той, хто прийняв би ослаблені відносини з владою, що

передбачалося б, якщо голосування та вибори мали б служити головною ланкою між громадянами та владою, а школам буде довірено розвивати цей новий тип громадян» [36, с. 81].

Тому звичним є той факт, що серед тих, хто досліджує проміжки демократії та освіти, можна зустріти погляди, подібні до поглядів Фр. Рузвельта: «Те, що школи роблять гідних громадян, – це найважливіша відповідальність, яка покладається на них» [64].

У Сполучених Штатах державні школи мали на меті виховувати молодь до громадянства. Одним із «засновників» системи державних шкіл у США, хоча його епоха передувала створенню державних шкіл, був Н. Вебстер, який розглядав освіту як інструмент розвитку національної ідентичності. В результаті він створив власний орфографічний словник та словник як спосіб просування спільної американської мови [81].

У XIX столітті в Америку потрапила широко розповсюджена безкоштовна або фінансована державою освіта у формі «громадської школи» Г. Манна. Такі школи навчали усіх дітей разом, «спільно», незалежно від їхнього походження, релігії чи соціального становища [59]. Громадські школи давали однакові можливості дітям різних верств населення здобувати освіту, що демонструвало демократичність системи громадянської освіти США.

Уже а своєму Першому звіті Г. Манн сформулював загальний підхід до організації шкіл. Теоретично в кожному районі кожного штату, пише він, по-перше, повинна бути безкоштовна школа, достатньо безпечна й достатньо гарна для всіх дітей, які мешкають на цій території. По-друге, у густонаселених містах, що передбачає наявність достатніх коштів, має бути школа просунутого рівня. Ця школа повинна бути однаково доступна всім видатним учням, особливо бідним. Після того як штат дасть усім дітям належні знання й поняття про мораль, що, до речі, і в інтересах самого штату, повинні бути готові вищі навчальні заклади, які приймуть у свої стіни, уже за гроші, всіх, кому це треба [69].

Отже, Г. Манн пропонує створити систему освіти, до якої входять: безкоштовні, обов'язкові нижчі школи; «школи просунутого рівня» або середні школи; вищі навчальні заклади.

«Освітня епоха Г. Мана» характеризувалася появою чіткої, майже спрощеною програмою громадянської освіти, яка передбачала великий обсяг запам'ятовування інформації про політичну та військову історію та про діяльність урядових органів на місцевому, штатному та федеральному рівнях. Це також передбачало відповідність конкретним правилам, що описують поведінку учнів в школі та поза нею [69].

Завдяки такому виду громадянської освіти всі діти, незалежно від матеріального стану родин, могли б стати свідомими громадянами США.

Хоча Н. Вебстер і, після нього, Г. Манн хотіли, щоб державна освіта формувала національну ідентичність, яку, на їхню думку, вимагала демократія, пізніше реформатори освіти відійшли від ідеї загальної школи та до диференціації учнів.

Наприклад, Масачусетська комісія з питань промислової та технічної освіти, у 1906 році наполягала на виробничій та професійній освіті в державних школах. Вони стверджували, що однакова освіта всієї молоді для участі в демократії шляхом надання їй ліберальної чи академічної освіти було марною тратою часу та ресурсів.

«Шкільні реформатори наполягали на тому, що академічна програма не підходить для всіх дітей, оскільки більшість дітей - особливо діти іммігрантів та афроамериканців – не мали інтелектуальної спроможності вивчати такі предмети, як алгебра та хімія» [32, с. 97].

Значний внесок у розвиток громадянського виховання вніс американський вчений і педагог Дж. Дьюї. У створеній ним у 1896 році в Чикаго лабораторній школі були закладені основи демократичної її організації. Це було місце, де під керівництвом педагогів розвивався справжній соціальний інстинкт дитини, розкривалися закладені в ньому сили розуму, душі й тіла [10].

Дж. Дьюї дав таке визначення шкільної демократії: «Демократія має багато значень, але якщо говорити про неї в моральному значенні, то вона складається з такого: найвищим мірилом дієвості всіх громадських інститутів і економічних систем є той внесок, який вони вносять у всебічний розвиток кожного члена суспільства» [12, с. 13].

Ефективність методики громадянської освіти була підтверджена досвідом Бруклінської школи (штат Массачусетс, США).

За переконаннями Дж.Дьюї, виховання, з одного боку, є процесом пристосування дитини до суспільства, а з другого – засобом поступового вдосконалення суспільства. Тому завдання соціальних інститутів – навчити дитину жити в суспільстві, пристосуватися до суспільного життя та бути готовою до його прогресивних змін [12]. Завдання виховання майбутніх громадян полягає в необхідності готувати їх до життя в умовах демократичних прав і свобод та формувати досвід демократичних відносин необхідно вже в школі.

Говорячи про другий етап розвитку системи формування громадської свідомості у студентів закладів вищої освіти США – *держава, батьки та діти в ліберальних демократіях*, варто наголосити що, громадянська освіта може здійснюватися при усіх політичних режимах, але це особливо важливо в демократичних країнах.

Сучасні демократії відрізняються від стародавніх полісів у кількох важливих та відповідних аспектах. Вони є масовими суспільствами, в яких більшість людей може мати незначний вплив на уряд та політику. Це складні, технологічно керовані, вузькоспеціалізовані товариства, в яких професіонали (включаючи юристів, державних службовців та політиків) мають набагато більше досвіду, ніж прості люди. І це ліберальні конституційні режими, в яких особиста свобода захищається – у різному ступені – і уряд навмисно ізолюється від громадського тиску. Наприклад, суди та центральні банки захищені від голосування. Після того, як Сполучені Штати перетворилися на індустріальне масове суспільство, впливовий оглядач В. Ліппманн

стверджував, що «пересічні громадяни були затьмарені і могли, щонайбільше, виносити випадкові судження про урядових експертів» [66].

Дж. Дьюї та громадянський лідер Чикаго Дж. Адамс (різними способами) стверджували, що проста публіка повинна і може повернути свій голос [12].

При визначенні цілей громадянської освіти США на третьому етапі її розвитку – *добрі люди та гарні громадяни*, американські вчені вказують на різні аспекти, але єдині в думці що заклади середньої та вищої освіти мають виховувати «*гарного*» громадянина, який розуміє та приймає демократичні цінності, є патріотом своєї країни, поважає та виконує закони, знає та виконує свої громадянські обов'язки, є активним членом громади, знає політичний устрій США, поважає полікультурне різноманіття країни.

М. Еплл та Дж. Бін визначають головну мету громадянської освіти як підготовленість та готовність молоді до життя в мультикультурному суспільстві та активній участі в громадському та політичному житті своєї країни [41].

А. Колбі вважає, що метою громадянської освіти в школі та ЗВО є свідоме прийняття кожним студентом моральних, культурних, соціальних цінностей та формування у молоді потреби діяти саме у відповідності до даних цінностей як члена певної громади та як громадянина полікультурної країни [44].

Прикладом громадянської освіти, яка починається з чотирьох років є мережа демократичних шкіл Садбері-Веллі [99].

Перша Школа Садбері-Веллі була заснована в 1968 році, як спільнота людей, включаючи Д. Грінберга, М. Садофскі та Х. Грінберг у Фрамінгемі.

Х. Грінберг прагнув створити шкільну систему, яка була б справедливою, психологічно комфортною і самоврядною, з реальним життям, що є основним джерелом демократичного навчання та громадянської освіти [60].

Насамперед, школа «Садбері Веллі» – це демократична спільнота. Основний орган управління – шкільні збори, куди входять усі учні та працівники школи, кожен має право голосу незалежно від віку, а рішення приймаються за принципом «одна людина – один голос». У цілому збори повністю відповідали за роботу школи. Учасники зборів зустрічаються раз на тиждень, затверджують правила поведінки у школі, наймають чи звільняють працівників, приймають усі важливі рішення щодо розподілу бюджету.

Школярі вільно пересуваються будівлями школи (великому сільському будинку у вікторіанському стилі та відреставрованому коморі) та шкільною територією (яка займає приблизно чотири гектари) та спілкуються з тим, з ким мають бажання спілкуватися. Вони не прив'язані до певного місця чи групи.

Поділ на початкову школу, середні та старші класи не здійснюється. Книгами, які стоять вздовж стін у всіх класах, комп'ютерами та іншим обладнанням, могли користуватися всі. Співробітники школи допомагали у навчанні всім з різних предметів і ділилися будь-якими навичками, а діти мали право вибирати, хочуть вони цим скористатися чи ні.

Школярі старші восьми років можуть самостійно виходити за межі території школи у будь-який час.

Уроки з певних предметів проводять, якщо діти висловлюють таке бажання, але нікого не змушують і навіть не просять їх відвідувати, і багато учнів ніколи не бувають на таких уроках. Оскільки це уроки неформальні, вони можуть тривати рівно стільки, скільки це цікаво учням.

Основна ідея шкільної філософії полягає в тому, що кожен сам відповідає за навчання. У школі немає навчального плану, там не проводяться контрольні роботи, ніхто не ставить оцінок, не поділяє учнів на поганих та добрих.

Результати дослідження, опублікованого в *American Journal of Education* [51], доводять, що школа дає відмінну освіту. Приблизно 75 відсотків випускників після школи здобувають вищу освіту, вони не вважають, що їм

було якось особливо складно вступити до обраного вишу або навчатися там після вступу [60].

Результати значної кількості досліджень продемонстрували, що у студентів ЗВО – випускників даної школи набагато яскравіше виражені якості активного громадянина, ніж у випускників шкіл, де учнів навчали громадянській освіті за більш стандартними підходами.

У подальшому житті 90% випускників школи «Садбері Веллі» побудували успішні кар'єри, які відповідали їх очікуванням від професійної діяльності [79; 80]. Свідченням результативності такого підходу в освіті є те, що мережа шкіл «Садбері Веллі» має більше 40 філіалів у різних країнах світу.

Відома американська професорка Е. Гутманн у книзі «Демократична освіта» наголошує на першочерговості концепції демократії та закликає, щоб вона була першорядною у вирішенні питань громадянського виховання. Її центральна теза – демократична політична система і «демократична освіта» – тобто освіта, що відображає мажоритарну волю - взаємозалежні. «Так само, як нам потрібно більше демократичної політики для подальшої демократизації освіти, – пише вона, – нам потрібна більш демократична освіта для подальшої демократичної політики» [62, с. 13].

Це твердження прояснює переконання Е. Гутманн в тому, що принцип демократичному контролю слід приділяти більше уваги при виробленні освітньої політики, ніж зараз.

Переходячи до сучасних форм громадянської освіти важливо знати, що у Сполучених Штатах більшість ЗВО зобов'язують студентів пройти курси державного управління чи громадянськості, в коледжах основним змістом громадянської освіти є, по суті, політологія для старшокласників. Іншими словами, вони використовують підручники та інші друковані джерела, щоб дізнатись про формальну структуру та поведінку політичних інституцій – від місцевого самоврядування до ООН.

Філософські обґрунтування такого роду навчальних програм рідко розробляються повністю, але, основна ідея полягає в тому, що громадяни

повинні виконувати певні конкретні ролі – голосування, моніторинг новин, участь у журі, подання петицій до уряду – і для того, щоб зробити це ефективно, потрібно базове розуміння політичної системи. Ще однією неявною метою може бути підвищення оцінки молодими людьми існуючої конституційної системи, щоб вони були мотивовані до її збереження.

М. Ребелл стверджує, що як Конституція США, так і конституційні положення більшості штатів щодо державної освіти забезпечують право на належну громадянську освіту. Конкретна політика повинна бути результатом процесу, що обговорюється з метою визначення освітніх можливостей, які повинні отримати всі студенти, та вибору відповідних результатів громадянської освіти – все це контролюється судом, який проводить оцінку того, чи є громадянська освіта конституційно «адекватною» [87].

Протягом усієї американської історії основною місією державних шкіл було підготувати учнів до того, щоб вони були ефективними громадянами, здатними підтримувати живу демократію. Проте за останні півстоліття більшість американських шкіл значною мірою нехтували своїм обов'язком щодо підготовки учнів до громадянської участі. Наприклад, у 2016 році лише 43% виборців віком до 25 років взяли участь у голосуванні, а на іспиті з громадянства 2014 року, проведеному Національним оцінюванням освітнього прогресу, лише 23% 18-річних підлітків досягли рівня «кваліфікації» або вище. Афроамериканці та інші кольорові студенти, як правило, відчувають ще більш значний «розрив громадянських прав і можливостей».

М. Ребелл розглядає причини зниження рівня підготовки громадян, а також пропонує конкретну політику, яку держави та шкільні системи можуть прийняти, щоб активізувати здатність шкіл готувати учнів до продуктивної діяльності як громадянських учасників, а також розглядаються приклади передового досвіду [77].

М. Ребелл також стверджує, що цей занепад громадянства також є юридичною помилкою – грубим порушенням як федеральної, так і конституцій штатів. Виходячи з прецедентів у справах про адекватність освіти,

які розглядалися в 45 з 50 судів штатів, а також на тому факті, що переважна більшість цих судів – і Верховний суд – конкретно постановили, що підготовка студентів до того, щоб бути здібними громадянами, є основною метою суспільної освіти, автор стверджує, що прийняття ефективних рішень штатами та шкільними системами вимагатиме судового втручання як державних, так і федеральних судів [77].

Науковець пропонує конкретні юридичні теорії та стратегії судового розгляду таких судових позовів, тим самим активізуючи процес громадянської освіти в закладах освіти усіх штатів [77].

Ще одним педагогом, який здійснив пропедевтику сучасної громадянської освіти став П. Фрейре, автор так званої критичної педагогіки.

У роботі «педагогіка поневолених» П. Фрейре розглядає феномен «банківської освіти». Така «банківська метафора» описує викладача, як вкладчика, а студентів як депозитарій, який зберігає отримані знання. Чим більше студент збирає таких «вкладів», тим менше у нього розвивається критичне мислення. Також чим більше студенти виконують пасивну роль, яку їм нав'язує освітнє середовище, тим більше вони схильні пристосовуватись до світу, в якому існують, не бажаючи змін на краще. Таким чином, в «банківському освітньому процесі» не відбувається розвитку творчої, активної особистості [56].

Для зміни ситуації, що склалася, П. Фрейре пропонує застосовувати критичну педагогіку [56].

Одним із шляхів її реалізація пропонує педагогічні вправи в колах. Студенти сідають в коло, визначають власні проблеми та проблеми та шукають відповіді на них у груповому діалозі. Діалог фокусується на тому, що П. Фрейре назвав «кодифікаціями», що є відображенням повсякденних обставин учня. Кодифікаціями можуть бути фотографії, малюнки, вірші, навіть одне слово. Як подання, кодифікації абстрагують повсякденні обставини. Наприклад, фотографія робітників на полі цукрового очерету дозволяє робітникам розповідати про реальність своєї роботи та умов праці,

не визначаючи їх як справжніх робітників на фотографії. Це дозволяє діалогу спрямовуватись на розуміння природи конкретних обставин учасників, але з більш абстрактної позиції. Вчителі та учні працювали разом, щоб зрозуміти проблеми, визначені селянами, процес, який П. Фрейре називає «розшифровкою», та запропонувати дії, які слід вжити для виправлення або скасування цих проблем [56].

Отже, кола мають чотири основних елементи:

- 1) постановка проблеми;
- 2) критичний діалог;
- 3) постановка рішення;

4) план дій. Метою, звичайно, є подолання проблем, але це також підвищення обізнаності, критичної свідомості (консистенції) учнів, щоб подолати гніт в їх особистому та колективному житті [56].

Громадянська освіта ХХІ століття змінилася, щоб відобразити «політику особистісного вираження» молоді та «рівноправні відносини», які сприяють громадянській активності. Причиною такої зміни став бурхливий розвиток інформаційних технологій.

Згідно з дослідженням, проведеним Pew Research Center, серед підлітків 12–17 років 95% мають доступ до Інтернету, 70% – щодня онлайн, 80% користуються сайтами соціальних мереж, а 77% мають мобільні телефони [41].

У результаті, культура участі стала основним продуктом для сучасної молоді, впливаючи на їхнє концептуальне уявлення про громадянську участь. Вони використовують інструменти Web 2.0 (наприклад, блоги, подкасти, вікі, соціальні мережі) для: поширення інформації (блоги та подкасти); співпрацювати з колегами (вікі); виробляти та обмінюватися медіа; та спілкуватися з людьми по всьому світу через соціальні мережі та онлайн-спільноти.

Поширення інтерактивних цифрових інструментів призвело до зрушення, як підлітки сьогодні сприймають громадянські дії та участь. Це

зрушення у сприйнятті учнів призвело до створення досвіду громадянської освіти у класі, який відбиває цифровий світ, у якому нині живе молодь XXI століття, щоб контент був актуальним і значимим. Класи громадянської освіти в XXI столітті тепер прагнуть надати реальні можливості для активної участі у споживанні, розповсюдженні, обговоренні та виробництві громадянського та політичного контенту за допомогою технологій Web 2.0, таких як ведення блогів, вікі-сторінки та соціальні мережі.

Хоча ці інструменти пропонують нові способи взаємодії, взаємодії та діалогу, педагоги також визнали необхідність навчити молодь шанобливо та продуктивно взаємодіяти зі своїми однолітками та членами онлайн-спільнот.

У результаті, багато шкільних округів також почали впроваджувати основи медіаграмотності для залученого громадянства як педагогічний підхід для підготовки учнів до активної участі в громадянстві в сьогоднішню цифрову епоху. Ця модель включає критичний аналіз цифрових медіа, а також глибоке розуміння медіаграмотності як «руху співпраці та участі, яка спрямована на те, щоб дати людям можливість мати голос і використовувати його» [28, с. 14].

Отже, громадянська освіта являє собою ідеї та практики конструювання Громадянина, які постійно трансформуються згідно історичної перспективи. Дослідниками історії громадянської освіти, визначено два основних підходи до проблеми взаємодії громадянина з державою: підпорядкування особистості державі (античні часи, середньовіччя, тоталітарні режими XX століття) та визнання особистості в її рівноцінному відношенні до держави (епоха Відродження, французьке Проствітництво, суспільно-політичні рухи XIX століття, пріоритет особистісного підходу до виховання в 90-ті роки XIX століття).

У ході дослідження виокремлено історичну періодизацію розвитку системи формування громадської свідомості у студентів закладів вищої освіти США можна поділити на чотири етапи: перший етап – рання громадянська освіта в США, другий етап – держава, батьки та діти в ліберальних

демократіях, третій етап – добрі люди та добрі громадяни та четвертий етап – сучасні форми громадянської освіти.

Для ранньої громадянської освіти в США характерним було створення державних шкіл, де різні верстви населення отримували освіту та знання про політичний устрій країни.

Другий етап – держава, батьки та діти в ліберальних демократіях, вирізнявся освітніми підходами, які залучали громадян до участі у політичному житті країни шляхом голосування на виборах.

Констатовано, що метою громадянської освіти США на третьому етапі її розвитку – добрі люди та гарні громадяни, є виховування «гарного» громадянина, який розуміє та приймає демократичні цінності, є патріотом своєї країни, поважає та виконує закони, знає та виконує свої громадянські обов'язки, є активним членом громади, знає політичний устрій США, поважає полікультурне різноманіття країни.

Ознакою сучасної громадянської освіти є активне використання різних форм, методів та засобів, включаючи інформаційні технології для формування активної громадянської позиції, критичного мислення, та інтегрує знання щодо критичного аналізу цифрових медіа, а також глибоке розуміння медіаграмотності як руху співпраці та участі» в громадянському суспільстві.

1.3. Тенденції розвитку системи формування громадянської свідомості студентів закладів вищої освіти США

Першорядним чинником для визначення напрямів розвитку системи громадянської освіти США є нормативно-правове забезпечення американської системи освіти, до якого належить: Конституція США (U. S. Constitution, 1787), Закон «Про початкову й середню освіту» (Elementary and Secondary Education Act, 1965), Закон «Про вдосконалення американських шкіл» (Improving America's Schools Act, 1994), Закон «Жодної дитини поза увагою» (No Child Left Behind Act, 2001), Закон «Кожен студент досягає успіху» (Every Student Succeeds Act, 2015), Меморандум «STEM-освіта. Стратегія 2017–2026

(STEM Education. Policy Statement 2017–2026), Стратегічний план департаменту освіти США на 2018–2022 рр. (U.S. Department of Education Strategic Plan for Fiscal Years 2018–22) та інші документи, схвалені на федеральному рівні та на рівні штатів [21].

Закон «Жодної дитини поза увагою» 2001 року (No Child Left Behind Act of 2001) схвалений для розширення федеральної ролі в середній освіті; посилення відповідальності закладів освіти за рівень академічних досягнень учнів. Окрім обов'язкового щорічного тестування, у законі передбачено застосування методу оцінювання ефективності діяльності шкіл, встановлено етапи та рівні обрахунку для кінцевого прогресу та окреслено вимогу аналізувати причини та наслідки недоліків в роботі.

На підставі цього закону федеральний уряд відповідає за ефективність та якість освітнього процесу, зокрема розглядає питання навчальної програми та вибору інструментів оцінювання.

Безпосередня мета NCLB – у запровадженні низки процедур зовнішнього оцінювання, які потрібно виконувати періодично протягом навчання школярів у закладах середньої та профільної освіти.

Оцінювання освітнього прогресу Assessment of Educational Progress (NAEP) дає змогу перевірити якість системи освіти. Для моніторингу освітнього прогресу дітей різних етнічних груп та національностей застосовують загальний інструмент вимірювання. Успішній реалізації такої діяльності сприяють детально розроблені спільні методи дослідження для оцінювання ефективності різних освітніх систем, що дозволяє розвивати цю систему на рівні держави.

Результати вивчення незалежних організацій засвідчують, що закон мав значний позитивний вплив на академічні досягнення учнів, особливо на рівень освіченості представників населення з Африки та латинської Америки, яке недостатньо інтегровано в життя громадянського суспільства США [40].

Незважаючи на переваги, у законі NLCB спостерігаються також недоліки, з-поміж яких зосередження вимірювання академічних досягнень

тільки на читанні та математиці. Тобто NCLB не лише ігнорує підготовку до активного громадянства з позицій суспільствознавства, фізичного виховання, мистецтва та інших навчальних дисциплін, але залишає поза увагою розвиток характеру вихованців та інші, ширші освітні завдання.

Результати тестів часто демонструють рівень підготовки учнів до складання окремих видів тестів, що не завжди засвідчує корисні навички чи інші бажані освітні результати. Також у законі «Жодної дитини поза увагою», не враховано вплив на результати навчання таких чинників як здоров'я студентів, домашнє життя, рівень мотивації до навчання, політику округу, державну політику тощо.

З огляду на позитивні та негативні результати дії закону «Жодної дитини поза увагою» уряд США в 2015 році розробив законодавчий акт «Every Student Succeeds Act» («Кожен студент досягає успіху»).

Переконливою є думка, що чинний федеральний закон «Кожен учень досягає успіху» (2015), затверджений за президенства Б. Обами, зберігає пріоритет якості в освіті, а Меморандум президента Д. Трампа щодо спрощення доступу до STEM-освіти (2017) скеровує американську громадянську освіту в інноваційному напрямі [8; 22].

Закон «Кожен учень досягає успіху» (2015) (Every Student Succeeds Act, ESSA) [54], підписаний президентом Б. Обамою, є вагомим доповненням до Закону «Жодної дитини поза увагою». ESSA зберігає щорічні вимоги до стандартизованого тестування, однак передає федеральну відповідальність на рівень штатів. Водночас, закон акцентує на тому, що жодна дитина не повинна залишитися без уваги. Штати, як і раніше, зобов'язані звітувати про результати тестування, наголошуючи на результатах навчання дітей з недостатньо забезпечених сімей. У законі «Кожен учень досягає успіху» передбачено фінансування низки додаткових програм допомоги школам (Literacy Education Grant Program). З-поміж них варто згадати дві важливі програми з читання та грамотності для учнів, які потребують посиленої

допомоги в цих галузях. Закон дозволяє Конгресу виділяти штатам і школам близько 160 млн. доларів у вигляді грантів на навчання грамоти.

Унаслідок такого реформування американської освітньої політики є те, що на сьогодні середні рейтинги випускників – найвищі, а темпи падіння показників – мінімальні. Ці досягнення дають змогу сформувати підґрунтя для подальшої роботи з розширення можливостей освіти та покращення результатів навчання.

Порівняльний аналіз дозволяє визначити розбіжності між двома законами [100]:

	Закон «Кожен студент досягає успіху (ESSA)»	Закон «Жодної дитини поза увагою» (NCLB)
Штат порівняно з федеральною владою	Штати відповідають за те, щоб школи звітували про успішність учнів. Закон забезпечує загальну схему, проте вона гнучка. Кожен штат може встановлювати свої власні цілі щодо досягнень учнів у межах федеральної схеми.	Штати відповідали за те, щоб школи звітували про успішність учнів. Закон забезпечував схему для штатів, однак у них було менше гнучкості для встановлення власних цілей. Закон також ставив загальну мету, щоб кожен учень у кожній школі мав сформовані навички читання й математики.
Щорічне тестування	Штатам потрібно тестувати учнів з читання та математики один раз на рік з 3 по 8 класи, та також один раз у старшій школі. Вони також повинні тестувати дітей з природничих наук один раз	Штатам потрібно тестувати учнів з читання та математики один раз на рік з 3 по 8 класи, та один раз у старшій школі. Вони також повинні були тестувати дітей з природничих наук один раз у початковій,

	Закон «Кожен студент досягає успіху (ESSA)»	Закон «Жодної дитини поза увагою» (NCLB)
	<p>у початковій, середній та старшій школах.</p> <p>Учні, що навчаються за індивідуальною освітньою програмою (IEP plan) або навчальними планами для дітей з обмеженими можливостями (504 plan), можуть отримати місця для складання всіх щорічних державних іспитів.</p> <p>Штати не обмежуються використанням власних тестів. Вони можуть використовувати національно визнані тести, з-поміж яких SAT і ACT. (однак ці бали не обов'язково є чинними для вступу до коледжу.</p> <p>Лише один відсоток учнів може виконувати «альтернативні» тести.</p> <p>Закон «Кожен учень досягає успіху (ESSA)» закликає штати та округи вилучити непотрібне тестування. Закон передбачає фінансування для аудиту поточного тестування.</p>	<p>середній та старшій школах.</p> <p>Учні, що навчаються за індивідуальною освітньою програмою (IEP plan) або навчальними планами для дітей з обмеженими можливостями (504 plan) змогли отримати місця для складання цих тестів.</p> <p>Штати мали змогу використовувати тільки власні тести.</p> <p>Не було обмежень кількості учнів, які могли скласти «альтернативні» тести.</p>

	Закон «Кожен студент досягає успіху (ESSA)»	Закон «Жодної дитини поза увагою» (NCLB)
	За Законом «Кожен учень досягає успіху» (ESSA) також дозволяється надавати кошти семи штатам для вивчення «інноваційних» тестів. Це тести для персоналізованого навчання й освіти на основі компетентностей.	
Академічні стандарти	Штати повинні затвердити «стимулювальні» академічні стандарти з читання, математики та природничих наук. Це можуть бути загальні основні державні стандарти, однак федеральний уряд не може намагатися впливати на рішення штату.	Штати повинні були затверджувати «стимулювальні» академічні стандарти з читання, математики та природничих наук. Закон не забороняв федеральному уряду заохочувати штати застосовувати певний набір стандартів.
Заходи відповідальності	Завдяки закону «Кожен учень досягає успіху» (ESSA) під час оцінювання шкіл, штатам потрібно враховувати не лише результати тестів. Кожен штат повинен використовувати чотири академічні чинники, передбачені законом. Штати можуть обрати	Закон «Жодної дитини поза увагою» (NCLB) зосереджено лише на академічних досягненнях учнів, тому в процесі оцінювання успішності шкіл здебільшого враховувалися результати державних іспитів з читання та математики.

	Закон «Кожен студент досягає успіху (ESSA)»	Закон «Жодної дитини поза увагою» (NCLB)
	<p>П'ятий фактор, який впливає на якість школи.</p> <p>Обов'язковими академічними факторами повинні бути:</p> <ul style="list-style-type: none"> -тестові бали з читання та математики; -тестові бали за знання англійської мови; -показники закінчення старшої школи; • обраний державою академічний рівень для початкових і середніх шкіл. <p>Фактор якості школи може й таке:</p> <ul style="list-style-type: none"> -готовність до дитячого садка; -доступ до курсових робіт просунутого рівня та їх виконання; -готовність до коледжу; -шкільний клімат і безпека; -постійні пропуски занять. <p>Загалом штатам потрібно більше зосереджуватися на дотриманні академічних</p>	

	Закон «Кожен студент досягає успіху (ESSA)»	Закон «Жодної дитини поза увагою» (NCLB)
	факторів, порівняно з факторами якості школи.	
Цілі, що треба досягти	<p>Штати повинні сформувати завдання, які потрібно виконувати учням у школах. Штати також зобов'язані встановлювати амбітні цілі для груп учнів, які найбільше відстають, наприклад для учнів, що здобувають спеціальну освіту. У процесі виконання цих завдань діти мають розбіжності в знаннях з іншими учнями.</p> <p>Немає жодних федеральних санкцій для шкіл, у яких виявлено проблеми.</p> <p>Натомість для таких шкіл збільшують фінансування й рекомендують розробити план удосконалення.</p>	<p>Штати повинні були довести всіх студентів до рівня «компетентний» на державних тестах. Це стосувалося й учнів спеціальної освіти.</p> <p>Штатам також потрібно було оформлювати завдання, які б сприяли вдосконаленню. Це називалося адекватним щорічним прогресом (AYP). Через невідповідність адекватному щорічному прогресу (AYP), школу могли позначити як таку, що «потребує удосконалення». Також могли вимагати звільнення персоналу й запроваджувати інші федеральних покарання.</p>
Учні та школи, які мають проблеми	Штати та шкільні округи повинні укласти план допомоги школам, які: <p>мають високий рівень відрахувань зі школи</p> <p>постійно долають проблеми;</p>	Для шкіл або підгруп учнів, які мали труднощі, федеральний уряд пропонував штату певний набір дій для покращення ситуації в школі. Прийняття рішень на місцевому рівні було обмеженим.

	Закон «Кожен студент досягає успіху (ESSA)»	Закон «Жодної дитини поза увагою» (NCLB)
	<p>мають особливу групу учнів, зокрема тих хто здобуває спеціальну освіту, через різні проблеми.</p> <p>Рішення про те, що робити в такому разі, може приймати штат або місцеві шкільні округи та школи.</p> <p>Однак закон «Кожна дитина досягає успіху» (ESSA) вимагає від штатів використання методів обґрунтованих фактичними даними, щоб допомогти таким школам та учням, подолати труднощі.</p>	
Звіти штату та шкільних округів	<p>Школи повинні повідомляти громаді результати тестів, інші показники успішності учнів та інформацію про те, яке фінансування вони отримують.</p> <p>Зокрема їх потрібно об'єднати в «підгрупи». У звітності важливо віддзеркалити успішність учнів спеціальної освіти, меншин, малозабезпечених і тих, хто вивчає англійську мову.</p> <p>Після визначення школи чи підгрупи як такої, що має</p>	<p>Школи повинні були повідомляти громаді результати тестів та інші показники успішності учнів.</p> <p>Їм потрібно було об'єднати учнів у «підгрупи». У звітності важливо віддзеркалювати успішність учнів спеціальної освіти, меншин, малозабезпечених і тих, хто вивчає англійську мову.</p>

	Закон «Кожен студент досягає успіху (ESSA)»	Закон «Жодної дитини поза увагою» (NCLB)
	проблеми, штат обов'язково повідомляє про це батькам.	
Національний центр проблем читання	Закон «Кожен студент досягає успіху» (ESSA) закликає до створення національного центру, зосередженого на питаннях грамотності та проблемах читання для дітей з обмеженими можливостями, зокрема й з дислексією. Центр є інформаційним для батьків та вчителів.	Закон «Жодної дитини поза увагою» не передбачав функціонування національного центру грамотності.
Програми навчання грамотності	Закон «Кожен учень досягає успіху» (ESSA) має програму грантів для формування грамотності. За цією програмою штатам і школам надається до 160 мільйонів доларів грантів на підвищення грамотності. Гранти фінансують формування навичок грамотності на доказовій основі, охоплюючи письмо, фонологічну обізнаність і розшифрування.	У законі «Жодної дитини поза увагою (NCLB) було кілька програм грамотності, які з того часу були позбавлені фінансування.
Універсальний дизайн для навчання (UDL) та	Закон «Кожен учень досягає успіху» (ESSA) підтримує універсальний дизайн для навчання (UDL).	Закон «Жодної дитини поза увагою (NCLB) не передбачав універсального дизайну для навчання

	Закон «Кожен студент досягає успіху (ESSA)»	Закон «Жодної дитини поза увагою» (NCLB)
персоналізоване навчання	Такий підхід до викладання спрямовано на задоволення потреб усіх учнів, у тому числі тих, які мають відмінності в навчанні та мисленні. Закон також заохочує штати розширювати індивідуальне навчання для учнів.	(UDL) або персоналізованого навчання.
Участь батьків	Закон «Кожен учень досягає успіху» (ESSA) вимагає залучення батьків і сімей під час створення штат планів. Для участі потрібно звернутися до департаменту освіти свого штату.	Закон «Жодної дитини поза увагою» (NCLB) не вимагав залучення батьків під час створення планів штату.
Відмова	Закон «Кожен учень досягає успіху» (ESSA) не передбачає федерального варіанту розв'язання питання відмови батьків, від складання їхньою дитиною стандартизованих тестів, однак це також не заважає штатам мати власні закони у разі відмови.	Закон «Жодної дитини поза увагою» (NCLB) не розглядав проблему відмови батьків.

Успішне здобуття громадянської освіти в закладах вищої освіти США безпосередньо залежить від рівня готовності майбутніх студентів до навчання у ЗВО, тому, заклади вищої освіти часто зосереджуються на створенні та

реалізації концепції з підготовки студентів до університету, щоб адаптувати їх до ЗВО.

Адаптацію до умов навчання у ЗВО насамперед пов'язують, з різкою зміною соціального стану особистості. Важливим у цьому процесі є період переходу від шкільного навчання до студентського.

Як відомо, час навчання в закладах вищої освіти збігається з першим періодом зрілості, тому характеризується складністю становлення особистісних рис молоді. У цьому віці зростає значущість таких феноменів, як життєві цілі, громадянська позиція, спосіб життя, зобов'язання, кохання, вірність тощо, спостерігається зміцнення свідомих мотивів поведінки, зміцнюються такі якості, як цілеспрямованість, самостійність.

Під час розгляду визначення поняття «адаптація до навчання у ЗВО», важливо виокремити у такі підходи до його розуміння:

- комплексний, динамічний процес, обумовлений взаємодією суб'єктивних та об'єктивних соціально-психологічних, психічних, психофізіологічних та фізіологічних чинників;

- складне багатогранне приєднання студентів до нової системи вимог і контролю, нового колективу, а для деяких – і до нового середовища; пристосування індивіда до групи, усього студентського колективу, прийняття нормативно-правових вимог перебування у ЗВО, осмислене прийняття норм моралі та культури й адаптація до проживання в гуртожитку.

Окрім того, що автори виокремлюють так звану біологічну адаптацію, що передбачає прилаштування до нових умов (кліматичних, побутових, санітарних), режиму праці та сну, фізичних та психічних навантажень; режиму та якості харчування.

На думку В. Казміренко, соціально-психологічна адаптація студентів у середовищі ЗВО має такі складники:

- 1) професійно-фахова адаптація, що зумовлює пристосування до змісту, умов та самостійної організації освітньої діяльності, формування навичок та спрямувань у навчальній і науковій роботі;

2) активне чи пасивне пристосування особистості до середовища, налагодження стосунків у студентських групах, формування стилю особистісної поведінки;

3) соціально-фахова адаптація передбачає прийняття суспільних вимог до майбутньої професійної діяльності [28, с. 41].

У дослідженнях відомих науковців К. Калдвел, С. Мілліс, Т. Констант, П. Борг [43] наголошено на важливості готовності до ЗВО, зокрема зазначено:

– рівень академічної підготовки до університету покращує шанси студента отримати вищу освіту;

– наявність кількох показників готовності до університету краще гарантує ймовірність того, що студент продовжить навчання та досягне успіхів не тільки в освітній діяльності, а й в становленні громадянської позиції;

– готовність до університету підвищує наполегливість в здобутті освіти з–поміж расових/етнічних і сімейних груп;

– ранній моніторинг готовності до навчання в ЗВО дає змогу підвищити шанси на успішне навчання та інтеграцію в студентську громаду.

У дослідженнях Р. Іня представлено систему роботи закладів вищої освіти та коледжів США з підготовки абітурієнтів до студентства, виокремленням трьох основних напрямів задоволення їхніх потреб: академічний, соціально-емоційний та фінансовий. Дослідник зазначав, що ці компоненти є критичними для підвищення психологічного комфорту студента, відчуття його належності до кампусу, що підвищує наполегливість у досягненні академічних цілей та формуванні громадянської зрілості через участь в проєктах «Service Learning» [39].

У працях Д. Конлі [45–48] звернено увагу на важливість формування готовності абітурієнтів до навчання в університеті та майбутньої кар'єри, стверджено, що бути готовим до ЗВО, означає забезпечити для майбутніх студентів проходження ґрунтовних підготовчих курсів та виробити відповідність певним показникам на стандартизованих тестах. Учений

сформував алгоритм проведення тестування, інтерпретував та визначив його показники, найважливіші когнітивні й метакогнітивні навички, потрібні для успішного навчання студентів у ЗВО [45].

Крім того, у студентів потрібно виробити так звану поведінку академічного самоврядування, яка передбачає тайм-менеджмент, ефективне навчання, формування навичок та наполегливості [46].

Також важливими є контекстуальні навички, з—поміж орієнтування у виборі коледжу, регулювання процесу вступу та фінансова дисципліна в закладі вищої освіти, необхідні і знання для навігації інституційні системи протягом першого року.

Традиційно склалося, що готовність абітурієнта до навчання й до формування кар'єри зосереджено на характері та освітньому досвіді студентів, а не на ролі ЗВО в підтримці першого року навчання. У сучасних підходах щодо адаптації студентів до навчання у ЗВО поєднано академічну, соціально-емоційну та фінансову підтримку, пов'язану з відчуттям психологічного комфорту та приналежності до кампусу. У цій роботі має виявити активність «факультет», тобто академічний персонал (викладачі, професори), а також інший персонал, який може надавати інші послуги, окрім навчання студентів [53].

Соціально-емоційна підтримка є важливою в адаптації майбутніх студентів до «приналежності» кампусу. Соціально-емоційну підтримку не обмежують консультаційними послугами, проте вона передбачає можливості для однолітків співпрацювати в команді під час різноманітних навчальних проєктів та проєктів з громадянської освіти в кампусі.

Важливим складником є залучення студентів перших курсів до студентських клубів та організацій, які активно займаються громадською роботою та беруть участь в проєктах з громадянської освіти. Участь у позаурочній діяльності може бути пріоритетною в розвитку ідентичності студентів як членів студентської громади.

Дослідження засвідчують, що участь студентів перших курсів в організації, підготовці та проведенні таких проєктів сприяє формуванню ідентичності студентів та підтримує відчуття комфорту та причетності до громадянського середовища університету [42; 52].

Фінансову підтримку студентів розглядають як засіб оплати за навчання ЗВО, особливо для людей з низьким рівнем прибутку або сплату за першу вищу освіту у формі позик, стипендій, дуального навчання чи грантів. У процесі дослідження встановлено, що студенти під час вступу надають пріоритет тим закладам вищої освіти, які мають чітку систему фінансової підтримки [50].

На думку групи дослідників, з–поміж яких М. Савітц-Ромер, Дж. Ягер-Хайман, А. Коулз, університети мають надавати абітурієнтам інформацію не тільки про процес вступу а й про можливості фінансової допомоги, оскільки ця інформація є найважливішим аспектом вибору закладу вищої освіти [74].

За твердженням М. Нейра, фінансова підтримка студентів має виходити за межі оплати за навчання, також має передбачати витрати на транспорт, догляд за дітьми, юридичні послуги, податки, побутові послуги, послуги за харчування та медичні послуги [73].

Аналіз тенденцій розвитку громадянської освіти в США дає змогу виокремити пріоритетні: забезпечення якості громадянської освіти й освітньої діяльності у ЗВО; цифровізація; полікультурність; дотримання принципу рівності в здобутті освіти.

Дотримання принципу рівності в здобутті освіти в освітній політиці США постійно перебуває під пильною увагою таких громадських організацій та установ, з–поміж яких: Американська асоціація державних коледжів та університетів (American Association of State Colleges and Universities), Американські ради з міжнародної освіти (American Councils for International Education), Гарвардський проєкт дослідження родини (Harvard Family Research Project), Інститут шкільної реформи Анненберг (Annenberg Institute for School Reform), Національна асоціація шкільних рад (National School Boards

Association), Національна рада з акредитації педагогічної освіти (National Council for Accreditation of Teacher Education), Освітні агенції штату (State Educational Agencies), Служба освітніх тестувань (Educational Testing Service), Управління з догляду за дитиною штату (Office of Child Care), Центр досліджень американського прогресу (Center for American Progress) [55].

ООН визначає якісну освіту загалом та громадянську освіту зокрема, як індикатор національного економічного потенціалу та соціальне благо, ЮНЕСКО – як здобуття молоддю життєвих компетентностей для успішного входження в сучасне суспільство, а ЄС – як інструмент економічного зростання на шляху до розбудови конкурентоспроможної та динамічної спільноти [23].

Однією з найбільш прогресивних тенденцій є цифровізація громадянської освіти в закладах вищої освіти. Актуалізація цифровізації в освіті спостерігається не лише у США, а й у всьому світі. Особливої значущості вона набула саме у 2020 році з початком світової пандемії коронавірусу COVID-19, коли суспільство прийняло умови закритого карантинного режиму. Водночас, поточна ситуація з пандемією вплинула на розвиток віртуальних аудиторій як важливого інструменту електронного навчання (e-learning) та розвитку цифрової освіти загалом.

Зауважимо, що віртуальна аудиторія та дистанційне навчання є альтернативним інструментом навчання й набувають популярності на всіх рівнях шкільної та вищої освіти у США (U.S. Department of Education, 2020). Агентство з міжнародного розвитку США (U. S. Agency for International Development) реагує на пандемію COVID-19 як в Америці, так і за кордоном.

Пріоритетними завданнями цього агентства є захист безпеки й охорона здоров'я своїх громадян, підтримка країн-партнерів у подоланні пандемією. USAID співпрацює з урядами, організаціями, приватним сектором, надаючи підтримку країнам, які постраждали від COVID-19. США надали більше 1 млрд. доларів для подолання COVID-19, демонструючи роль США як світового лідера включно в боротьбі з пандемією [6].

За даними офіційної статистики в освіті спостерігається тенденція формування глобального ринку електронного навчання: у 2019 році загальна сума інвестицій у розвиток технологічних рішень для освіти на основі штучного інтелекту досягла 18,66 млрд. доларів. Суттєву частку цих коштів залучили США (42,9 %). Прогнозується, що електронне навчання до 2024 року зросте на 16 % порівняно з використанням електронних освітніх платформ дотепер [6].

Якісному розвитку інноваційно-цифрової громадянської освіти, сприяє застосування таких сучасних освітніх технологічних інструментів для візуалізації навчання:

- інтерактивний інтерфейс;
- мультимедійний контент;
- онлайн-курси;
- онлайн-іспити;
- цифрові (електронні) підручники;
- інтерактивні презентації;
- електронні конспекти тощо.

Основним ресурсом цифрової освіти є оцифрована інформація. Оцифрування – «це інтеграція цифрових технологій у повсякденне життя шляхом оцифрування всього, що можна оцифрувати» [6, с. 6]. Цифрові бібліотеки та цифрові ресурси значно розширюють можливості здобувачів освіти.

Під впливом цифровізації вищої освіти в США спостерігається формування таких освітніх тенденцій:

- мобільне навчання (Mobile Learning): передбачено, що мобільне навчання стане галузевим стандартом і кожен здобувач освіти матиме доступ до освітнього інтерактивного мобільного додатку;
- мікронавчання (Microlearning) навчання типу «віч-на-віч», яке буде відкрите в онлайн-доступі для загалу;

– інклюзивне картування (Inclusive Mapping): у найближчій перспективі здобувачі освіти, використовуючи геопросторові технології і картування зможуть скласти цифрову карту своїх знань, якою будуть обмінюватися та вивчати карти інших, не виходячи з дому чи офісу, що надаватиме доступ до освіти всім, незалежно від наявності особливих освітніх потреб;

– більше інтерактивного відео (More Interactive Video): нині спостерігається перехід від статичних презентацій до інтерактивних, що значно покращить взаємодію між доповідачем і слухачем. Це сприятиме розробленню та представленню у віртуальному просторі інтерактивних навчальних програм та відеоуроків;

– розширена реальність (Augmented Reality): завдяки інтерактивним технологіям здобувача освіти можна буде ідентифікувати з дійовою особою віртуального середовища (рухи тіла, розпізнавання голосу тощо), що дозволить розширити інтерактивні можливості та персоналізувати навчання;

– мобільні програми (Mobile Apps): для посилення персоналізації навчання, передбаєно збільшення кількості освітніх мобільних додатків, що сприятиме наближенню освітнього контенту до здобувачів освіти та дозволить викладачам організувати цікаві динамічні онлайн-заняття.

Цифрові технології в освіті – це не лише інструмент, а й середовище існування, що відкриває нові можливості, з-поміж яких навчання в зручний час, можливість проектування індивідуальних освітніх маршрутів, безперервна освіта тощо. Стрімке поширення цифрових технологій перетворює цифрову компетентність на одну з першорядних для кожної сучасної людини.

Отже, спираючись на здійснений аналіз, можемо констатувати, що чинне освітнє законодавство США формує орієнтири розвитку сучасної американської освіти, структуруючи його за такими тенденціями: підвищення якості шляхом оптимізації підзвітності на всіх рівнях; забезпечення однакового доступу до якісної освіти завдяки впровадженню спеціальних

федеральних програм штатів. Освітню політику в США зорієнтовано на задоволення індивідуальних і національних потреб суспільства.

Якість громадянської освіти в закладах вищої забезпечується здебільшого в процесі розвитку в студентів ключових компетентностей для життя, завдяки належній організації освітнього процесу.

Водночас, із розвитком тенденції забезпечення якості освіти спотерігається надзвичайна актуальність цифровізації громадянської освіти, яка передбачає оновлення освітнього простору (Redesigned Learning Spaces), зокрема організацію освітнього процесу в розширеній віртуальній реальності (Augmented & Virtual Reality); застосування штучного інтелекту (Artificial Intelligence); використання гаджетів для навчання (Classroom Set of Devices); індивідуалізацію (Personalized Learning) та гейміфікацію навчання (Gamification).

Очевидно, що в епоху всесвітньої глобалізації цифровізація громадянської освіти розвиватиметься прискореними темпами. Інноваційні Інтернет-технології, разом з аудіо- та вебмовленням, сприяють створенню персоналізованих програм навчання, а розвиток технологій Google Glass чи Microsoft MyGlass («розумні окуляри») дозволять підвищити електронне навчання та участь у проектах з громадянської освіти на якісно новий рівень.

Висновки до першого розділу

У першому розділі здійснено аналіз історичних подій та чинників другої половини ХХ століття, які сприяли актуалізації питання розбудови громадянського суспільства шляхом виховання молоді, що передбачає формування якостей майбутніх громадян; вивчено низку порівняльно-педагогічних досліджень українські науковці з різних напрямів громадянської освіти; опрацьовано законодавчі акти та нормативну документацію з питань громадянської освіти США та України; досліджено стан громадянської освіти молоді США на основі результатів щорічного опитування щодо обсягу знань населення США з питань громадянської освіти, проведеного Центром публічної політики Анненберга; визначено основні тенденції розвитку громадянської освіти студентів вищих закладів освіти США.

У розділі здійснено огляд міжнародних досліджень з проблем громадянської освіти, виокремлено п'ять широких категорій, що представляють основні компоненти цієї галузі та є основою навчальних програми з громадянської освіти закладів вищої освіти США.

Зроблено акцент на тому, що упровадження формальної та неформальної освіти студентів закладів вищої освіти з формування громадянської свідомості гарантує, що всі аспекти вищої освіти: навчальні програми, методи навчання й ресурси, методи дослідження та спільна робота, структури й процеси керівництва та прийняття рішень, політика та кодекси поведінки, персонал і стосунки студентів, позакласні заходи та зв'язки з громадськими організаціями – віддзеркалюють принципи демократії і прав людини.

Доведено, що залучення всього закладу вищої освіти до створення позитивного й безпечного навчального середовища також покращує досягнення студентів, підвищує їхню громадянську свідомість. Встановлено, що студенти, які відчують себе частиною спільноти закладу вищої освіти та мають добрі стосунки зі своїми однолітками й академічним персоналом, з

більшою ймовірністю досягнуть кращої академічної результативності та стануть активними громадянами, яких потребує суспільство.

У ході дослідження виокремлено історичну періодизацію розвитку системи формування громадської свідомості у студентів закладів вищої освіти США можна поділити на 4 етапи: перший етап – рання громадянська освіта в США, другий етап – держава, батьки та діти в ліберальних демократіях, третій етап – добрі люди та добрі громадяни та четвертий етап – сучасні форми громадянської освіти.

Для ранньої громадянської освіти в США характерним було створення державних шкіл, де різні верстви населення отримували освіту та знання про політичний устрій країни.

Другий етап – держава, батьки та діти в ліберальних демократіях, вирізнявся освітніми підходами, які залучали громадян до участі у політичному житті країни шляхом голосування на виборах.

Констатовано, що метою громадянської освіти США на третьому етапі її розвитку – добрі люди та гарні громадяни, є виховування «гарного» громадянина, який розуміє та приймає демократичні цінності, є патріотом своєї країни, поважає та виконує закони, знає та виконує свої громадянські обов'язки, є активним членом громади, знає політичний устрій США, поважає полікультурне різноманіття країни.

У ході дослідження ідентифіковано, що ознакою сучасної громадянської освіти є активне використання різних форм, методів та засобів, включаючи інформаційні технології для формування активної громадянської позиції, критичного мислення, та інтегрує знання щодо критичного аналізу цифрових медіа, а також глибоке розуміння медіаграмотності як руху співпраці та участі в громадянському суспільстві.

За підсумками аналізу законодавчої бази США виокремлено тенденції, за якими чинне освітнє законодавство США формує орієнтири розвитку сучасної американської освіти, структуруючи його: підвищення якості шляхом оптимізації підзвітності на всіх рівнях; забезпечення однакового

доступу до якісної освіти завдяки впровадженню спеціальних федеральних програм штатів. Освітню політику в США зорієнтовано на задоволення індивідуальних і національних потреб суспільства.

Якість громадянської освіти в закладах вищої забезпечується здебільшого в процесі розвитку в студентів ключових компетентностей для життя, завдяки належній організації освітнього процесу.

Аналіз процесу цифровізації громадянської освіти свідчить про оновлення освітнього простору (Redesigned Learning Spaces), зокрема організацію освітнього процесу в розширеній віртуальній реальності (Augmented & Virtual Reality); застосування штучного інтелекту (Artificial Intelligence); використання гаджетів для навчання (Classroom Set of Devices); індивідуалізацію (Personalized Learning) та гейміфікацію навчання (Gamification). Інноваційні Інтернет-технології, разом з аудіо- та вебмовленням, сприяють створенню персоналізованих програм навчання, а розвиток технологій Google Glass чи Microsoft MyGlass («розумні окуляри») дозволяють піднести електронне навчання та участь у проєктах з громадянської освіти на якісно новий рівень.

Зміст розділу відображено у публікаціях автора [14; 15; 75].

БІБЛІОГРАФІЯ:

1. Батьки-засновники США: у 6 томах / ред. кол.: Ю. Шемшученко. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 1. 201 с.
2. Ващенко Г. Виховний ідеал: підруч. для педагогів, вихованців, молоді і батьків. 3-є вид. Полтава: Полтав. вісник, 1994. Т. 1. 199 с.
3. Верховна Рада *України*; Закон від 22.03.2012 № 4572-VI (Редакція станом на 22.05.2021).
4. Вишневецький О. І. Сучасне українське виховання: педагогічні нариси. Львів. Наук.-метод. ін-т освіти, 1996. 238 с.
5. Відомості Верховної Ради України. 2021. № 28. Ст. 233.
6. Відповідь світової спільноти на виклики COVID-19 в освіті (лютий–червень 2020 р.): оглядове видання / упоряд.: О. І. Локшина, О. З. Глушко, А. П. Джурило, С. М. Кравченко, Н. В. Нікольська, М. М. Тименко, О. М. Шпарик ; наук. ред. О. І. Локшина. Київ : Авторитет, 2020. 36 с.
7. Вовк Л. П. Словник навчально-педагогічних понять і термінів: методичний посібник / укл. Л. П. Вовк, Г. Д. Панченко, О. С. Падалка та ін. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2001. 83 с.
8. Волинець К. та ін. Забезпечення якості загальної середньої освіти у провідних країнах Європи та США. Київ. Україна: Інститут педагогіки НАПН України, 2014. 231 с.
9. Грушевський М. Початки громадянства (Генетична соціологія). Відень. Прага, 1921. 86 с.
10. Демократія : антологія / упор. Проценко О. Київ : Смолоскип, 2005. ХХМІІІ. 1108 с.
11. Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці: у 2 т. Т. 2. Київ, 1970. С. 469.
12. Дьюї Дж. Школа майбутнього. Берлін, 1992. 178 с.
13. Закон України «Про освіту». *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38–39. Ст. 380.

14. Заєць Р. Г. Тенденції розвитку системи формування громадянської свідомості студентів закладів вищої освіти США. *Молодь і ринок*. № 9–10 (207–208). 2022. С. 157–161.
15. Заєць Р. Г. Формування громадянської свідомості студентів закладів вищої освіти США та України: теоретичний аспект. *Педагогічні науки: теорія та практика*. № 4. 2021. С. 212–218.
16. Іванюк І. В., Овчарук О. В., Терещенко А. Б. Аналітичний звіт. Сучасний стан громадянської освіти в Україні. Київ, 2013. 104 с. URL: http://lib.iitta.gov.ua/844/1/civic_education.pdf (дата звернення: 28.11. 2021).
17. Ївженко Ю. В., ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти». *Теоретичні аспекти формування почуття громадянськості студентської молоді. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Соціально-педагогічні засади формування громадянської відповідальності у студентів»* (24–25 квітня 2018 року). Конотоп, 2018. С. 8–16.
18. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності : проект / Наук. творч. кол.: О. Сухомлинська та ін. *Шлях освіти*. 2000. № 3. С. 7–13.
19. Концепція громадянської освіти в Україні. Громадянська освіта. Харківська правозахисна група : веб-сайт. URL: <http://osvita.khpg.org/index.php?id=976003974> (дата звернення: 28.11. 2021).
20. Кравченко В. В. Конституційне право України: навч. посіб. [вид. 6-те, виправл. і допов.]. К. : Атіка, 2009. 608 с.
21. Кравченко С. Актуальні питання освітнього законодавства США та України: окремі аспекти. *Міжнар. наук.-практич. конф. «Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук»*. Том. 2. Чернігів, 2020. С. 118–122.
22. Кравченко С. Забезпечення якості освіти як ключова тенденція розвитку освітньої системи США. *III Міжнар. наук.-практич. конф. «Розвиток професійної майстерності педагога в умовах нової соціокультурної реальності»*. Тернопіль, 2020. С. 44–48.

23. Локшина О. І. Забезпечення якості вищої освіти в умовах європеїзації України. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2018. Вип. 3–4. С. 127–132.
24. Майданник О. Про інститут громадянства України. *Право України*. 1999. № 2. С. 70–75.
25. Михайліченко М. В. Громадянська компетентність вчителя в контексті оновлення професійної освіти в Україні. *Шляхи модернізації вищої освіти в контексті євроінтеграції* : матер. регіон. наук.-практ. семінару семінару, 20–21 трав. 2008 р. / За заг. ред. Г. В. Терещука. Тернопіль : ТПНУ, 2008. С. 34–39.
26. Михайліченко М. В. Громадянська компетентність майбутніх учителів: навчально-методичний посібник. Київ. Тернопіль: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. 128 с.
27. Німчук В. Хрестоматія з історії української мови Х–ХІІІ ст. Володимир Мономах «Повчання» початку ХІ ст. у списку 1377 року. НАН України. Інститут української мови. Київ; Житомир: Полісся, 2015. С. 150–155.
28. Політична культура та проблеми громадянської освіти в Україні : метод. посіб. / І. Жадан, С. Кисельов, О. Кисельова, С. Рябов. Київ : Тандем, 2004. 80 с.
29. Політологічний словник: навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. М.Ф. Головатого та О.В. Антонюка. К. : МАУП, 2005. 792 с.
30. Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні. *Розпорядження Кабінету Міністрів України*; Концепція від 03.10.2018 № 710. Верховна Рада України. Законодавство України: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 28.11.2021).
31. Русова С. Вибрані педагогічні твори у 2-х т. Кн. 1–2. Київ, 1997. Вид-во «Либідь». 243 с.
32. Суржинський М. І. Інститут громадянства України: констит.-прав. Аспект. К. : Наукова думка, 2011. 214 с.

33. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти т. / ред. колегія: О. Г. Дзевєрін (голова), М. В. Черпінський та ін. Київ: Радянська школа, 1976. Т. 2. 670 с.
34. Тодика Ю. Н. Громадянство України: конституційно-правовий аспект: навч. посіб. Х., 2002. 254 с.
35. Токвіль А. Про демократію в Америці : у двох томах / пер. з франц. Г. Філіпчука, М. Москаленка; передм. А. Жардена. Київ : Видавничий дім «Всесвіт», 1999. 590 с.
36. Федераліст. Політичні есе А. Гамільтона, Дж. Медісона і Дж. Джея: Пер. з англ. / За заг. ред. Н. Н. Яковлева, комент. О. Л. Степанової. К.: Видавнича група «Прогрес», 1994. 592 с.
37. Чернуха Н., Саврасова-В'юн Т. Громадянська активність студентів: психологічна характеристика проявів розвитку. *Освітологія*. 2014. Вип. 3. С. 122–125.
38. Шукліна Н. Г. Українське громадянство в системі елементів конституційно-правового статусу людини і громадянина. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2004. Вип. 253. Правознавство. С. 34–41.
39. Across countries, large demographic divides in how often people use the internet and social media for news. Pew Research Center : веб-сайт. URL: <https://www.pewresearch.org/global/2018/01/11/detailed-tables-global-media-habits>
40. All National Assessment of Educational Progress Scores come from the NAEP website: <http://nces.ed.gov/nationsreportcard/>
41. Apple M., Bean J. Democratic schools : lessons from the chalk face. New York: Open University Press, 2011. 232 p.
42. Broome D. Exploring black male initiative program: Possibilities for supporting black male success in college. *The Journal of Negro Education*. 87(1), 2018. Pp. 59–72.
43. Caldwell Karen Widger; Millis Cala; Constant Timothy N.; Borg Patrick; Threath-Morgan Katherine; and Burke Christopher J. F. Student Readiness of

- Colleges: A Qualitative Study. *Journal of College Access*: Vol. 6 : Iss. 1. Article 5. 2021. Pp. 18–23.
44. Colby J. J. Educating Citizens : preparing American undergraduates for lives of moral and civic responsibilities. *John Wiley and Sons*. New York, 2013. Pp. 10–13.
45. Conley D. T. Rethinking college readiness. *New Directions for Higher Education*, 2008. (144). Pp. 3–13.
46. Conley D. T. College and career ready: Helping all students succeed beyond high school. Jossey-Bass. 2010.
47. Conley D. T. Getting ready for college, careers, and the Common Core: What every educator needs to know. John Wiley & Sons. 2013.
48. Conley D. T., French E. M. Student ownership of learning as a key component of college readiness. *American Behavioral Scientist*. 58(8). 2014. Pp. 1018–1034.
49. Crittenden J., Levine P. Civic education: The Stanford encyclopedia of philosophy. 2018: веб-сайт. URL: <https://plato.stanford.edu/archives/fall2018/entries/civic-education/>
50. Cunningham A. F., Erisman W., Looney S. M. From aspirations to action: The role of middle school parents in making the dream of college a reality. *Institute for Higher Education Policy*. 2007. Pp. 18–34.
51. Democratic Schooling: What Happens to Young People Who Have Charge of Their Own Education? : веб-сайт : URL: https://cdn2.psychologytoday.com/assets/attachments/1195/democratic-schooling-aje_0.pdf
52. Elliot D., Gamino M., & Jenkins J. J. Creating community in the college classroom: Best practices for increased student success. *International Journal of Education and Social Science*. 2016. 3(6). Pp. 29–41.
53. Engle J., & Tinto V. Moving beyond access: College success for low-income, first-generation students. The Pell Institute. 2008.
54. Every Student Succeeds Act. 2015. [online]. <https://www.ed.gov/essa?src=r>
55. Federal Programs for Education and Related Activities. [online]. <https://www2.ed.gov/programs/find/title/index.htm>)

56. Freire P. *Educaton for critical Consciousness*. Ithaca, 1973. 123 p.
57. Freire P. *Padagogik der Unterdruckten*. Stuttgart; Berlin, 1972. 56 p.
58. Hahn C., Alviar-Martin T. International Political Socialization Research. *Handbook of Research in Social Studies Education* / Eds. L. S. Levstik, C. A. Tyson. New York: Routledge, 2008. Pp. 81–108.
59. Goodlad J. *Facing the future. Issues in educa tion and schooling*. New York : McGraw-Hill, 1976. 274 p.
60. Greenberg D. *The Sudbury Valley School Experience*. Framingham, Massachusetts: Sudbury Valley School Press, 1985. 98 p.
61. Greenberg D. *Outline of a New Philosophy*. Framingham, Massachusetts : Sudbury Valley School Press, 1974. 79 p.
62. Gutmann A. *Democratic Education*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press. 1987. 67 p.
63. Jamieson L., Simpson R. *Living alone : Globalization, identity and belonging* : веб-сайт. URL: <https://link.springer.com/book/10.1057%2F9781137318527>
64. *Lessons from History: Essential Understandings and Historical Perspectives Students Should Acquire*. Los Angeles, California : University of California Press, 1993 : веб-сайт. URL: <https://www.ericdigests.org/1994/core.htm>
65. Levstik L. S., Tyson C. A. Introduction. *Handbook of Research in Social Studies Education* / Eds. L. S. Levstik, C. A. Tyson. New York : Routledge, 2008. Pp. 1–12.
66. Lippmann W. *The Phantom Public*. 1925. 195 p.
67. Mann H., Sheilah, Ed.; Patrick, John J., Ed. *Education for Civic Engagement*. 94 p.
68. Mann H. *Democracy: Service Learning and Other Promising Practices*. 87 p.
69. Mann H. *First Annual Report*. Boston: Dutton and Wentworth, 1838. 64 p.
70. Mann H. *Fifth Annual Report*. Boston: Dutton and Wentworth, 1842. 135 p.
71. Margaret Stimmann Branson. *Making the Case for Civic Education: Educating Young People for Responsible Citizenship* https://www.civiced.org/papers/articles_mb2001.html

72. McDevitt, M. J., & Caton-Rosser, M. S. Deliberative Barbarians: Reconciling the Civic and the Agonistic in Democratic Education. *InterActions. UCLA Journal of Education and Information Studies*: веб-сайт. URL: <https://escholarship.org/uc/item/8qh731nz>
73. McNair T. B., AlberOne S., Cooper M. A., McDonald N., & Major T. *Becoming a student ready-college: A new culture of leadership for student success*. Jossey-Bass. 2016.
74. Parker W. C. Knowing and Doing in Democratic Citizenship Education. *Handbook of Research in Social Studies Education* /Eds. L. S. Levstik, C. A. Tyson. New York: Routledge, 2008. Pp. 65–80.
75. Rostyslav Zaiets, Natalia Cherednichenko, Svitlana Shandruk. Implementation of US Higher Educational Institutions Experience in Formation of Students' Civic Consciousness in Ukraineю. *Journal of Curriculum and Teaching*. ISSN 1927-2677 (Print) ISSN 1927–2685. (Online).
76. Voichun O. V. Formation of civic engagement of university students by means of student self-government. Thesis for a scientific degree of the Candidate of Pedagogical Sciences on specialty 13.00.07 – theory and methodology of education. M. P. Dragomanov National Pedagogical University. Kyiv, 2020. 314 p.
77. Voicun M. *Flunking Democracy Schools, Courts, and Civic Participation*. Chicago. IL : The University of Chicago Press, 2018. 288 p.
78. Savitz-Romer M., Jager-Hyman J., & Coles A. Removing roadblocks to rigor: Linking academic and social support to ensure college readiness and success. *Pathways to College Network: InsØtute for Higher EducaØon Policy*. 2009.
79. Simpson Elizabeth L. Who Becomes a Democrat? A Study of Democratic Socialization. *Educational Horizons*. 1971. Pp. 33–40.
80. Sirotnik Kenneth A. What You See Is What You Get-Consistency, Persistency, and Mediocrity in Classrooms. *Harvard Educational Review*. 1983. № 53. Pp. 16–31.
81. Webster N. *Appletons' Cyclopaedia of American Biography*. New York: *Appleton & Co*. 1900. Vol. 6. Pp. 417–418.

82. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text>
83. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text>
84. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15#Text>
85. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/579-2021-%D0%BF#Text>
86. <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>
87. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text>
88. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2020-%D0%BF#Text>
89. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text>
90. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/534/2016#Text>
91. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80/stru>
92. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text>
93. <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-shodo>
94. [zmicnennya-nacionalnoyi-yednosti-konsolidaciyi-ukrayinskogo-suspilstva-ta-](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1997-2016-%D1%80#Text)
95. [pidtrimki-iniciativ-gromadskosti-u-zaznachenij-sferi](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1997-2016-%D1%80#Text)
96. <https://rm.coe.int/16806b93be>
97. <https://rm.coe.int/168071b58f>
98. <https://iri.org.ua>
99. <https://sudburyvalley.org/>
100. [https://www.understood.org/en/articles/the-difference-between-the-every-101.](https://www.understood.org/en/articles/the-difference-between-the-every-101)
101. [student-succeeds-act-and-no-child-left-behind](https://www.understood.org/en/articles/the-difference-between-the-every-101)
102. www.annenbergpublicpolicycenter.org

РОЗДІЛ 2.

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ЗМІСТ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ США

2.1. Характеристика системи формування громадянської свідомості в закладах вищої освіти США

У системі вищої школи США функціонує широкий діапазон освітніх закладів, що відрізняються якістю та рівнем освіти, поставленими завданнями тощо. Вироблена впродовж тривалого часу, ця система навчання у ЗВО ефективно забезпечує наступність різних рівнів багатоступеневої вищої освіти США, яку можна здобувати в дослідницьких університетах, державних університетах штатів, приватних гуманітарних коледжах, релігійних навчальних закладах, військових академіях та інших спеціалізованих інститутах, однак основою системи американської вищої освіти є університети та коледжі [12].

Нині все більше дослідників засвідчує той факт, що американська вища освіта не виправдовує поставлених громадянських цілей. У 1999 році укладено й опубліковано два впливових документи, у яких аргументовано це твердження. У Декларації про громадянську відповідальність (*Wingspread Declaration on Renewing the Civic Mission of the American Research University*) дослідницькі університети звернулися до інших університетів США із закликом відновити свою історичну спадщину та знову наповнити освітній процес «демократичним духом».

Цей документ є результатом роботи конференції за участю адміністраторів університетів, викладачів і представників професійних асоціацій, приватних фондів і громадських організацій, що формулюють стратегії для ефективної підготовки студентів до відповідального громадянства в різноманітній демократії та залучення викладачів до розвитку оновлення обсягу знань і їх використання для вдосконалення суспільства.

У декларації представлено громадянські обов'язки дослідницьких університетів і сформульовано для закладів вищої освіти завдання вийти за межі досвіду освітніх послуг та орієнтованих на громаду досліджень для відновлення місії агентів демократії. У документі окреслено серйозні стратегічні проблеми в пошуку шляхів використання та вивільнення талантів викладачів, студентів, персоналу й адміністраторів для залучення громадськості. У деклараціях запропоновано університетські навчальні програми, у яких сформульовано виклики для уяви студентів, а також додаткові заходи як на кампусі, так і поза ним, що передбачають для студентів можливість брати участь у громадських проєктах. З огляду на це викладачі допомагають створювати такі проєкти, залучають до участі студентів і відповідають за громадську культуру у своїх установах; також персонал налагоджує зв'язки з місцевою громадою та отримує визнання в ній; адміністратори забезпечують філософське й інтелектуальне сприйняття дослідницьких університетів як агентів демократії; освітні заклади розробляють політику прийому та фінансові механізми, що дає змогу створити різноманітну «громадськість» усередині закладів [76].

Camrus Compact – це національна коаліція майже 1200 ректорів коледжів та університетів, що представляють понад 6 мільйонів студентів, зорієнтованих на віддані досягнення громадських цілей вищої освіти. Окрім того, це єдина асоціація вищої освіти, яка займається виключно громадською діяльністю на території університетського містечка. Її представники співпрацюють з громадянськими й громадськими службами, які розвивають громадянські навички студентів; допомагають кампусам установлювати продуктивні партнерські відносини з громадою та надають ресурси для навчання викладачів, які прагнуть інтегрувати громадянську та громадську діяльність у зміст навчального плану для навчання в громаді [89].

У коаліції Camrus Compact об'єднано державні, приватні дворічні та чотирирічні освітні заклади в усьому спектрі вищої освіти. Ці інституції впроваджують у життя ідеал громадянської активності; здійснюють обмін

знаннями та ресурсами зі своїми громадами, забезпечують економічний розвиток та реалізацію ініціатив, а також підтримують освітній процес та надають послуги в провідних галузях, з-поміж яких грамотність, охорона здоров'я, голод, бездомність, харчування, справи ветеранів, довкілля та послуги для людей похилого віку.

У 2000 році у Президентській декларації про громадянську відповідальність вищої освіти, яку підтримали понад 500 ректорів коледжів та університетів різних типів – учасників організації Campus Compact, – стверджено, що громадянська активність не змогла розв'язати проблему політичної незаангажованості американської молоді. Зокрема зазначено, що волонтерство зросло, проте політичне розуміння та участь у громадських проєктах залишалися небезпечно низькими. Декларація Президента про громадянську відповідальність вищої освіти має на меті служити закликком до дій для закладів вищої освіти взяти безпосередню участь у формуванні громадянської активності відповідних студентів [37].

За два роки в дослідженні, поданому у звіті Американської асоціації державних коледжів та університетів (AASCU) [81] що представляє 400 державних установ, засвідчено, що бракує не тільки визначеності щодо зусиль із залучення студентів до громадянської діяльності, але й активності багатьох університетів, які підтримують важливість залучення студентів до громадянської діяльності, обміну знаннями та ресурсами зі своїми громадами, однак внутрішньо недостатньо працюють для того, щоб змінити ситуацію на краще.

Унаслідок цього рівень залучення студентів до громадянських активностей залишається в багатьох кампусах дуже низьким і залежить від людини. Типовою є ситуація, коли в закладі ідею громадської участі не належно реалізовано в його культурі, тому її реалізація не матиме позитивних результатів після зміни генерального директора або іншого академічного керівника [27].

Американські освітяни переконані (Astin, 1997; Flanagan, Sherrod, 1998; Hart, Fegley, 1995; Youniss, Yates, 1997), що навчання й виховання в закладі вищої освіти змінює цінності, цілі та погляди студентів [29; 45; 48; 79].

У США виявляється плюралізм американських цінностей, однак, на думку педагогів (Ehrlich, 2000; Youniss, Yates, 1997), є низка громадянських цінностей, формуванню яких коледжі й університети мають надавати першорядного значення, якщо вони ставлять за мету виховати активних та відповідальних громадян. З-поміж цих цінностей варто згадати повагу, толерантність до інших людей та різних способів і стилів життя, шанування громадянських свобод та інших ключових елементів демократії у США, а також зацікавленість у державній політиці та сприяння позитивним соціальним змінам. З огляду на це американські педагоги прагнуть переосмислити філософію та цілі освіти для виховання відповідальних громадян-лідерів, які будуть заохочувати безперервну освіту та вироблення колективного потенціалу для розвиненого демократичного суспільства.

Унаслідок проведення окреслених заходів активізувалася робота щодо громадянської освіти студентів закладів вищої освіти в трьох напрямках:

- під час освітнього процесу;
- заходи студентського кампусу в позанавчальний час;
- участь у проєктах громадських організацій, спрямованих на покращення життя громади, у якій знаходиться університет.

Елективна система формування освітніх програм, яку почали запроваджувати в американські ЗВО з 90-х роках ХХ – початку ХХІ століття, дала змогу передбачити курси з громадянської освіти в освітньому процесі. Відтоді вона неодноразово зазнавала трансформації, проте й сьогодні залишається елективно-детермінованою і називається системою керованої і контрольованої факультативності. Ця система дозволяє студентам самостійно обирати дисципліни для вивчення з переліку розроблених ЗВО освітніх курсів [18; 20; 22].

Усі курси поділяють на обов'язкові та факультативні, причому заклад освіти самостійно обирає кількість обов'язкових для здобуття певного ступеня, частину з них потрібно засвоїти в повному обсязі. Співвідношення між обов'язковими й факультативними курсами можна варіювати залежно від традицій чи спрямування закладу освіти [18; 20; 22].

Окрім цього, у програмі можна передбачати не тільки курси, пропоновані факультетом, які студент обрав як основні, а й курси, які викладають на інших факультетах. З огляду на це індивідуальні навчальні програми американських студентів того самого факультету суттєво відрізняються, тому в американських ЗВО не передбачено формування студентських груп, а створені для вивчення окремої програми чи курсу є не стабільними й не тривалими [18; 20; 22].

У змісті освіти передбачено фундаментальні знання й спеціалізацію. Фундаментальні знання є основним складником навчального плану першого ступеня університету чи академічного коледжу. Переважно їх здобуття забезпечують до початку засвоєння спеціалізації. Вивчення фундаментальних дисциплін ґрунтується на таких принципах: принцип «ядра», вибіркового принципу, елективного принципу.

Відповідно до принципу «ядра» важливо засвоїти основні предмети у змісті яких передбачено засвоєння фундаментальних знань.

Завдяки принципу вибіркового студент самостійно складає індивідуальну програму й вибирає фундаментальні дисципліни.

Згідно з принципом елективності потрібно обрати для вивчення певну кількість основних предметів з пропонованих ЗВО.

Здебільшого в американських університетах навчальні дисципліни згруповано в чотири блоки (нині в Україні передбачено аналогічні):

- цикл гуманітарної та соціально-економічної підготовки;
- цикл дисциплін природничо-наукової (фундаментальної);
- цикл дисциплін професійної та практичної підготовки;
- дисципліни за вибором студента.

Деякі університети обирають інше групування навчальних дисциплін.

Зокрема за програмою підготовки бакалавра в галузі природничих наук передбачено засвоєння таких основних блоків навчальних дисциплін:

Назва університету	Блоки/цикли навчальних дисциплін	% навчального плану
Harvard University (Гарвардський Університет)	1. Program of General Education 2. Fields of Concentration 3. Freely chosen	25 50 25
University of Illinois (Університет штату Іллінойс)	1. Course Requirements 2. Required Prerequisite and Collateral Courses 3. Major Requirements 4. Electives	21–38 27 30 3–23
University of Southern California (Університет Південної Каліфорнії)	1. General Education Requirements 2. Major Core Courses 3. Collateral Sciences Core 4. Free elective units	31 50 19 *

Ст. Мінц, професор історії Техаського університету в Остіні вважає, що в навчальних програмах ЗВО потрібно забезпечити формування громадянськості та обізнаного відповідального громадянства, яке передбачає:

- засвоєння студентами історії та роботи політичних, судових і громадянських інститутів, на яких ґрунтується демократичне самоврядування;
- ознайомити з основоположними документами цієї нації та суперечностями, які виявляються в конституційних правах;
- вироблення вмінь говорити, незважаючи на відмінності в походженні та політичних поглядах, і залагоджувати конфлікти.
- упровадження курсів американського державного управління [84].

Також науковець рекомендує найбільш ефективні стратегії функціонування громадянської освіти у ЗВО:

- дослідницький підхід, який ґрунтується на уважному прочитанні документів, особливо тих, у яких викладено основоположні цінності цього суспільства, а також віддзеркалено політичні, конституційні та правові дебати;
- порівняльний підхід, за яким визначено спільні й відмінні риси Сполучених Штатів схожі та інших країн [84].

Такі погляди поділяє також П. Шук, почесний професор права в Єльському університеті [67] та наполягає на засвоєнні в освітньому процесі ЗВО навчальних курсів, за якими студенти зможуть зрозуміти особливості Сполучених Штатів порівняно з іншими країнами. Для цього потрібно передбачити в навчальному плані опрацювання таких складників унікальності США:

- політична унікальність у двопартійній системі; стислість Конституції, до якої рідко вносилися зміни; кількість, тривалість і вартість виборів; верховенство судової влади;
- юридична унікальність полягає в тому, що в Конституції наголошено на негативних, а не на позитивних правах; передбачено захист для мови, висловлень та комерційної реклами; судова, змагальна правова культура країни;
- з інституційного погляду, влада належить федеральним агентствам;
- особливою є природа американського федералізму з його децентралізованою системою освіти, кримінального правосуддя, транспорту та ліцензування професій;
- високий рівень стратифікацій системи вищої освіти; надзвичайно велика кількість великих корпорацій, яким надано значну політичну та економічну владу;
- з позиції ідеологічної спостерігається слабкість профспілок, відсутня сильна соціалістична партія; визнання відносно високих рівнів економічної нерівності; затримка та обмеженість розвитку державних програм соціального

забезпечення й охорони здоров'я, а також велика роль приватних аналітичних центрів, благодійних організацій, релігійних та неурядових організацій у формуванні політики та наданні соціальних послуг;

– на соціальному рівні США вирізняються етнічним, релігійним та расовим різноманіттям; потужними євангельсько-моралізаторськими рухами; великою кількістю дітей в неповних сім'ях; високим рівнем етнічних змішаних шлюбів; надзвичайно частими випадками насилля;

– в економіці США мають нижчі податкові ставки; різноманітні децентралізовані фінансові ринки; акцент зроблено на підприємництві; нижчі показники об'єднання в профспілки; менша кількість робочих місць і ділових правил;

– у галузі культурного розвитку виявляється індивідуалізм, споживацтво та ринкова конкуренція [84].

Зауважимо, що в Науково-дослідницькій інститут з проблем вищої освіти в США (Higher Education Research Institute) наголошено на важливості громадянських цінностей (наприклад, це допомога іншим, сприяння расовій згуртованості тощо), тому їх формування рекомендовано в результатах навчання й особистісного розвитку студентів, що потім аналізують і враховують у визначенні рейтингів американських закладів вищої освіти. Наприклад, Департамент вищої освіти штату Массачусетс виокремлює сім основних цінностей, які є результатами навчання й особистісного розвитку студентів, їх відповідно оцінюють.

До них належать:

- 1) емпатія (Empathy);
- 2) широта світогляду / неупередженість (Open-mindedness);
- 3) здатність до ведення перемовин щодо громадських питань (Civic Negotiation);
- 4) шанобливе й толерантне ставлення до різноманіття у світі (Diversity);
- 5) людська гідність (Human Dignity);
- 6) соціальна справедливість (Social Justice);

7) громадське благо (Public Good) (Massachusetts Department of Higher Education, 2016).

Актуальним є практико-орієнтований підхід, за якого кожен студент бере участь у громадській активності. З огляду на цей підхід передбачено запровадження обов'язкової участі студента в громадянській активності. При цьому кожному студентові потрібно засвоїти курс, у якому студентів долучають до громадсько орієнтованої діяльності: навчати студентів із сусідніх районів, брати участь у місцевій акції з прибирання, реєструвати виборців, писати законодавцям або волонтерити на харчовий банк.

Інший підхід полягає в заохоченні до реалізації проєктів під керівництвом викладачів, які мають компонент суспільних послуг.

Уявний обов'язок вищої освіти розвивати громадську активність не є пріоритетним в роботі закладів вищої освіти США. Це впливає на ставлення студентів до проведення позанавчальних заходів громадянського спрямування.

Результати опитування студентів першого курсу Каліфорнійського університету в Лос-Анджелесі засвідчують, що протягом останніх двох десятиліть студенти почали розглядати вищу освіту переважно як квиток до працевлаштування. Їхній інтерес до більш формувальних аспектів освіти (наприклад, розроблення значущої філософії життя, одного з ідеалів ліберальної освіти) та до розвитку громад і політики різко знизився. За даними фокус-груп, які організовано AASCU кілька років тому, можна стверджувати, що громадянська активність залишається дуже низьким пріоритетом для багатьох студентів [53].

На думку М. Хартлі [50] уявлення різних закладів вищої освіти США про те, якою може бути ефективна демократична громадянська освіта, віддзеркалено в різноманітній і навіть суперечливій діяльності в цьому напрямі. Наразі під час обговорення суспільної мети вищої освіти використовують різноманітні терміни, зокрема – залучення громади, громадянська участь, залучення, демократична освіта, освіта для демократії

тощо. Наявність багатьох термінів засвідчує суттєві ідеологічні розбіжності в освітній стратегії щодо розбудови громадянської освіти. Наприклад, є ЗВО, які вбачають демократичну громадянську освіту тільки в організації навчання через служіння громаді або «community service learning».

Навчання через служіння громаді «community service learning» (CSL) – це більше, ніж поєднання навчання з практикою або волонтерством; це навчання, яке допомагає студентам краще засвоїти потрібну інформацію та відчутти, наскільки може бути корисною їхня професія. [53].

Навчання через служіння громаді вперше з'явилося в деяких національних інститутах США в 1960–1990 роках, для практичної матеріалізації громадських робіт, навчання та інтеграції CSL у програми вищої освіти [57].

Із 2018 року такий підхід до освітньої діяльності впроваджено більше ніж у 50% університетах та коледжах США, що засвідчує його високу ефективність.

National Youth Leadership Council [83] – недержавна організація, яка активно співпрацює із ЗВО в напрямі педагогіки залучення громади та навчання через служіння їй; поєднує навчальні цілі та громадську роботу так, що це сприяє розвитку студентів і загальному благу громади; упроваджує стратегію викладання та навчання, яка поєднує змістовну громадську роботу з інструкціями та роздумами для збагачення досвіду навчання, формування громадянської відповідальності та зміцнення громади.

За словами Дж. Ейлер з Університету Вандербільта (лауреатки факультетської премії Т. Ерліха 2003 року за професійне навчання) і Д. Джайлза молодшого, це форма експериментальної освіти, за якою навчання відбувається через цикл дій і роздумів.

У студентів виробляють прагнення досягти реальних цілей для спільноти та глибшого розуміння таких навичок для себе. У процесі навчання студенти поєднують особистий і соціальний розвиток з академічним і

когнітивним розвитком. Досвід посилює розуміння; розуміння сприяє більш ефективним діям.

Переважаючим навчанням через служіння громаді реалізується в курсі або серії курсів у формі проєкту, який дозволяє реалізувати освітні завдання й цілі служіння громаді. Такі проєкти створюють у співпраці викладачів ЗВО й партнерів у громаді, з-поміж яких неурядові організації чи державні установи. Метою проєктів є навчити студентів застосовувати зміст курсу до діяльності в громаді. Це дає змогу навчатися в контексті реального світу та розвивати навички участі в громаді, а партнерам у громаді – можливості задовольняти значні потреби.

Упровадження навчання через служіння громаді має високу результативність та демонструє переваги для студентів. Зокрема, в освітньому процесі:

- позитивний вплив на академічне навчання студентів;
- покращення здатності студентів застосовувати те, що вони засвоїли, у «реальному світі»;
- позитивний вплив на академічні результати: продемонстрована складність розуміння, аналіз проблем, розв’язання проблем, критичне мислення та когнітивний розвиток;
- покращена здатність розуміти складність і неоднозначність.

Особисті результати:

- більш гостре відчуття особистої ефективності, особистісної ідентичності, духовного зростання та морального розвитку;
- кращий міжособистісний розвиток, зокрема здатність добре працювати з іншими, а також розвивати лідерські та комунікативні навички.

Соціальні результати:

- зменшення стереотипів і формування міжкультурного розуміння;
- поліпшення соціальної відповідальності та навичок громадянства;
- більше участі в громадських роботах після закінчення навчання.

Формування кар’єри:

- зв'язки з професіоналами та членами спільноти для навчання та кар'єрних можливостей;

- краща академічна освіта, лідерські навички та особиста ефективність сприяють розширенню можливостей.

Відносини з Установою:

- тісніші стосунки з викладачами;
- більше задоволення від освітнього процесу в закладі вищої освіти;
- покращено рівень випускників.

Переваги для викладачів ЗВО від навчання через служіння громаді:

- задоволеність якістю навчання студентів;
- нові шляхи для дослідження та публікації завдяки зв'язкам викладачів з громадою;

- надання можливостей для спілкування з викладачами інших дисциплін або закладів;

- більше можливостей для власних досліджень.

Переваги для коледжу й університету від навчання через служіння громаді:

- поліпшення інституційної прихильності до навчальної програми;
- покращене утримання студентів;
- удосконалені зв'язки з громадою.

Переваги спільноти від навчання через служіння громаді:

- задоволеність участю студентів;
- цінні людські ресурси, потрібні для досягнення цілей громади;
- нова енергія, ентузіазм і перспективи до громадської роботи;
- розширені відносини між громадою та університетом [30].

За твердження Ш. Шилдс з Університету Вандербільта, Н. Теннесі [86], сервісне навчання є «однією з найважливіших методологій навчання, яка набирає обертів у багатьох кампусах». Справді, якщо навчання організоване добре, залучення громади є корисним для студентів, викладачів, громад і закладів вищої освіти.

Зазначимо, що значним викликом для розбудови системи навчання через служіння громаді стала пандемія COVID-19, яка значно сповільнила процес участі в масових заходах та проєктах. Здебільшого освітній процес та громадянські заходи почали проводити дистанційно, що спричинило втрату комунікаційного складника навчання через служіння громаді. Унаслідок цього виникла низка проблем в закладах вищої освіти США, пов'язана з фінансовим утримуванням приміщень та наданням якісної освіти студентам.

Через COVID-19 здоров'я стало першорядним завданням, економіка сповільнилася – і в кампусах відбулися зміни в операційних вимогах, тому стрімко зріс попит на інтегрований кампус. Деякі з варіантів використання, з-поміж яких соціальне дистанціювання, індивідуальний стан здоров'я, розумний кафетерій, заповненість робочого місця, динамічний розподіл місць, безконтактні операції, потрібно реалізувати в студентському кампусі для того, щоб відновити освітній процес та навчання через служіння громаді в повному обсязі.

Університети прагнуть більш ефективно використовувати свої ресурси нерухомості, оскільки кількість студентів обмежено кількістю аудиторій. Застосування випадків використання IoT, до яких належить підрахунок людей із застосуванням штучного інтелекту для прогнозування відвідуваності, сприяє кращому використанню аудиторії.

Для розв'язання проблем та збільшення контингенту студентів заклади вищої освіти змагаються в удосконаленні чотирьох найважливіших критеріїв:

- 1) наявність академічних спеціальностей;
- 2) вартість навчання;
- 3) місцезнаходження кампусу;
- 4) зручності на його території.

Університетські містечка є мікрогромадами для одночасних місць роботи, дому та дозвілля, тому найсучасніші університети США почали імплементувати стиль розумного міста в кампусах у меншому обсягу, що

забезпечує цілісність системи енергоефективності, безпеки, цифровізації на всій території університетського кампусу., створюючи «розумний кампус».

Розумні кампуси, які володіють гнучкістю для впровадження нових варіантів освітньої діяльності та інтегровані для відповідності вимогам сьогодення швидко розвиваються та допомагають повернутися до повноцінного освітнього процесу, збільшують економічну вигоду від діяльності університетів.

Розумний кампус використовує передову мережеву інфраструктуру та пристрої, під'єднанні до Інтернету, щоб забезпечити підтримку та залучення усіх учасників освітнього процесу. Такий кампус об'єднує людей, пристрої та програми й дозволяє університетам приймати ґрунтовні рішення для покращення безпеки та максимального використання ресурсів [42; 68].

Упровадження «розумного кампусу» в Університеті штату Аризона дало декілька позитивних результатів:

- покращення освітніх досягнень студентів та збільшення періоду їх перебування в кампусі;
- активізація та стрімке збільшення освітніх проєктів через служіння громаді;
- підвищення ефективності роботи університету щодо розподілу навчальних приміщень та інших ресурсів;
- автоматизація робочих процесів для забезпечення життєдіяльності інфраструктури кампусу;
- економія електроенергії та ресурсів;
- зменшення людських помилок, завдяки автоматизації роботи з даними;
- швидке отримання статистики за допомогою аналізу даних;
- сприяння кращій взаємодії всіх учасників освітнього процесу в університетському середовищі;
- використання інтерактивних моделей навчання;
- створення стандартів постійного технологічного вдосконалення;

– постійне технологічне вдосконалення [43; 78].

Отже, перед американськими закладами вищої освіти діє постійний виклик щодо досягнення громадянських цілей вищої освіти в країні. Все більше дослідників зазначає, що для держави є вкрай важливим зростання рівня залучення студентів до демократичних процесів.

Значна кількість університетів підтримує важливість залучення студентів до громадянської активності, обміну знаннями та ресурсами зі своїми громадами, проте недостатньо працює внутрішньо для того, щоб змінити ситуацію на краще. Унаслідок цього рівень залучення студентів до громадянських активностей залишається в багатьох кампусах дуже низьким і залежить від представників адміністрацій університетів, які відповідають за ці напрями роботи.

З огляду на це, сучасні американські педагоги прагнуть переосмислити філософію та цілі освіти для виховання відповідальних громадян-лідерів, які будуть заохочувати безперервну освіту та розвиток колективного потенціалу для розвитку демократичного суспільства.

У результаті проведених заходів активізовано роботу щодо громадянської освіти студентів закладів вищої освіти за трьома напрямками:

- під час освітнього процесу;
- як частина заходів студентського кампусу в позанавчальний час;
- організація освітніх проєктів служіння громаді, організованих громадськими організаціями та спрямованих на покращення життя громади, у якій знаходиться університет.

Елективна система формування освітніх програм, яку запровадили в американських ЗВО з 90-х років ХХ століття та значно удосконалили у ХХІ столітті, дала змогу студенту з навчального плану обирати близько 30% курсів громадянської спрямованості та лідерства.

Одним з напрямів громадянської освіти студентів, який стрімко розвивається, є навчання через служіння громаді. Цей вид діяльності залучено в курс або серію курсів через проєкт, що має навчальні цілі та цілі служіння

громаді. Такі проєкти створюють завдяки співпраці викладачів ЗВО та партнерів у громаді, з-поміж яких варто згадати неурядові організації чи державні установи. Їх мета полягає в застосуванні студентами змісту курсу до діяльності в громаді.

Стабільність та сталість громадянської освіти студентів у закладах вищої освіти США забезпечено переформатуванням освітнього середовища університетів на «розумні кампуси» та впровадженням технології розумного міста.

2.2. Особливості організації освітнього процесу в закладах вищої освіти США для розвитку громадянської свідомості студентів

Фактично всі країни, демократичні чи недемократичні, усвідомлюють важливість громадянської освіти, хоча й формулюють різні завдання. У недемократичних країнах першорядним завданням громадянського суспільства є формування в молодого покоління лояльності до режиму та здатності підкорятися його лідерам. У країнах «ліберальної демократії» освітній процес зорієнтовано на вироблення толерантності як визначальної цінності прав людини [56].

Навіть у стародавні часи громадянин міг впливати на формування уряду країни та брати участь у державному управлінні. Ідеальним громадянином є активний учасник політичного та правового життя країни [28].

Демократичні принципи й цінності важливо засвоювати кожному поколінню, щоб розв'язувати нагальні суспільні проблеми. Громадянам потрібно дати змогу працювати разом в інтересах загального блага; брати участь у формальному політичному процесі; користуватися правами й виконувати обов'язки в повсякденному житті та діяльності; поважати всі думки, навіть опонентів, щоб стати повноправними й активними членами суспільства. За таких умов громадяни почуватимуться корисними й визнаними членами своїх спільнот, здатними брати участь у житті громади й змінювати

його. Попри це упродовж останніх років навіть у США виникла стурбованість стосовно визнання громадянами демократичних ідеалів і цінностей, а також щодо їхньої здатності до участі в демократичних процесах [46].

Демократію часто розглядають як політичну систему, що перебуває під загрозою найрізноманітніших сил, з-поміж яких глобалізація, міжнародний тероризм, економічна рецесія, етнічні конфлікти, націоналізм, а також недостатнє розуміння того, як працює уряд.

Безсумнівно, демократія продемонструвала певну стійкість у минулому, однак вона може не вижити без допомоги в майбутньому. Останнім часом у світі спостерігається зростання апатії та недовіри до політиків і політичних процесів, особливо в молодого покоління.

Уряди багатьох країн упроваджують освітні програми, спеціальні практики та заходи для заохочення громадян до активної участі в демократичному житті, до реалізації своїх громадянських прав та обов'язків. Організації громадянського суспільства разом з урядом виконують важливу функцію в підтримці демократичних цінностей.

Університети є інтелектуальним ядром суспільства, і тому в них є можливість впливати на функціонування суспільства загалом. Водночас із виконанням традиційних обов'язків, до яких належить пропагування конкретних знань і підготовка до професійного життя, університетам потрібно також формувати громадянську позицію своїх студентів.

У нас є можливість досліджувати громадянську роль вищої освіти в США з позиції двох основних підходів. Одним з них є підхід на основі можливостей [72]. За цим підходом, поняття свободи досягнення добробуту, що має першорядне моральне значення, слід тлумачити з огляду на реальні можливості людей і на те, які в них цінності. За припущенням М. Нуссбаума [64], компетентностями, які є вирішальними для внутрішнього здоров'я демократій, є критичне мислення, схильність до глобального громадянства та емпатійне розуміння людського досвіду, а завдання вищої освіти – навчити студентів застосовувати ці компетентності.

Також можна розглядати громадянські результати вищої освіти в контексті нормативної демократичної теорії, особливо з урахуванням реальних очікувань від університетів у керуванні розвитком демократичних інститутів, а також демократичних практик в різних соціальних інститутах, зокрема й університетах [33].

Водночас, актуальним є навчання майбутніх законодавців, оскільки диплом коледжу – це одна з переваг під час обрання до законодавчого органу [51].

Проблема полягає в тому, як університети можуть розвивати чи впроваджувати демократичні практики у своїх середовищах, як допомагати долати неліберальну демократичну практику. Підхід на основі здібностей і нормативна демократична теорія невіддільно взаємопов'язані спільною метою, яка полягає у вихованні громадянського мислення та забезпеченні участі студентів у демократичних інститутах. Як бачимо, громадянська роль університетів є важливою в усіх сферах діяльності. Цьому сприяє уряд та суспільство США, оскільки вони особливо зацікавлені в тому, щоб громадянська роль університетів максимально реалізовувалася через функцію освіти, тобто завдяки посиленню громадянської активності та громадянської свідомості студентів.

Безсумнівно, елітні заклади вищої освіти США з невеликою кількістю студентів у групах, не можуть забезпечити умови для підвищення значення громадянських цінностей, оскільки виховують індивідуальність студентів та автономію в громадянському самовираженні. У масовій вищій освіті спостерігається тенденція до стандартизації надання освіти, яка краще піддається індоктринізації, а не індивідуальності громадянського мислення [61], проте застосування стандартизованих методів у процесі здобуття студентами громадянської освіти, з-поміж яких варіанти обов'язкових курсів громадянської освіти, здаються контрпродуктивними для досягнення цих цілей.

Незважаючи на це, є кілька прикладів передової практики в кількох мережах та університетських ініціативах США, які демонструють рух «глобальної залученої вищої освіти до формування громадянської свідомості студентів» [74].

Найуспішніші випадки викладають у мережі Talloires – міжнародній асоціації з понад 400 університетів, які працюють на зміцнення громадянської ролі та соціальної відповідальності вищої освіти [74], і Campus Compact – організації, що базується в США і займається реалізацією громадянських цілей вищої освіти [31]. Найбільш відомим прихильником освіти для демократії та різноманітності в Європі є Рада Європи. Упродовж останніх двох десятиліть у Великобританії, Ірландії, Австралії, Південній Африці та арабському світі, за прикладом США, з'явилися інші національні або регіональні мережі, які мають на меті громадянську освіту студентів закладів вищої освіти.

Реалізація громадянської місії в освітньому середовищі аж ніяк не є беззаперечною. Нині триває наполеглива дискусія про те, чого слід навчати і з якою метою. У формулюванні мети освіти, що служить демократії шляхом зміцнення громадянського мислення студентів, спостерігаються помітні розбіжності між класичною та прогресивною традиціями [69].

За класичною традицією, тобто традицією ліберального навчання, освіта має служити демократії, проте так, щоб вона була відділена від повсякденного життя [65]. Студентам пропонують ретельно проаналізувати класичні твори світових цивілізацій і дослідити способи пізнання, критичного аналізу та обмірковування демократичних традицій і їхніх основних тем разом з концепціями свободи, теоріями демократії та принципами справедливості розподілу.

Навпаки, у прогресивній освітній традиції наведено аргументи на користь оцінювання знань минулого відповідно до того, як вони можуть вплинути на розв'язання соціальних проблем сучасності. Прогресивні освітяни рекомендують переглянути освітні програми з позиції критичної, обговорювальної та орієнтованої на дії педагогіки. У більш полегшеному

варіанті прогресивної освіти вчителям рекомендують допомогти учням розвинути громадянське мислення та активність у будь-якому курсі, незалежно від дисципліни, з уведенням значущих тем та заходів, пов'язаних з реальним світом [34].

Університетський рух для глобального залучення студентів урахує обидві освітні традиції. Тенденція не полягає в пропонуванні спеціальних курсів громадянської освіти у вищій школі. Важливо рекомендувати курси з урахуванням цілеспрямованого формування громадянської компетентності для збалансування фахових дисциплін [80].

Окрім того, студенти беруть участь у політичних і громадських обговореннях, змаганнях та акціях на кампусі [33]. Також студентів залучають до навчальних та поза навчальних заходів, з-поміж яких волонтерство в громаді, оплачувані стажування, лідерство студентів та інші види волонтерської або оплачуваної діяльності в галузі державної служби або залучення громади [40].

Таку громадську діяльність можна спрямувати на громади за межами кампусу, а також зорієнтувати на безпосереднє обслуговування університетських громад. Студентське обслуговування університетської спільноти вважають дуже впливовим під час здобуття загального позитивного досвіду й зростання добробуту студентів [59].

Також організація сприятливих умов для реалізації громадянської активності на кампусі зумовлює значне посилення громадянської активності студентів [34]. Незалежно від того, якою є мотивація студентів до участі в державній службі (альтруїзм чи створення резюме), у них неминуче формується певна громадянська свідомість в процесі ознайомлення із суспільними проблемами та спілкування з іншими громадянсько активними людьми.

Зрештою, неформальне навчання для розвитку громадянської свідомості пов'язане з уявленням про університети як про «місця громадянства» [32]. Заклади вищої освіти пропагують громадянські цінності під час організації

різних способів діяльності, а також у процесі обговорення питань, які для них є більш чи менш важливими [58].

Однією з таких цінностей є можливість організації студентського самоврядування як окремої форми політичних інституцій в університетах, що організовує, об'єднує і представляє інтереси [58]. Іншим, більш суперечливим, є прийняття (ненасильницького) студентського активізму як форми політичного вираження, проте освітня практика в університетах змінилася від демократичних принципів управління до більш корпоративних моделей, які зменшують громадянські ролі студентів через представництво та звертають більше уваги на індивідуальні права студентів.

Такі зміни руйнують уявлення про університети як про місця громадянства та громадянської активності й позбавляють студентів громадянських можливостей, які б зміцнили їхнє громадянське мислення та виробили схильність до (університетського) громадянства та громадянської активності.

Зазначимо, що університети зазвичай зосереджені на викладанні змісту, безпосередньо пов'язаного з конкретними компетенціями, однак у розробленні повної освітньої програми важливо враховувати інші компетенції, пов'язані із соціальним, економічним або екологічним контекстом [73].

Іншими словами, формуючи громадянську свідомість під час освітнього процесу, університети мають бути прикладом для громад і суспільства щодо виконання Цілей сталого розвитку, наприклад, мінімізації викидів, глобального потепління та екологічності [44].

Окрім того, у майбутньому студенти можуть стати діячами, які схвалюватимуть доленосні рішення для розвитку суспільства США, тому закладам вищої освіти потрібно гарантувати їхнім випускникам здобуття знань та вироблення навичок, важливих для розвитку їхнього фаху з урахуванням проблем навколишнього середовища та цілей сталого розвитку (ЦСР), схвалених державами-членами ООН у 2015 році [47].

Важливою в роботі з формування громадянської свідомості студентів є організація та проведення заходів за принципами, задекларованими цілями сталого розвитку. Топ–5 університетів США в цьому напрямі [87]:

- University of Nebraska at Kearney;
- Central Washington University;
- College of Southern Nevada;
- University of California, Riverside Extension;
- University of Central Florida.

Численні види заходів з формування громадянської свідомості студентів, передбачені в освітньому процесі цих університетів (від спортивних змагань до місцевих або внутрішніх зустрічей чи семінарів), можуть сприяти виконанню ЦСР з огляду на їхній вплив на довкілля, клімат та ефективність використання ресурсів [88].

Наведемо приклади врахування таких цілей сталого розвитку під час проведення заходів з формування громадянської свідомості студентів:

Ціль 7 – Доступна та чиста енергія: прийняття енергоефективних рішень та використання відновлюваної енергії на майданчиках, зменшення використання викопного палива та економія ресурсів.

Ціль 9 – Промисловість, інновації та інфраструктура: прийняття інноваційних рішень, спрямованих на зменшення впливу на навколишнє середовище.

Ціль 11 – Сталі міста та громади: підтримка студентських кампусів, міст та громад у створенні інфраструктури та послуг для забезпечення їх сталості під час заходів, які організують на постійній основі.

Ціль 12 – Відповідальне споживання та виробництво: постійне використання екологічно чистих матеріалів, відновлюваної енергії та місцевої (органічної) їжі, зменшення непотрібного споживання та перероблення відходів.

Ціль 13 – Кліматичні дії: постійне підвищення обізнаності щодо використання відновлюваної енергії, зменшення споживання енергії та компенсація неминучих впливів.

У червні 2012 року Міжнародна організація зі стандартизації – ISO2 – опублікувала новий стандарт ISO 20121 [90], у якому вироблено рекомендації та узагальнено найкращі практики, що підвищують ефективність проведення заходів та забезпечують контроль їхнього соціального, економічного та екологічного впливу.

Дотримання стандарту ISO 20121 під час проведення заходів для студентів з формування громадянської свідомості сприяє реалізації ЦСР, оскільки кожна дія має значення, наприклад: споживати воду з крана замість води з пластикових пляшок; використовувати громадський транспорт замість власних автомобілів. Гнучкий підхід ISO 20121 дозволяє використовувати його в процесі проведення різних типів заходів для студентів з формування громадянської свідомості (від музичних фестивалів до науково спрямованих заходів сучасних форм) та дає змогу скоротити витрати на проведення цих заходів [90].

Управління заходами або їх організація й проведення [35] – це система дій щодо планування, організації, контролю та управління заходом, що є важливим складником громадянської освіти в університетах США, тому індустрія організації заходів (івент-індустрія), започаткована в 1800-х роках стрімко розвивалася. Навіть в 1950-х роках з'явилася професія івент-менеджера з відкриттям парків У. Діснея в 1955 році, що засвідчує важливість вироблення в студентській молоді навичок проведення заходів, спрямованих на формування громадянської свідомості.

Залежно від масштабу заходу та наявних ресурсів сформульовані вище завдання можуть виконувати один чи декілька студентів або їх можна передавати повністю чи частково аутсорсингу.

У процесі аналізу заходів для студентів з формування громадянської свідомості, які проводять у цих університетах, можна зробити висновок, що

90% заходів є не комерційними. Заходи класифікують за різними критеріями, з-поміж яких мета, масштаб, цільова аудиторія та формат [75].

Некомерційні заходи:

- організовує окрема особа або група в межах реалізації своїх завдань і цілей;
- захід може передбачати фінансову підтримку від учасників (наприклад, для покриття витрат);
- може бути прибутковим, проте це не є основною метою заходу.

Окрім того, можна виокремити заходи за очікуваним ефектом з орієнтуванням на цільову групу:

- оперативні цілі: короткочасний ефект, безпосередня та пряма взаємодія.
- комунікаційні цілі: середньо- та довготривалі ефекти, зміна поведінки.

Для визначення масштабу події особливо важливими є такі критерії: тривалість, обсяг послуги, витрати на персонал, бюджет, кількість активних учасників, кількість пасивних учасників.

На сьогодні відомо багато форматів проведення заходів, також з'являються нові завдяки розвитку інформаційних технологій, змінам у суспільстві та запитам цільової аудиторії.

Різноманітність заходів майже нескінченна. До них належать класичні формати: конференції, майстер-класи, семінари, презентації, конгреси, ярмарки, фестивалі, концерти, круглі столи, літні та зимові школи, виставки та багато інших.

Онлайн-події. Нині триває дискусія про те, чи є онлайн-формат певною тенденцією чи потребою в цифровій реальності після пандемії, однак одне виявляється очевидним: відеоконференції чи прямі трансляції можуть лише частково замінити живі зустрічі, оскільки неформальні зустрічі на периферії офлайн-подій виконують важливі функції та особливо потрібними для спілкування. Ми можемо очікувати все більше змішаних форматів у

майбутньому. Багато експертів у галузі освіти вважають, що найбільш актуальним та ефективним є «змішане навчання», яке поєднує традиційні форми аудиторного навчання з елементами електронного навчання та інформаційних технологій.

Гейміфікація. Як забезпечити максимальну активність та продуктивність учасників конференції? Гейміфікація – це процес упровадження ігрових підходів у неігрові процеси для залучення користувачів і споживачів, підвищення їхньої участі в розв’язанні завдань.

Мобільні технології – простий і зручний інструмент для гейміфікації. Діяльність різних учасників на заході та в додатку оцінюють у балах для встановлення ефективності й нагородження лідерів.

Гейміфікація може передбачати опитування чи вікторину, запитання до доповідачів, проведення зустрічей, ініціювання спільного обговорення ідеї, участь у викликах та інші дії в реальному світі. У цьому разі учасники сканують свої QR-коди, щоб підрахувати бали в додатку.

Нагородами для переможців можуть бути призи, медалі, доступ до унікальних можливостей або внесок у загальну справу. Наприклад, Philip Morris International зобов’язався висадити стільки саджанців у міських парках, скільки співробітники висадять віртуальних дерев за бали, набрані на конференції. Учасники були дуже активними в грі та змагалися між собою у кількості посаджених дерев. Кожне повідомлення в загальному чаті про висадження нового дерева отримало масу лайків і позитивних коментарів. Це чудовий приклад взаємодії гейміфікації з корпоративними цінностями, оскільки було висаджено 546 дерев.

Імерсивність. У всьому світі поширюються імерсивні заходи, які створюють ефект повного занурення в реальність, відтворену організаторами. Імерсивність (англ. *immersive* означає створення ефекту присутності, занурення) – це спосіб сприйняття, який визначає фактор зміни свідомості. Різноманітні випадки ефекту занурення ми спостерігаємо у фільмах,

театральних виставах і постійній взаємодії з віртуальною спільнотою через комп'ютери та смартфони.

Імерсивні події впливають на всі органи чуття гостей. Візуальні образи, тактильні відчуття, звуки та аромати використовують для створення відчуття занурення у відтворену реальність.

На заходах також можна використовувати віртуальну реальність (VR) і доповнену реальність (AR). Віртуальна реальність – це тривимірне середовище, повністю змодельоване комп'ютером. Шоломи, VR-платформи, VR-окуляри, VR-сенсори тощо використовують для взаємодії з віртуальним світом. Доповнена реальність дозволяє поєднувати реальне середовище та віртуальні предмети для створення «більшої» реальності за допомогою спеціальних окулярів, шоломів і платформ. Використання технологій AR та VR дозволяє створити незабутню атмосферу подій, активізувати аудиторію та підвищити її довіру.

У таблиці представлено сучасні форми проведення в університетах США офлайн-заходів, спрямованих на формування громадянської свідомості:

Хакатон	захід, під час якого різні спеціалісти в галузі розроблення програмного забезпечення інтенсивно й згуртовано працюють над розв'язанням якоїсь проблеми або створенням нового додатку чи сервісу; зазвичай хакатони тривають від одного дня до тижня
Печа-куча	формат вечірок і конференцій, де доповіді та презентації свідомо обмежено за формою та часом; звіт/презентація містять 20 слайдів, які автоматично перемикаються кожні 20 секунд
Бар-кемп	формат, коли кожен стає не лише учасником конференції, а й співорганізатором; усі учасники розробляють нові ідеї, презентації та пропозиції на запропоновану тему
Спідгінг	формат події для швидкого перегляду багатьох презентацій протягом фіксованого часу; дискусії організують в малих групах, які проводять по 5 хвилин

	з кожним тренером; усі учасники зможуть потрапити в кожную групу тренерів, що сприяє отриманню різних знань та ресурсів
Захід відкритого планування	формат форуму, де учасники знають лише тему й дату початку та завершення; немає конкретної програми, оргкомітету, клопіткої попередньої роботи з розроблення та наповнення цього заходу змістом – є лише фасилітатори й учасники
Slam	неформальне змагання учасників, які доступно та з гумором розповідають про свої досягнення не з трибун у парадних костюмах, а зі сцени бару чи кафе; цей захід уперше відбувся у 2010 році в Німеччині й став альтернативою для традиційних конференцій і симпозіумів; замість читання лекцій науковці провели 10-хвилинну презентацію своїх основних досягнень і практичної цінності без використання конкретних термінів і складних для розуміння теорій
Thinkathon	захід, де учасники об'єднуються в групи по 5–7 осіб і пропонують своє бачення реалізації конкретних проблем, наприклад, проєктів цифровізації міста
Ignite Talks	серія подій, де доповідачі мають п'ять хвилин для розмови на тему, яку супроводжують 20 слайдів по 15 секунд кожен з автоматичним переходом; Ignite започатковано в Сієтлі; він поширився на 350+ організаційних команд у містах, університетах, урядах і компаніях, які провели тисячі заходів
Варп-конференція	формат заходів, зорієнтований не на експертів, а на прямий обмін знаннями між учасниками; організатори прагнуть досягти атмосфери продуктивного спілкування технікою «швидких побачень»: вони використовують дискусії віч-на-віч, як і на швидких побаченнях, щоб учасники обмінювалися ідеями з різних дисциплін та галузей і розвивали їх у робочі гіпотези про завтрашній світ

Інтерактивний форум	форум, збирає 50–200 осіб, де пленарні засідання для всіх учасників чергують з дискусіями в малих групах; у цьому форматі може використовувати ручки, папір і планшети та додавати елементи гейміфікації для посилення конкуренції між учасниками
Коворкінг-конгрес	тривалий формат заходу (до 7 днів). Простір для заходу – це робоче середовище, природне для фрилансерів і представників креативної індустрії; зону поділено на робочі простори, де учасники працюють над спільними та індивідуальними проектами; учасники визначають хід і зміст «неконференції», а також можуть пропонувати ідеї для семінарів, щоб ініціювати до обміну своїми думками
Гібридний конгрес	формат заходу, що поєднує живу взаємодію між учасниками та онлайн-спілкування з використанням сучасних технологій; учасники використовують платформу Bluescape, розроблену для того, щоб дозволити користувачам співпрацювати віддалено, незважаючи на різницю в часі та відстані, повторювати та створювати свої проекти в одному візуальному просторі, де фіксуються та зберігаються ідеї; сталість заходу полягає в тому, що цей формат допомагає зменшити витрати на далекі поїздки
Сесія «Браун-бег»	неформальна зустріч, яка зазвичай відбувається на робочому місці в обідню перерву; назва асоціюється з паперовою упаковкою для обіду; залежно від теми роботодавці можуть прийняти рішення залучити інших співробітників або сторонніх людей, щоб виступати доповідачами або лідерами зустрічі; цей формат часто використовується для неформальних тренінгів та навчальних сесій роботодавця; теми зустрічей «brownbag» можуть бути пов'язані з роботою або спрямовані на допомогу працівникам у розв'язанні питань, не пов'язаних з роботою

Для підготовки більшості сталих заходів, які мають на меті формування громадянської свідомості студентів, застосовують проектний підхід.

Першорядна роль у цьому процесі належить органам студентського самоврядування університетів. При цьому можливі всі визнані в класичному проектному менеджменті організаційні структури проекту: функціональна, проектна і матрична [17].

Функціональна організаційна структура управління проектами є класичною, у ній функціонування та управління проектом не вимагає істотних змін наявної організаційної структури.

Проектну діяльність розподіляють між студентами-учасниками, кожен з яких відповідає за певну частину роботи (рис. 2.2.1).

Рисунок 2.2.1.

Перевагами такої структури є мінімум змін всередині університетських громадських організацій та гнучкий підхід до управління проектом. У сталих рутинних проектах регулярно повторюють добре вивчені структури, застосовують функціональну структуру управління проектами. Також цей вид організаційної структури забезпечує успіх будь-яких проектів, обмежених однією студентською громадською організацією.

Матричну структуру управління створюють на базі функціональної. У цьому разі взаємовідносини учасників ґрунтуються на прямих вертикальних зв'язках «керівник – підлеглий». Для розв'язання конкретних проблем організують тимчасові проектні групи, які очолюють керівники проектів.

Керівники проєктів взаємодіють з функціональними відділами по горизонталі; ці зв'язки накладаються на традиційні вертикальні зв'язки «керівник – підлеглий», утворюючи матрицю взаємодії.

Матрична структура управління створює можливість для гнучкого маневрування людськими ресурсами завдяки їх перерозподілу між проєктами (рис. 2.2.2). Для досягнення ефективності цієї структури потрібно мати ефективну систему контролю за виконанням робіт, пов'язаних з проєктом, якістю їх виконання, витратами та термінами. Важливо постійно стежити за тим, щоб фактичні показники відповідали плановим.

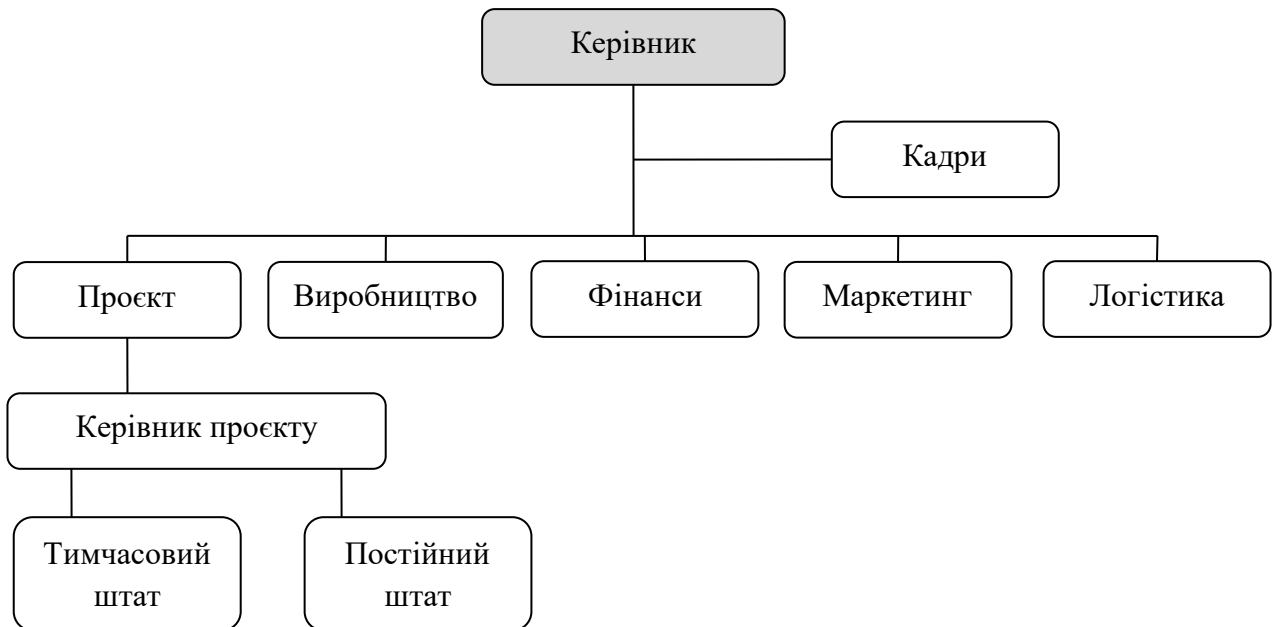

Рисунок 2.2.2.

Матричну структуру управління доцільно застосовувати в процесі реалізації малих і середніх проєктів. Для великих проєктів така структура малоефективна, оскільки при цьому різко підвищується складність мережі комунікацій, а це спричиняє істотне уповільнення процесів прийняття управлінських рішень.

Згідно з проектною структурою управління (рис. 2.2.3) для розв'язання конкретного завдання створюють спеціальну робочу групу, яку після реалізації проєкту розпускають.

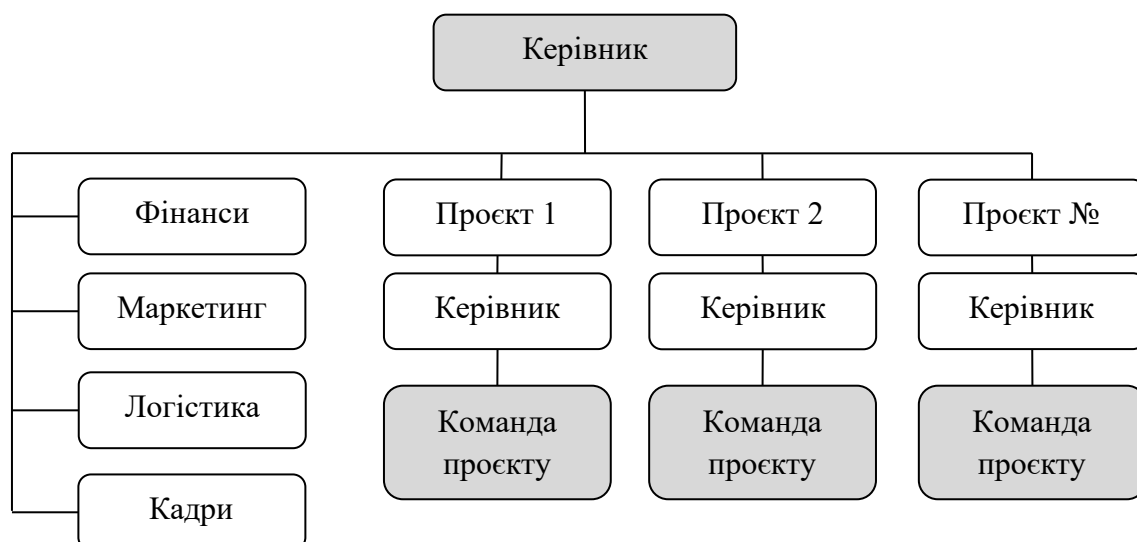

Рисунок 2.2.3.

При цьому залучений до робочої групи персонал і ресурси повертають до виконання їхніх попередніх завдань після проведення проекту. Для розв'язання завдань перспективного розвитку студенти створюють спеціальну групу, яка з'ясовує винятково питання стратегії, а керівники проектів зосереджують увагу на виконанні конкретних завдань. Проектні структури є найбільш пристосованими для управління унікальними, складними проектами, які мають великий бюджет або велике значення для університету.

Сьогодні у вищій освіті США виникли важливі проблеми, пов'язані з її роллю в суспільстві. Протягом багатьох десятиліть невпинному розширенню мережі закладів вищої освіти США значною мірою сприяла віра суспільства в залежність фінансового благополуччя від отримання диплома ЗВО.

Швидкі та суттєві зміни на ринку праці, а також серйозні кризи й напруженість у багатьох країнах, підсилені пандемією, нині вимагають більш широко розглядати внесок вищої освіти в життя людей і суспільства. У часи посилення соціальних змін і напруженості особливо важливою стає роль ЗВО у формуванні громадянської свідомості студентів, а також тип освіти та навички, які мають відповідати розвитку студентів.

Практики формування громадянської свідомості в студентів у закладах вищої освіти США різноманітні. Вони демонструють ознаки емпіричного навчання, не обмеженого аудиторіями: його організують будь-де на кампусі та у взаємодії з партнерами з громади. Цей досвід також віддзеркалює концепцію студентів як партнерів у створенні знань і як повноправних членів, фактично громадян університету, які роблять внесок в університетські спільноти, тобто в багатьох університетах США формування громадянської свідомості є не додатковим елементом освіти, а складником місії університетів.

Формування громадянської свідомості студентів у кращих ЗВО США здійснюється під час проведення заходів, спрямованих на досягнення Цілей сталого розвитку. Форми проведення таких заходів планують з урахуванням специфіки та місії ЗВО, різноманітності студентів, яких вони обслуговують, а саме типу ступеня, галузі чи інших основних характеристик студентського контингенту.

Отже, університети формують довготривалі стратегії, у яких багатовимірність формування громадянської свідомості студентів є першорядною в їхній місії.

2.3. Формування медіакомунікаційної компетентності студентів ЗВО як підґрунтя результативності громадянської освіти

Першорядна ознака сучасного світу – розширення глобального комунікаційного простору, що відбувається завдяки збільшенню інформаційних ресурсів й збагаченню засобів та інструментів обміну інформацією. Модернізація системи вищої освіти відбувається внаслідок змін у соціальному комунікаційному середовищі, оскільки вищу освіту прямо чи опосередковано пов'язано з соціокультурними діями, процесами та явищами, зумовленими загальним науково-технічним прогресом [14].

Нині зростає потреба у вихованні громадян, здатних комунікувати з різними установами та організаціями з використання цифрових засобів, тому змінюється суспільний запит щодо професійної компетентності випускника закладу вищої освіти.

В умовах демократизації суспільства сформовано такі вимоги до активного громадянина: реалізація гуманістичного підходу в управлінні; висока комунікативна компетентність; уміння встановлювати доброзичливі стосунки в професійному колективі. З огляду на сучасні тенденції переорієнтування закладів вищої освіти, на ідеї послідовної демократизації та гуманізації стосунків усіх учасників педагогічного процесу вищу освіту доцільно організувати на гуманістичних засадах. Студента закладу вищої освіти нині можна назвати селфменеджером, який активно та скоординовано співпрацює з усіма учасниками освітнього процесу для реалізації мети навчання та здобуття громадянської освіти, що вимагає від нього належного рівня комунікативної та медіакомунікативної культури.

Медіакомунікаційна компетентність студента ЗВО є особливо важливою в організації діяльності в студентському колективі, впливає на навчальну активність, створює позитивний особистий імідж, забезпечує конкурентоспроможність і репутацію студента в закладі освіти, а також дозволяє максимально реалізовувати його творчий потенціал, забезпечувати якість вищої освіти.

Термін «медіакомпетентність» є ключовим поняттям, пов'язаним з визначенням медіаосвіти як наскрізна тема, реалізована в змісті вищої освіти відповідно до освітньої політики в ширшому американському та позаамериканському контексті. У результаті вивчення багатьох досліджень, зокрема й аналізу стану медіаосвіти в межах освітньої політики європейських країн та штатів США, можна стверджувати, що для більшості територій США медіаосвіта не є окремою освітньою галуззю (предметом), однак її інтегрують в інші навчальні дисципліни. Найчастіше таку інтеграцію здійснюють у компонент громадянської освіти (громадянознавство, громадянські

дослідження або поточні події), рідну мову та літературу, мистецтво, соціальні науки (суспільствознавство), історію, ІКТ або інформаційні дослідження, іноземні мови та ін. [49].

Аналіз філософської, культурологічної, психологічної, психолінгвістичної та лінгводидактичної літератури засвідчує те, що обрана для дослідження проблема є досить актуальною та різноаспектною. Проблему розвитку та формування медіакомунікаційної компетентності студентів ЗВО розглянуто в працях відомих педагогів, з-поміж яких О. Барішполець [3], Кастелс [38], Г. Онкович [19], В. Різун [21], Є. Цимбаленко [25], та ін. Соціокультурні аспекти масмедіа як виду соціальної комунікації увиразнювали Ю. Габермас [5], Л. Губерський [6], Л. Джексон [55], Д. Мак-Квейл [15], А. Москаленко [16], С. Міхелж [63] та ін. Роль медіакомунікаційної компетентності в організації громадянської освіти студентів віддзеркалено в розвідках Д. Дзюби [8].

Попри всебічне вивчення цієї проблеми, на сьогодні залишається багато аспектів, які потребують додаткового дослідження.

За твердженням науковців, комунікативна компетенція студента закладу вищої освіти – це явище ширше за обсягом, ніж просто мовне спілкування, яке асоціюється з поняттям «комунікабельність», тобто здатність спілкуватися, налагоджувати конкретні зв'язки під час інформаційного взаємообміну [13, с. 123].

Комунікативна культура є складником загальної культури студента сучасного закладу вищої освіти.

Комунікативною культурою студента закладу вищої освіти прийнято вважати рівень розвитку здібностей студента, що дозволяє йому з певним ступенем ефективності організувати процес комунікації, взаємодію з іншими студентами в колективі, де він реалізує свої соціальні ролі та навчальні функції [23, с. 345].

Студент закладу вищої освіти завжди має бути комунікативним лідером з розвинутою медіакомпетентністю. Особистість лідера суттєво вирізняється

своєю складністю, розвиненістю з-поміж інших типів особистостей, оскільки лідер може безпосередньо занурюватися в епіцентр освітнього процесу та громадських подій університету й громади.

Комунікативну культуру студента закладу вищої освіти розвивають у процесі засвоєння ним норма, правил, вироблення вмінь ділового спілкування з колективом і партнерами під час навчальної діяльності. За твердженням Н. Бутенко формування комунікативної культури особи передбачає таке: розвиток низки психологічних і розумових властивостей, що особливо виявляються в процесі комунікації; допомогу в оволодінні засобами комунікації; формування низки соціальних установок, потрібних для ефективного спілкування [4, с. 44].

Значення комунікації для студентів закладу вищої освіти полягає в тому, що вона є першорядним інструментом виконання функцій навчання, а саме:

- правильно організована комунікація сприяє підвищенню ефективності освітнього процесу;
- комунікація сприяє утвердженню авторитету студента.

Комунікація підвищує ефективність функціонування всіх інших сфер життєдіяльності студента, крім навчальної [7, с. 86].

З огляду на це студенти не менше трьох чвертей свого часу витрачають на формування взаємодії в усередині університету й поза ним.

Комунікативність є обов'язковою рисою студента становить сукупність істотних відносно стійких властивостей особистості, що сприяють успішному прийманню, розумінню, засвоєнню, використанню й передаванню інформації. Можна виокремити чотири основні функції комунікативності: контроль, мотивація, вираження емоцій, передача інформації [9, с. 49].

Комунікативність також виконує функцію *контролю* поведінки членів групи: ієрархічна структура організації вимагає від студентів дотримуватися підпорядкованості; студента, що порушує своїми діями стратегію університету, просять увідповіднити свої дії зі стратегією університету.

Комунікативність посилює *мотивацію*, підвищуючи усвідомленість дій завдяки поданню студентам відомостей про те, що потрібно виконати, чому цю роботу потрібно виконати в такий спосіб і в зазначені терміни [24].

Для більшості осіб первинним джерелом соціальної взаємодії є їхня робота. У процесі спілкування люди висловлюють своє ставлення до подій. Комунікативність забезпечує вираження *емоційних* якостей працівників і дає змогу реалізувати їхні соціальні потреби [4, с. 109].

У функції комунікативності передбачено гармонізацію процесів передавання інформації та прийняття рішень: для представлення інформації, важливої для особистостей і груп у прийнятті рішень, її застосування для оцінки та подальшого вибору альтернативного рішення залучаємо *інформаційну* функцію комунікативності [1].

Для досягнення високого рівня комунікативної культури студента закладу вищої освіти передбачено розвиток певних особливостей його мислення, з-поміж яких: відкритість, гнучкість, нестандартність асоціативного ряду, розвиненість внутрішнього плану дій [26].

Сформованість цих властивостей мислення дозволяє студентові закладу вищої освіти виявляти проблеми, знаходити шляхи їх розв'язання, приймати правильні рішення в нестандартних ситуаціях. Для студента особливо важливо навчитися виявляти критичний підхід до власної освітньої діяльності, до самого себе як до суб'єкта цієї діяльності для осмислення й оцінки її ефективності, виявлення факторів, що впливають на результат. Результативність спілкування студентів закладу вищої освіти залежить також від сформованості в них таких соціальних установок: спрямування спілкування з навколишніми на досягнення мети навчання в університеті; вияв терпимості й поваги до інших студентів; організація ефективної взаємодії в колективі та із зовнішнім середовищем [14, с. 88].

Студенти перебувають у комунікації повсякчас. Її успіх визначає якість спілкування, уміння слухати й передавати інформацію, здатність зрозуміти

співрозмовника. Йдеться про широкий діапазон комунікативних знань, умінь і навичок, потрібних студентові для освітньої діяльності (Рис. 2.3.1.).

Рис. 2.3.1. Когнітивна карта поняття «комунікативна компетентність студента»

Комунікативна компетентність студента закладу вищої освіти набуває особливого значення в період розвитку міжнародної освітньої мобільності, упровадження технологій особистісно орієнтованої освіти, гармонізації в ній науково-предметних і світоглядно-методологічних, дидактичних, психологічних знань, що дозволить майбутньому фахівцеві повніше реалізувати гуманітарну, культуротворну функції, виробити професійні цінності [2].

Комунікативний процес – це обмін інформацією між двома або більше особами. Основною метою комунікативного процесу є забезпечення розуміння інформації, яка є предметом обміну, тобто повідомлень, однак сам

факт обміну інформацією не гарантує ефективного спілкування між людьми, які беруть участь в обміні. Інколи трапляються випадки малоефективного обміну інформацією. Для кращого розуміння процес обміну інформацією й умов його ефективності потрібно мати уявлення про етапи діяльності, у якій беруть участь двоє або більше людей.

У процесі обміну інформацією можна виокремити чотири базових елементи:

1. Відправник – особа, яка генерує ідеї або збирає інформацію та передає її.
2. Повідомлення – власне інформація, закодована за допомогою символів.
3. Канал – засіб передавання інформації.
4. Одержувач – особа, для якої призначено інформацію і яка інтерпретує її.

Під час обміну інформацією відправник та одержувач проходять кілька взаємопов'язаних етапів комунікативного процесу. Їх завдання полягає в складанні повідомлення й використанні каналу для його передавання так, щоб обидві сторони зрозуміли вихідну ідею. Це складно, оскільки кожний етап є водночас точкою, у якій зміст можуть спотворити або повністю втратити [7].

Медіакомпетентність – це набір навичок, якими має володіти кожна людина, щоб мати змогу критично й аналітично споживати та створювати медіа- й цифрові та інформаційні продукти, налагоджувати комунікацію. Рівень знань про технології та комунікацію, який пов'язано з цифровими компетенціями, залежить не лише від віку [41].

Спілкування – це обмін інформацією, організація взаємодії та взаєморозуміння, що можливо тільки у взаємному сприйнятті та міжособистісних взаємовпливах. З огляду на ці складники, можна стверджувати, що загальний рівень медіакомпетентності студентів здебільшого є середнім або низьким, якщо розглядати мову, технології, взаємодію, діяльність та поширення, ідеологію та цінності й естетику [41].

Ці результати вказують на важливість розроблення наскрізних дій для форсування у викладачів університетів і студентів медіакомпетенцій для того, щоб організувати життєдіяльність та протистояти інформаційному середовищу, де домінують фейкові новини та дезінформація. Окрім того, актуальним виявляється розроблення державної політики, спрямованої на вдосконалення цих навичок з-поміж громадян загалом [41].

Американська асоціація національного центру медіаграмотності (NAMLE) вважає медіаграмотність важливою компетентністю студентів ЗВО, яка полягає у формуванні вміння володіти навичками правильного сприймання медіаповідомлення та створення нових повідомлень із часом.

Наприклад, у цій Асоціації переконані, що медіакомпетентність студентів ЗВО полягає в комплексі умінь для роботи з повідомленнями: ретельний відбір, редагування, перегляд та структурування. У процесі громадянської освіти в університетах такі вміння студентів мають перетворитися на навички аналізу того, як:

- ЗМІ представляють нам світ, і те, як споживачі ЗМІ сприймають світ;
- які цінності та ідеології втілюють медійні повідомлення;
- чи дозволяють медійні повідомлення людям досягнути соціальну реальність;
- як у медійних повідомленнях віддзеркалено економічний, соціальний, політичний, історичний та естетичний контексти [52].

У Міжнародному товаристві технологій в освіті (ISTE) визначено стандарти відповідності компетентностей студентів американських ЗВО для ефективного навчання у світі цифрових технологій, з-поміж яких:

- 1) творчість та інновації;
- 2) комунікація та співпраця;
- 3) дослідження;
- 4) критичне мислення;
- 5) розв'язання проблем та прийняття рішень;

- 6) електронне цифрове громадянство;
- 7) використання технологій [54].

Міжнародна громадська організація Partnership for 21st Century Skills [66] сформулювала навички XXI століття, якими мають володіти абітурієнти та студенти ЗВО:

- уміння вчитися та інноваційні вміння (креативність, новаторство, критичне мислення, розв’язування проблем);
- уміння працювати з інформацією, медіа та комп’ютерні навички (інформаційна грамотність, медіаграмотність, технологічна грамотність);
- життєві та кар’єрні навички (підприємництво, самоуправління, лідерство тощо).

Окреслені групи навичок є складником освітнього процесу з основних тем та предметів, важливих для життя у XXI столітті (рисунок 2.3.2):

Рисунок 2.3.2.

За проілюстрованим малюнком очевидно що, навичка медіаграмотності є першорядною життєвою навичкою, тому її слід активно розвивати.

Європейська комісія, одна з організацій, що сприяє розвитку медіаграмотності, сформулювала пріоритетні завдання, тому важливо, щоб студент ЗВО, який у будь-який час працює з інтенсивними медіаповідомленнями, виробив здатність аналізувати ці повідомлення та знаходити найбільш корисні для себе після оцінки інформаційного потоку.

Медіаграмотність потрібно забезпечити на всіх рівнях діяльності студентів, оскільки медіапродукція (новини, тексти, серіали, фільми, вміст соціальних медіа, мультимедійні елементи, візуальні наративи, реклама та комп'ютерні ігри) значно впливає на їхнє повсякденне життя. У результаті аналізу й синтезу цієї інформації формується **медіакомунікаційна компетентність** студентів [39].

З огляду на це медіаграмотність потрібно інтегрувати в освітній процес у зміст громадянської освіти під час засвоєння освітніх програм в університетах і педагогічних закладах, тобто в межах усєї системи освіти. Медіаграмотність, що є складником медіакомунікаційної компетентності, слід викладати з інтегруванням у традиційні дисципліни або окремим курсом. Такий підхід сприятиме формуванню у студентів ЗВО потреби в здобутті освіти впродовж життя. Нині медіаактивісти також розглядають медіаграмотність як процес, що триває все життя.

На думку деяких експертів, на сьогодні бракує експериментальних даних щодо рівня медіаграмотності з-поміж абітурієнтів закладів вищої освіти США [62]. Окрім того, виникає потреба в організації моніторингу рівня розвитку медіаграмотності в студентів протягом навчання в університетах США. Проведення моніторингу розвитку медіаграмотності в студентів, коригування та оптимізація шляхів здобуття медіаграмотності дасть змогу студентам ЗВО стати ефективними споживачами та виробниками ЗМІ, розвинути медіакомунікаційну компетентність.

ЮНЕСКО підкреслює, що медіаграмотність слід розглядати в контексті освіти дорослих упродовж усього життя як додаток до участі в програмах формальної освіти.

Міждисциплінарність медіаграмотності вимагає від студентів майже всіх рівнів і галузей здобути її, указує на потребу надання цієї освіти на кожному факультеті й навіть на курсі [60].

Згідно з дослідженнями науковців, найбільш поширеними формами роботи, які розвивають найбільшу кількість аспектів медіаграмотності є наступні:

Форми роботи	Аспекти медіаграмотності
Цифровий сторітелінг	доступність, обізнаність, діяльність, креативність
Створення короткометражних фільмів	доступність, обізнаність, діяльність, креативність, взаємообмін
Аналіз новин в ЗМІ: як з'ясувати правду?	доступність, обізнаність, синтез, аналіз, оцінювання
Як часто я користуюся соціальними та цифровими медіа? Це залежність чи обізнаність?	дослідження, опитування, аналіз, оцінювання, діяльність

Окремі науковці вважають, що медіаграмотність потрібно викладати як самостійний курс за спеціальною освітньою програмою. Прихильники цієї позиції стверджують, що навчання медіаграмотності під час вивчення різних предметів знецінить важливість, яку слід надавати медіаосвіті, і стверджують, що її результативність буде низькою [70].

Підтвердженням ефективності цього підходу є результати дослідження науковців Шилдера та Редмонда. Науковці вивчали зміни в тому, як студенти застосовують критичне мислення під час підготовки запитань. Вони мали на меті виміряти опитування студентів щодо засобів масової інформації через запитання, які ставляться в рекламі. Для цього дослідники проаналізували запитання до та після участі в курсах медіаграмотності відповідно до рівня складності, пов'язаного з поняттям медіаграмотності. У результаті дослідження з'ясовано, що після уроків медіаграмотності студенти формулюють більш складні запитання. Виявлено, що студенти після тренінгів з медіаграмотності звертали більше уваги на основні поняття, пов'язані з

діяльністю та уявленнями. Результати дослідження продемонстрували, що тренінги з медіаграмотності покращують критичне мислення студентів і розкривають важливість навчання медіаграмотності [70].

На відміну від двох представлених підходів, є і такий, за яким учені стверджують, що медіаграмотність можна здобути через практичне навчання, окрім простого вміння розпізнавати та оцінювати ЗМІ [36].

З позиції медіаграмотності важливо не лише формувати медіакомунікативну компетентність, а й долати дефіцит сучасних держав у «демократичних громадянах, здатних критично мислити». З огляду на це концепція висуває не лише практичну функціональну та інструментальну вимогу, але й указує на потребу розвитку критичного мислення.

Для формування медіаграмотності в студентів під час навчання у ЗВО викладачам важливо розширювати громадянську обізнаність студентства, яке більш активно починає брати участь у культурному, політичному та економічному житті університетських громад, створенні змісту ЗМІ. Це сприяє розвитку демократії в студентських громадах, підвищуючи громадянську свідомість студентів, робить їх менш залежними від різних видів маніпуляцій та фейків, знижує вірогідність того, що молодь можуть використати морально, культурно та економічно.

Як бачимо, комунікація і компетентність під час навчання студента у ЗВО формують у невіддільній єдності. Здобуття якісної вищої освіти можливе за умови високого рівня володіння студентів комунікативною компетентністю.

Комунікативна компетентність – це не лише сформованість навичок застосування мовних і немовних засобів у конкретному контексті й ситуації спілкування, уміння ефективно впливати на співрозмовника, а й уява про діяльнісну мету свого мовлення, усвідомлення комунікативного сенсу спілкування, творче володіння лексичним запасом і потрібними граматико-синтаксичними схемами, інтелектуальна готовність до прийняття мотивованого рішення про закінчення висловлювання.

Соціально-психологічна особливість процесу здобуття вищої освіти полягає в тому, що поза спілкуванням з учасниками взаємодії не можливе розв'язання освітніх завдань, виконання громадських обов'язків, засвоєння фахових компетентностей майбутньої професії.

У ХХІ столітті, у період цифровізації всіх галузей комунікації та спілкування, діалогічні стосунки в процесі онлайн-спілкування є універсальною умовою ефективності освітньої діяльності студента, формою розкриття потенційних можливостей учасників освітньої взаємодії.

Отже, медіакомунікаційна компетентність студентів закладів вищої освіти США формується, по-перше, у процесі соціалізації й виховання; по-друге, засобами спеціально організованого соціально-психологічного тренінгу, який ґрунтується на активних, інноваційних методах навчання.

Для розвитку медіакомунікаційної компетентності студентів закладів вищої освіти важливо організувати навчання медіаграмотності, яке потрібно реалізувати в окремих навчальних курсах та інтегрувати основи медіаграмотності в процес засвоєння різних навчальних дисциплін, зокрема з громадянської освіти, поєднувати традиційні методи навчання та дистанційне навчання з активними методами й тренінгами. Моніторинг розвитку медіаграмотності в студентів, коригування та оптимізація шляхів здобуття медіаграмотності дозволить студентам ЗВО стати ефективними споживачами та виробниками ЗМІ, розвинути медіакомунікаційну компетентність.

Засвоювати медіаграмотність потрібно протягом усього терміну навчання студентів у закладі вищої освіти з орієнтацією на навчання впродовж життя. Використання вебінструментів із цифровими та освітніми технологіями створить умови постійного вдосконалення медіапродукції студентів. З огляду на різноманітність методів навчання медіаграмотності та розвитку медіакомпетентності можна стверджувати, що кожен метод має свою сферу застосування та певні обмеження. Лише грамотний добір і комбінування методів навчання дозволить ефективно розвивати медіакомунікативні вміння: традиційні методи та дистанційне навчання допоможуть здобути потрібні

знання та вміння в царині комунікації; активні методи й тренінги сприятимуть оволодінню практичними навичками спілкування, виробленню особистих якостей, що виявляються в медіакомунікаційній компетенції.

Забезпечення результативності громадянської освіти студентів закладу вищої освіти можливе за умови формування високого рівня медіакомунікаційної компетентності студентів, вироблення в них критичного мислення завдяки цілеспрямованій підготовці до професійної діяльності та самоосвіти.

Висновки до другого розділу

Перед американськими закладами вищої освіти діє постійний виклик щодо досягнення громадянських цілей вищої освіти в країні. Усе більше дослідників зазначає, що для держави є вкрай важливим зростання рівня залучення студентів до демократичних процесів.

Значна кількість університетів підтримує важливість залучення студентів до громадянської активності, обміну знаннями та ресурсами зі своїми громадами, проте недостатньо працює внутрішньо для того, щоб змінити ситуацію на краще. Унаслідок цього рівень залучення студентів до громадянських активностей залишається в багатьох кампусах дуже низьким і залежить від представників адміністрацій університетів, які відповідають за ці напрями роботи.

З огляду на це нині американські педагоги прагнуть переосмислити філософію та цілі освіти для виховання відповідальних громадян-лідерів, які будуть заохочувати безперервну освіту та розвиток колективного потенціалу для розвитку демократичного суспільства.

У результаті проведених заходів активізовано роботу щодо громадянської освіти студентів закладів вищої освіти за трьома напрямками: під час освітнього процесу; як частина заходів студентського кампусу в позанавчальний час; організація освітніх проєктів служіння громаді, організованих громадськими організаціями та спрямованих на покращення життя громади, у якій знаходиться університет.

Елективна система формування освітніх програм, яку запровадили в американських ЗВО з 90-х років ХХ століття та значно удосконалили у ХХІ столітті, дала змогу студенту з навчального плану обирати близько 30% курсів громадянської спрямованості та лідерства.

Одним з напрямів громадянської освіти студентів, який стрімко розвивається, є навчання через служіння громаді. Цей вид діяльності залучено в курс або серію курсів через проєкт, що має навчальні цілі та цілі служіння

громаді. Такі проєкти створюють завдяки співпраці викладачів ЗВО та партнерів у громаді, з-поміж яких варто згадати неурядові організації чи державні установи. Мета проєктів полягає в застосуванні студентами змісту курсу до діяльності в громаді.

Стабільність та сталість громадянської освіти студентів у закладах вищої освіти США забезпечено переформатуванням освітнього середовища університетів на «розумні кампуси» та впровадженням технології розумного міста.

У вищій освіті США виникли важливі проблеми, пов'язані з її роллю в суспільстві. Протягом багатьох десятиліть невпинному розширенню мережі закладів вищої освіти США значною мірою сприяла віра суспільства в залежність фінансового благополуччя від отримання диплома ЗВО. Швидкі та суттєві зміни на ринку праці, а також серйозні кризи й напруженість у багатьох країнах, підсилені пандемією, нині вимагають більш широко розглядати внесок вищої освіти в життя людей і суспільства. У часи посилення соціальних змін і напруженості особливо важливою стає роль ЗВО у формуванні громадянської свідомості студентів, а також тип освіти та навички, які мають відповідати розвитку студентів.

Практики формування громадянської свідомості в студентів у закладах вищої освіти США різноманітні. Вони демонструють ознаки емпіричного навчання, не обмеженого аудиторіями: його організують будь-де на кампусі та у взаємодії з партнерами з громади. Цей досвід також віддзеркалює концепцію студентів як партнерів у створенні знань і як повноправних членів, фактично громадян університету, які роблять внесок в університетські спільноти, тобто в багатьох університетах США формування громадянської свідомості є не додатковим елементом освіти, а складником місії університетів.

Формування громадянської свідомості студентів у кращих ЗВО США здійснюється під час проведення заходів, спрямованих на досягнення Цілей сталого розвитку. Форми проведення таких заходів планують з урахуванням

специфіки та місії ЗВО, різноманітності студентів, яких вони обслуговують, а саме типу ступеня, галузі чи інших основних характеристик студентського контингенту. Отже, університети формують довготривалі стратегії, у яких багатовимірність формування громадянської свідомості студентів є першорядною в їхній місії.

Комунікація і компетентність в процесі навчання студента ЗВО існують у нерозривній єдності. Отримання якісної вищої освіти можливе за умови володіння студентом комунікативною компетентністю. Комунікативна компетентність – це не просто навички застосування мовних і немовних засобів у конкретному контексті й ситуації спілкування, уміння ефективно впливати на співбесідника, а й уява про діяльнісну мету свого мовлення, усвідомлення комунікативного сенсу спілкування, творче володіння лексичним запасом і необхідними граматико-синтаксичними схемами, інтелектуальна готовність до прийняття мотивованого рішення про закінчення висловлювання.

Соціально-психологічна особливість процесу отримання вищої освіти полягає в тому, що поза спілкуванням з учасниками взаємодії неможливе розв'язання навчальних завдань, виконання громадських обов'язків, опанування майбутньої професії. У XXI столітті – часі цифровізації усіх сфер комунікації та спілкування, діалогічні стосунки в процесі онлайн спілкування є універсальною умовою ефективності навчальної діяльності студента, формою розкриття потенційних можливостей учасників освітньої взаємодії.

Медіакомунікаційна компетентність студентів закладів вищої освіти

США формується, по-перше, у процесі соціалізації й виховання; по-друге, засобами спеціально організованого соціально-психологічного тренінгу, який базується на активних, інноваційних методах навчання.

Для розвитку медіакомунікаційної компетентності студентів закладів вищої освіти необхідне навчання медіа грамотності, яке реалізується через окремі навчальні курси та введення основ медіа грамотності в процес вивчення різних навчальних дисциплін, зокрема з громадянської освіти, поєднання

традиційних методів навчання та дистанційного навчання з активними методами й тренінгами. Здійснення моніторингу розвитку медіаграмотності у студентів, коригування та оптимізація шляхів набуття медіаграмотності дасть можливість студентам ЗВО стати ефективними споживачами та виробниками ЗМІ, розвинути медіа комунікаційну компетентність молоді.

Навчання медіа грамотності має здійснюватись протягом усього терміну навчання студентів в закладі вищої освіти, з орієнтацією на навчання впродовж життя. Використання веб-інструментів, що містять цифрові технології та освітні технології дадуть можливість постійно удосконалювати медіапродукцію студентів. Враховуючи різноманітність методів навчання медіа грамотності та розвитку медіа компетентності, можна зробити висновок, що кожен метод має свою сферу застосування та певні обмеження. Лише грамотний добір і комбінування методів навчання дасть змогу ефективно розвивати медіа-комунікативні вміння: традиційні методи та дистанційне навчання допоможуть здобути необхідні знання та вміння в царині комунікації; активні методи й тренінги дозволять оволодіти практичними навичками спілкування, розвинути особисті якості, що відносяться до медіа комунікаційної компетенції. Здійснення результативної громадянської освіти студентів закладу вищої освіти можливе за умови забезпечення високого рівня медіа комунікаційної компетентності студентів, оволодіння ними критичним мисленням шляхом цілеспрямованої підготовки до професійної діяльності та самоосвіти.

Зміст розділу відображено у публікаціях автора [10; 11].

БІБЛІОГРАФІЯ:

1. Баранович І. І. Формування комунікативної компетенції керівника. Харків : НТУ «ХП», 2008. Вип. 18 (22). С. 3–9.
2. Бардась А. В. Менеджмент : навч. посібник. Дніпропетровськ : НГУ, 2012. 381 с.
3. Баришполець О. Т. Український словник медіакультури. Київ: Міленіум, 2014. 196 с.
4. Бутенко Н. Ю. Комунікативні процеси в управлінні : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. К. : КНЕУ, 2004. 334 с.
5. Габермас Ю. Комунікативна дія і дискурс – дві форми повсякденної комунікації. Київ: Либідь, 1996. 176 с.
6. Губерський Л., Андрущенко В., Михальченко М. Культура. Ідеологія. Особистість: методолого-світоглядний аналіз. Київ: Знання України, 2002. 580 с.
7. Даниленко Л. Інноваційний освітній менеджмент : навч. посіб. К. : Наук. думка, 2006. 144 с.
8. Дзюба Л. А. Психологічні чинники впровадження сучасних освітніх технологій у вищому навчальному закладі: дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07. Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2003. 225 с.
9. Євтух М. Б. Культура взаємин : підручник. 3-тє вид., переробл. і допов. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2012. 340 с.
10. Заєць Р. Г. Характеристика системи формування громадянської свідомості в закладах вищої освіти США. *Перспективи та інновації науки*. №13 (31). 2023. С. 173–186.
11. Заєць Р. Г. Формування громадянської свідомості студентів закладів вищої освіти США та України: теоретичний аспект. *Педагогічні науки: теорія та практика*. № 4. 2021. С. 212–218.

12. Козубовська І. В., Стойка О. Я., Сідун Л. Ю. Історико–педагогічні аспекти розвитку вищої освіти США (кінець ХХ початок ХХІ століття) : монографія. Ужгород: Видавництво ПП «АУТДОР - ШАРК», 2015. 186 с.
13. Короткий тлумачний словник української мови / уклад. : Д. Г. Гринчишин, Л. Л. Гумецька, В. Л. Карпова та ін.; відп. ред. Л. Л. Гумецька. К. : Рад. школа, 2004. 296 с.
14. Лупак Н. М. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів мистецтва: засади інтермедіальної технології : монографія. Тернопіль: Підручники і посібники, 2020. 452 с.
15. Мак-Квейл Д. Теорія масової комунікації / пер. з англ. О. Возьна, Г. Сташків. Львів: Літопис, 2010. 538 с.
16. Москаленко А. М. Контроль і корекція процесу розвитку вмінь педагогічного спілкування. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2001. № 3. С. 29–34.
17. Ноздріна Л. В., Ящук В. І., Полотай О. І. Управління проектами : підручник / за заг. ред. Л. В. Ноздріної. К. : Центр учбової літератури, 2010. 432 с.
18. Олендр Т. М. Програми підготовки студентів природничих спеціальностей, що здобувають освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавра у США й Україні: порівняльний аспект. *Вісник Черкаського університету: Серія «Педагогічні науки»*. 2012. Вип. 147. С. 32–38.
19. Онкович Г. В. Медіа-педагогіка і медіа-освіта: поширення у світі. *Дивослово*. 2007. Вип. 6. С. 2–4.
20. Різниченко С. Т. Сучасні тенденції розвитку вищої освіти США. *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки»*. № 189. Ч.ІІ. С. 41–46.
21. Різун В. В. Теорія масової комунікації: підруч. для студ. галузі 0303 «Журналістика та інформація». Київ: Просвіта, 2008. 260 с.
22. Соловійова Р. П. Освіта в США. *Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. Серія «Гуманітарні науки»*. 2011. С. 102–109.

23. Сучасний словник іншомовних слів : Близько 20 тис. слів і словосполучень / уклад. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. К. : Довіра, 2006. 789 с.
24. Удалова О. Формування комунікативних умінь студентів у процесі професійної підготовки. *Нові технології навчання: збірник наукових праць*. ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти». Київ, 2020. Вип. 94. С. 326–331.
25. Цимбаленко Є. Медіакомунікації: до визначення понять. *Українське журналістикознавство*. 2013. Вип. 14. С. 50–56.
26. Abdul Hameed. Evaluating the impact of media education on the level of analytical and critical skills of new media messages on Facebook: (How to study the age group from 18-44 years). Master Tesis, Cairo University, Faculty of Media, Department of Public Relations and Advertising. 2018.
27. American Association of State Colleges and Universities. *Stepping Forward as Stewards of Place: A Guide for Leading Public Engagement at State Colleges and Universities*. Washington, AASCU, 2002.
28. Amnå E. The Personal, the Professional, and the Political: An Intertwined Perspective on the IEA Civic Education Studies. 2021. P. 185–193.
29. Astin A. W. Liberal education and democracy: The case for pragmatism. *Education and democracy: Reimagining liberal learning in America*. New York: College Entrance Examination Board, 1997. P. 207–223.
30. Bandy J. What is Service Learning or Community Engagement. Vanderbilt University Center for Teaching. Retrieved. 2011.
31. Battistoni R. M. *Civic Engagement Across the Curriculum: A Resource Book for Service – Learning Faculty in All Disciplines*. Boston, Massachusetts: Campus Compact. 2017.
32. Bergan S. *The University as Res Publica: Higher education governance, student participation and the university as a site of citizenship*. Strasbourg: Council of Europe Publishing. 2004.
33. Biesta G. J. How to Exist Politically and Learn from It: Hannah Arendt and the Problem of Democratic Education. *Teachers College Record*. 2010. 112 (2). P. 558–577.

34. Boyte H. C. Against the current: Developing the civic agency of students. *Change: The Magazine of Higher Learning*. 2008. 40(3). P. 8–15.
35. Bowdin G. *Events management*. 2006.
36. Buckingham D. Challenging concepts: learning in the media classroom in P. Fraser and J. Wardle (eds.) *Current Perspectives on Media Education*. London: Routledge. 2013.
37. Campus Compact. *Presidents' Declaration on the Civic Responsibility of Higher Education*. Providence, Campus Compact. 2000.
38. Castells M. *Networks of outrage and hope: Social movements in the internet age*. London: Wiley. 2012.
39. Commission E. *To media literacy – European Commission – Europa EU*. 2018. [ec.europa.eu:http://ec.europa.eu/assets/eac/culture/library/studies/literacytrendsreport_en.pdf](http://ec.europa.eu/assets/eac/culture/library/studies/literacytrendsreport_en.pdf)
40. Cress C. M., Collier P. J., Reitenauer V. L., & Associates. *Learning through serving: A student guidebook for service-learning and civic engagement across academic disciplines and cultural communities*. (2nd ed.). Expanded. Sterling: Stylus. 2013.
41. Dahlstrom E. *ECAR Study of Undergraduate Students and Information Technology*, 2012.
42. *Design and Prototyping of a Smart University Campus*. Vincenzo Cimino (University of Palermo, Italy) and Simona E. Rombo (University of Palermo, Italy). 2019.
43. Doug Bonderud, *How Arizona State University Built a Smart Campus*. [online] Available: <https://edtechmagazine.com/higher/article/2019/12/how-arizona-state-university-built-smart-campus-perfcon>
44. Environmental sustainability features in large university campuses: Jordan University of Science and Technology (JUST) as a model of green university / Abu Qdais H., Saadeh O., Al-Widyan M., Al-tal R., Abu-Dalo M. *Int. J. Sustain. High. Educ.* 2019. P. 214–228.

45. Flanagan C. A., Sherrod L. R. Youth political development: An introduction. *Journal of Social Issues*. 1998. № 54 (3). P. 447–456.
46. Hahn C. Reflections on the IEA Civic Education Study in the United States: Policies, People, and Research. 2021.
47. Hamzah R. Y., Alnaser N. W., Alnaser W. E. Accelerating the transformation to a green university. In Proceedings of the E3S Web of Conferences, Semarang, Indonesia, 8–10 April, 2018. Volume 48. P. 62.
48. Hart D., Fegley S. Prosocial behavior and caring in adolescence: Relations to self-understanding and social judgment. *Child Development*. 1995. № 66 (5). P. 1346–1359.
49. Hartai L. Report on Formal Media Education in Europe. (WP3). Brussels : European Union, 2014. Pp. 24–66. [online]. Available at: <https://eavi.eu/wp-content/uploads/2017/02/Media-Education-in-European-Schools-2.pdf>.
50. Hartley M. Reclaiming the democratic purpose of American higher education: tracing the trajectory of the civic engagement movement. *Learning and Teaching*. 2009. 2(3). Pp.11–30.
51. Hillygus D. The Missing Link: Exploring the Relationship Between Higher Education and Political Engagement. *Political Behavior*. 2005. 27(1). Pp. 25–47.
52. Hobbs R. Digital and Media Literacy: A Plan of Action. The Aspen Institute: Washington. 2010.
53. Humphreys D. Diversity and civic engagement outcomes ranked among the least Important. *Diversity Digest*. 2005. 9 (1). P. 7.
54. ISTE. International Society for Technology in Education [ISTE]). ISTE standards: students. 2016.
55. Jackson L. Questioning Allegiance: Resituating Civic Education. New York: Routledge. 2019.
56. Katunarić Vjeran. Civic education in the European countries. 2009.
57. Kaye C. B. The complete guide to service learning. Minneapolis: Free Spirit Press, 2010.

58. Klemenčič M. Higher education for democratic citizenship. In E. Fromet, (Ed.). *EUA Bologna Handbook: Making Bologna work*. Berlin: Raabe. 2010. B 1. Pp. 3–1.
59. Kuh G.D. *High-impact educational practices: What they are, who has access to them, and why they matter*. Washington, DC: Association of American Colleges & Universities. 2008.
60. Literat I. Measuring new media literacies: towards the developments of a comprehensive assessment tool. *Journal of media literacy education*. 6 (1). 2014. Pp. 15–27.
61. McFarlane B. *Freedom to learn: The threat to student academic freedom and why it needs to be reclaimed*. London: Routledge. 2017.
62. Mihailidis P. Are We Speaking the Same Language? Assessing the State of Media Literacy in U.S. Higher Education. *Studies in Media & Information Literacy Education*. 8 (4). 2008. Pp. 1–14.
63. Mihelj S. Media and nationalism. In Ritzer G. , Ryan J.M. & Thorn B. (Eds.). *The Blackwell encyclopaedia of sociology*. London: Blackwell. 2007.
64. Nussbaum M. C. *Not for Profit: Why Democracy Needs the Humanities*. Princeton, N. J: Princeton University Press. 2010.
65. Oakenshott M. *The Voice of Liberal Learning*. New Haven: Yale University Press. 1989.
66. *Partnership for 21st Century Skills-P21*. 2009.
67. Peter H. Wilson and American Exceptionalism. *Natinal affairs*. 2023. № 55. Pp. 89–95.
68. Pradhan M. Improving Educational Quality Through Enhancing Community Participation: Results From a Randomized Field Experiment in Indonesia. *American Economic Journal: Applied Economics*. 2014. 6 (2). Pp. 105–126.
69. Sant E. Democratic Education: A Theoretical Review (2006–2017). *Review of Educational Research*. 2019. 89 (5). Pp. 655–696.
70. Scheibe C., and Rogow, F. *The Teacher's Guide to Media Literacy: Critical Thinking in a Multimedia World*. US: Corwin. 2012.

71. Schilder E. & Redmond, T. Measuring Media Literacy Inquiry in Higher Education: Innovation in Assessment *Journal of Media Literacy Education*. 11(2). 2019. Pp. 95–121.
72. Sen A. *Development as Freedom*. Oxford University Press. 1999.
73. Surbeck C. Q. Using a service-learning course to reinforce the three pillars of sustainability. *J. Prof. Issues Eng. Educ. Pract.* 2018.
74. *The engaged university: International perspectives on civic engagement* / Watson D., Hollister R., Stroud S. E., & Babcock E. London: Routledge. 2011.
75. Whitley C. T. Developing social responsibility and political engagement: Assessing the aggregate impacts of university civic engagement on associated attitudes and behaviours. *Educ. Citizsh. Soc. Justice*. 2015. Volume 10. P. 217–233.
76. Wingspread Declaration on Renewing the Civic Mission of the American Research University. The Wingspread Conference. Racine, WI, December 11–13, 1998 and July 19–21, 1999.
77. *Returning to our Roots: the Engaged Institution* Available at: <http://www.aplu.org/NetCommunity/Document.Doc?id=183>
78. Yi Wang. A smart campus internet of things framework. *IEEE 8th Annual Ubiquitous Computing Electronics and Mobile Communication Conference (UEMCON)*. 2017.
79. Youniss J., Yates M. *Community service and social responsibility in youth*. Chicago: University of Chicago Press, 1997. 193 p.
80. Zgaga P. Higher Education and Democratic Citizenship. In: Shin J., Teixeira. P. (Eds) *Encyclopedia of International Higher Education Systems and Institutions*. Springer, Dordrecht. 2016.
81. <https://aascu.org/>
82. <https://compact.org/>
83. <https://www.nylc.org/>
84. <https://www.insidehighered.com/blogs/higher-ed-gamma/we-need-infuse-civic-and-public-purpose-college-education>

85. <https://www.insidehighered.com/blogs/higher-ed-gamma/can-civics-education-colleges-strengthen-democracy>
86. <https://www.vanderbilt.edu/>
87. <https://studee.com/usa/subjects/event-management>
88. https://green-business.ec.europa.eu/eco-management-and-audit-scheme-emas_en
89. <https://www.iso.org/home.html>;
90. <https://www.iso.org/iso-20121-sustainable-events.html>

РОЗДІЛ 3.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ У СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ ТА УКРАЇНИ

3.1. Характеристика системи формування громадянської свідомості в закладах вищої освіти України

В Україні питання громадянської свідомості стало особливо актуальним під час Революції Гідності (2014 рік) і в процесі подальших драматичних подій, унаслідок яких наша країна зазнала великих територіальних втрат й опинилася в стані «гібридної» війни з росією.

Виклики, пов'язані з формуванням активного та відповідального громадянина з високим почуттям власної гідності, стійкою громадянською позицією, готовністю до виконання громадянських обов'язків, потребують комплексного підходу до розв'язання поставлених завдань в умовах модернізації української системи освіти.

Стан війни, а також новий етап європейської інтеграції України, на якому держава здобула статус кандидата в члени Європейського Союзу, потребують дослідження, аналізу й переосмислення пріоритетів громадянської освіти в сучасних умовах.

З огляду на історію становлення громадянської освіти в Україні можна умовно виокремити три етапи. На першому етапі, який тривав від здобуття незалежності до 1999 року, формуються передумови створення. Упродовж цього часу громадянська освіта не мала чіткої державної політики й обмежувалася патріотичними годинами в шкільних закладах освіти та в позашкільній державній програмі «Краєзнавство». У недержавному секторі почали з'являтися молодіжні організації, у статутах яких зазначено завдання з розвитку громадянської освіти та патріотичного виховання. Зокрема, 22 лютого 1990 року у м. Львові офіційно зареєстровано скаутську організацію «Пласт» [25].

На другому етапі протягом 2000-х років спостерігається розвиток державної освітньої програми. У квітні 2000 року Президія Академії педагогічних наук України схвалила основні положення «Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності».

Перед цим, в 1999 році Києво-Могилянська Академія заснувала Інститут громадянської освіти для організації досліджень та вироблення концепцій розвитку громадянської освіти.

У липні 2000 року Інститут громадянської освіти НАУКМА створив концепцію громадянської освіти в Україні, а у 2005 році Інститут розробив концепцію політичної освіти в Україні.

У 2000 році реалізовано освітній проєкт у межах Програми підтримки громадянського суспільства в Україні та проєкту «Освіта для демократії в Україні» за сприяння Центру Мершона Університету штату Огайо (США) та Центру громадянської освіти (Польща). Зокрема, для учнів 9 (10) класів середніх загальноосвітніх закладів запропоновано курс під назвою «Ми громадяни України». Право на повторні видання посібника за цією дисципліною залишається за громадською організацією «Нова доба».

Також у межах Програми «Освіта для демократії в Україні» у 2000–2002 роках виконувався трансатлантичний проєкт підтримки громадянського суспільства за сприяння Інституту політичної участі Нідерландів (IPP) й експертною допомогою Національного центру стандартів і програм Нідерландів (SLO). У процесі реалізації проєкту створено три посібники для учнів 9–11 класів та посібник для вчителів, що мають однакову назву – «Громадянська освіта». Їх опублікувало видавництво «Генеза».

У 2005–2009 роках у межах Українсько-Канадського проєкту «Розбудова демократії» Центр вивчення демократії університету Квінз (м. Кінгстон, Онтаріо) під керівництвом проф. Джорджа Перліна та з фінансовою підтримкою Канадського агенства міжнародного розвитку (CIDA) підготували посібник «Громадянська освіта: основи демократії» для учнів 11

(12) класів та підручник для студентів педагогічних ЗВО «Громадянська освіта: основи демократії та методика його навчання», ці посібники опублікувала видавнича група «Основа», у 2009 році [4].

У 2008 році випускники німецької програми громадянської освіти Theodor Heuss Kolleg створили представницьку програму «Майстерня громадської активності» й розробили концепцію громадянської соціальної залученості з упровадженням локальних соціальних проєктів.

Саме в аналізований період з'явилося фінансування програм з громадянської освіти іноземними донорами. З-поміж таких програм варто згадати:

- Проєкт «Освіта для демократії в Україні» (ЄС, США);
- «Громадянська освіта – Україна» 2005–2008 роки (ЄС);
- «Навчальний тур з громадянської освіти» 2002 рік (USAID);
- Програма «Практичне право» та «Дебати»; Інформаційно-методичний центр «Дебати» 1999–2001 роки (США);
- Українсько-Швейцарський проєкт «Сприяння розвитку освіти для демократії в Україні» 2005–2010 роки (SIDA)
- Проєкт Благодійної організації «Вчителі за демократію та партнерство» «Забезпечення якості освіти для демократичного громадянства» 2007–2010 роки (Рада Європи);
- Проєкт «Спільнота споживачів та громадські об'єднання» 2008–2010 роки (ЄС, ПРООН) [4].

Третім етапом умовно можна вважати кризовий і посткризовий періоди від 2010–2014 роки і дотепер. У 2009 році було переглянуто концепцію розвитку громадянської освіти, у якій передбачено розроблення плану дій з поширення громадянської освіти місцевими адміністраціями [36].

На жаль, під час бойових дій на Сході та Півдні України у 2014 році рівень розвитку громадянської освіти не зміг протистояти впливу російської пропаганди в деяких регіонах України.

Наразі в процесі повномасштабної фази війни багато проєктів з громадянської освіти в Україні намагаються розв'язати проблему впливу пропаганди на політичне та громадянське життя українців.

На початку ХХІ століття спостерігається значне посилення загальних тенденцій демократизації й гуманізації освіти, пов'язаних з новим баченням ролі закладів вищої освіти та інноваціями в розвитку світової педагогічної освіти. Прогресивних змін в українській освіті потребують напрями, у яких виявляється авторитарний стиль управління освітнім процесом у закладах вищої освіти; шляхи активізації самостійності студентів, формування в них громадянської свідомості, створення умов для їхнього самовизначення й самореалізації [7].

З огляду на це останнім часом розвиток вищої освіти й дослідження різних її аспектів, зокрема проблем формування громадянської свідомості студентів університетів України, перебуває під посиленою увагою науковців. З-поміж них активно досліджують ці проблеми О. Заболотна, А. Бутенка, А. Бутенко, О. Єременко, О. Земка, М. Литвин, О. Осіюк, Т. Сабадош, Н. Стукало, В. Терещук, А. Цятковська, Л. Шипілов, О. Хищенко.

За переконанням учених, метою розвитку освіти України є на основі національних надбань та усталених європейських традицій усебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і важливих для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору.

Як бачимо, освіта належить до пріоритетних напрямів державної політики України, оскільки держава вважає її стратегічним ресурсом

соціально-економічного, культурного і духовного розвитку суспільства, поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення міжнародного авторитету й формування позитивного іміджу нашої держави на міжнародній арені, створення умов для самореалізації кожної особистості.

Постійне зростання професійних вимог, потреба у фахівцях з високим рівнем громадянської свідомості спричиняє зміни в методології навчання з урахуванням особистості студента, педагогічних, психологічних, індивідуально-особистісних мотивів, ознак і чинників. Згідно із законами «Про освіту», «Про вищу освіту», «Стратегією розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки» [12; 23] першорядним є розв'язання проблеми невикористання більшістю закладів вищої освіти для свого розвитку можливостей громадянського суспільства з їх подальшим удосконаленням. Розширення й удосконалення напрямів формування громадянської свідомості студентів ЗВО потребує вироблення нових вимог до професійної підготовки в університетах України. За змістом доповіді про якість вищої освіти в Україні, зокрема про її відповідність завданням сталого інноваційного розвитку суспільства у 2022 році, актуальним напрямом консолідації зусиль усіх учасників процесу забезпечення якості вищої освіти є реалізація положень Римського комюніке, підписаного в листопаді 2020 року міністрами Європейського простору вищої освіти (ЄПВО).

За цим нормативним актом пріоритетним є формування провідної ролі університетів у досягненні Цілей сталого розвитку ООН, зокрема в напрямі вироблення громадянської свідомості студентів ЗВО. Національне агентство започаткувало дискусію між основними зацікавленими сторонами (стейкхолдерами) вищої освіти стосовно врахування принципів сталого розвитку в процесі внутрішнього і зовнішнього забезпечення якості [5].

У процесі аналізу результатів формування якості освіти можна виокремити основні компоненти громадянської освіти студентів ЗВО. До них належать мотиваційні знання; психологічні знання; інтелектуальні вміння;

комутативні вміння; організаційні навички. Під час реалізації традиційної форми навчання для вироблення громадянської свідомості студентів ЗВО застосовують засоби теоретичної (лекційних та семінарських занять) та практичної підготовки (практичних занять, проєктної діяльності, громадських заходів та активностей) [33].

Безсумнівно, на сучасному етапі розвитку освіти в Україні ґрунтовна професійна підготовка майбутніх фахівців різних галузей, які володіють потужним креативним потенціалом, є першорядним завданням. Процес підготовки такого фахівця вимагає впровадження інноваційних педагогічних технологій, які передбачають використання різноманітних науково-педагогічних підходів [3; 6].

Для більш глибокого розуміння досліджуваної проблеми розглянемо основні науково-педагогічні підходи, поєднання яких, на наш погляд, може стати основоположним в професійній підготовці студентів закладів вищої освіти з активною громадянською позицією.

Аксіологічний підхід до професійної підготовки студентів закладів вищої освіти дає змогу актуалізувати мотиваційно-ціннісну сферу особистості як рушійну силу для розвитку майбутнього фахівця креативного типу в системі професійної освіти. Аксіологія (від грец. сл. – цінність) – учення про цінності, теорія цінностей. У цій галузі розмежовують два напрями: загальну та спеціальну аксіологію. Загальна аксіологія вивчає цінності, їхню ієрархію та системи. Спеціальна аксіологія є предметом інтересу різних наук, тому розглядає властиві цим наукам цінності: моральні, естетичні, економічні, пізнавальні. З огляду на це можна сформулювати сутність аксіологічного підходу в професійній підготовці студентів ЗВО.

На протипагу стереотипам, за якими потрібно «ламати» й «підганяти під зразок» особистість учня засобами виховання, у досконалій моделі особистості передбачено потребу поступового й обережного розвитку критичного мислення та інших якостей людини з активною громадянською позицією. При цьому в освітньому процесі домінує не диктатура «об’єктивних

вимог», а ідея пошуку компромісу, який поєднує суперечності демократичного суспільства та особистості; педагогічний вплив поступається взаємодії, співробітництву, партнерству, зорієнтованості на реальну свободу творчої особистості, яка розвивається, і відкритий діалог з нею.

Інший, синергетичний підхід, детермінує ідею відкритості й творчості в освітньо-професійній діяльності студентів, актуалізацію міжпредметних і міжциклових зв'язків у системі вищої освіти.

Синергетика є наукою, що досліджує процеси переходу складних систем із неврегульованого стану в упорядкований, розкриває такі зв'язки між цими елементами, спільна дія яких у межах системи перевищує за своїм ефектом просте складання ефектів дій кожного з елементів окремо.

Синергетику спрямовано на пізнання загальних принципів самоорганізації систем різної природи (від фізичних до соціальних), у яких виявляються певні властивості: відкритість, нелінійність, здатність до посилення випадкових флуктацій.

Предметом синергетики є прямиий і зворотний перехід від нестабільності до стабільності, від хаосу до порядку, від руйнування до творіння. Іншими словами, синергетичний підхід виявляє спільність закономірностей і принципів самоорганізації різних макросистем – фізичних, хімічних, біологічних, технічних, економічних, соціальних.

Безперечно, синергетичний підхід дозволяє загалом розглядати взаємодію процесів професійної освіти студентів і розвитку творчого потенціалу особистості, формування її креативних якостей.

Компетентнісний підхід віддзеркалює інтегральний вияв професіоналізму, у якому поєднуються елементи професійної й загальної культури, досвіду педагогічної діяльності та педагогічної творчості, що конкретизується в певній системі знань, умінь і навичок, готовності до професійної діяльності майбутнього фахівця.

Компетентністю (від лат. *competens* – здібний) вважають оволодіння знаннями, які забезпечують готовність фахівця виконувати свої обов'язки на

високому професійному рівні, наближеному до світових вимог та стандартів. Загалом компетентність можна розглядати як ступінь соціально-психологічної й особистісної зрілості людини, що передбачає певний рівень її психічного розвитку, психологічну готовність до виконання обраного виду діяльності. Сприяючи адекватній соціальній адаптації, компетентність дозволяє людині успішно функціонувати в суспільстві.

Суттєво важливими в структурі компетентності є взаємозв'язок знань, умінь і навичок, їх інтеграція в досвіді та практичних діях, а також система орієнтацій на демократичні цінності, активна громадянська позиція, професійні наміри та якості, за якими особа стає зразком для наслідування колег.

Під поняттям «компетентнісний підхід» розуміють спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток базових і предметних професійних компетентностей особистості, а саме: фахових знань, умінь і навичок, які потрібно засвоїти студентам ЗВО. Цей підхід переміщує акценти з процесу накопичення нормативно визначених знань на формування й розвиток у студентів здатності практично діяти й творчо застосовувати здобуті знання та досвід у різних ситуаціях. При цьому у них формується готовність до успішної фахової діяльності в реальному житті, здатність нестандартно виконувати фахові обов'язки.

Інтегративний підхід у професійній підготовці студентів в закладах вищої освіти найбільшою мірою сприяє поєднанню змісту, методів і видів їхнього фахового навчання, забезпечує створення цілісного освітнього середовища й науково обґрунтованої системи цілеспрямованого керування процесом формування творчої особистості педагога [19; 20].

У сучасних словниках поняття «інтеграція» витлумачено як об'єднання в одне ціле раніше ізольованих частин, елементів, компонентів, що супроводжується ускладненням та зміцненням зв'язків і відношень між ними. Можна стверджувати, що інтеграція є глибоким процесом внутрішньої

взаємодії, взаємопроникнення наукових знань, що репрезентують навчальні дисципліни.

Креативний підхід забезпечує методологічну спрямованість освітнього процесу на розвиток потреби студентів шукати нові, нестандартні розв'язання освітніх завдань. Активізація креативних здібностей дозволяє стимулювати засвоєння навчальної інформації та її відтворення.

Такий підхід забезпечує гармонізацію педагогічного впливу та активних дій студентів у навчанні, розвиток їхніх креативних здібностей і водночас здобуття практичного досвіду розв'язання професійних завдань та питань, які постають перед ними у громаді.

Креативна спрямованість освітнього процесу сприяє орієнтуванню особистості в системі професійних та моральних цінностей, вихованню в студентів ЗВО самостійності, активності в пошуку шляхів розв'язання проблемних ситуацій у громаді та ініціативи у висловленні своєї громадянської позиції. Стратегія креативного підходу до організації освітнього процесу у вищій школі передбачає усвідомлення студентами власних особистісних і професійних можливостей, розвиток педагогічних здібностей до рівня креативних, задоволення потреби в новизні й нестандартних способах розв'язання професійних проблем; зорієнтованість на творчість та подолання стереотипних способів і формалізму у фахових діях, прогнозування шляхів розвитку й удосконалення творчого потенціалу особистості майбутнього фахівця.

За індивідуально-диференційованим підходом передбачено відбір змісту, методів і форм навчання з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей освітньої діяльності студентів, їх соціально значущих відмінностей від інших людей, своєрідності психіки, особистих якостей та вподобань.

За нашим переконанням, індивідуально-диференційований підхід слід уважати не елементарним пристосуванням до наявного рівня знань, умінь, навичок і психічного розвитку кожного студента, а адаптивною моделлю

навчання, що дає змогу кожному студентові виконувати освітню програму у своєму ритмі, сприяє формуванню його креативного потенціалу. Унаслідок цього відбувається таке засвоєння змісту освітнього матеріалу, яке відповідає його можливостям і забезпечує максимальний поступ у розвитку. Упровадження індивідуально-диференційованого підходу в професійну підготовку студентів ЗВО створює найбільше можливостей для розвитку креативного потенціалу особистості на основі її соціально значущих відмінностей від інших людей, індивідуальних особливостей та прагнень у навчанні [26].

Очевидним є те, що професійна підготовка студентів ЗВО як активних громадян має ґрунтуватися на аксіологічному, синергетичному, імовірнісному, компетентнісному, інтегрованому, креативному й індивідуально-диференційованому науково-педагогічних підходах. Подальшого дослідження потребують проблеми пошуку інноваційних технологій формування громадянської свідомості в процесі здобуття студентами вищої освіти.

Вимоги щодо впровадження громадянської освіти в освітній процес закладів вищої освіти, що має на меті підготовку нової формації громадян України, законодавчо закріплено державою та зумовлено такими важливим чинниками:

- суспільно-політичними передумовами, що склалися внаслідок демократизаційних процесів у суспільстві;
- потребою формування свідомого демократичного громадянина, здатного активно й відповідально брати участь у процесах прийняття рішень, розвиватися, навчатися та діяти в умовах багатокультурного суспільства; здатного усвідомлювати та захищати права людини, демонструвати активну громадянську позицію [2].

Концепція розвитку громадянської освіти в Україні, яку схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 03 жовтня 2018 року № 710-р у редакції розпорядження Кабінету Міністрів України від 08 жовтня 2022 року

№ 893-р [38], ґрунтується на важливості створення сприятливих умов для формування громадянських компетентностей людини на всіх рівнях освіти та в усіх складниках освіти, що дасть змогу громадянам краще розуміти й реалізувати свої права в умовах демократії, відповідально ставитися до своїх прав та обов'язків, брати активну участь у суспільно-політичних процесах, а також усвідомлено забезпечувати захист, утвердження та розвиток демократії.

Складниками мети Національної стратегії розвитку громадянського суспільства на 2021–2026 роки, яку спрямовано на визначення комплексу взаємопов'язаних стратегічних завдань діяльності держави у галузі сприяння розвитку громадянського суспільства до 2026 року [39], є такі:

- забезпечення сприятливих умов для розвитку громадської ініціативи та самоорганізації;
- формування та діяльність інститутів громадянського суспільства;
- налагодження взаємодії між громадянами, згаданими інститутами та органами державної влади, органами місцевого самоврядування, зокрема й для реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина;
- задоволення суспільних інтересів, забезпечення громадської участі в прийнятті та реалізації владних рішень.

У стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року, яку схвалено постановою Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2023 року № 1322 [40], зазначено, що існування та процвітання України не можливе без загального усвідомлення громадянами своєї національної та громадянської ідентичності.

Відчуття такої належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, історичною пам'яттю, суспільно-державними (національними) цінностями, зокрема українською мовою і народними традиціями, безпосередньо позначається на житті кожної людини.

Для успішної реалізації положень цих Концепцій та Стратегій потрібно забезпечити реалізацію таких основних напрямів державної освітньої політики в закладах вищої освіти:

- реформування системи освіти на основі філософії «людиноцентризму», що є стратегією національної освіти;
- оновлення законодавчо-нормативної бази системи освіти, адекватної вимогам часу;
- модернізація структури, змісту й організації освіти на засадах компетентнісного підходу, переорієнтування змісту освіти на цілі сталого розвитку;
- створення сучасної матеріально-технічної бази системи освіти.

На жаль, сучасний рівень розвитку української системи вищої освіти не дає їй змоги повністю виконувати функцію основного ресурсу соціально-економічного розвитку країни та підвищення добробуту громадян. В українському суспільстві престиж освіти і науки залишається низьким.

Громадянську освіту в Україні запроваджують, від здобуття державної незалежності [41]. Нині досвід, здобутий у цій галузі, є не однозначним, оскільки спостерігаються позитивні здобутки та недоліки в реалізації цього процесу.

З-поміж проблем та перешкод, що виявляються під час упровадження громадянської освіти в освітній процес, найвагомішими є такі:

- відсутність наступності в проведенні освітньої політики в інституціях, що формують та поширюють освітню політику щодо впровадження громадянської освіти в Україні;
- численні освітні реформи в Україні, пов'язані зі створенням нових освітніх стандартів, переглядом освітніх програм, створенням нового покоління навчально-методичних матеріалів, відволікли увагу посадових осіб від проблеми недостатньої сформованості громадянської компетентної учнів і студентів та потреби виконувати послідовні дії в цьому напрямі;
- питання наскрізного підходу до громадянської освіти не передбачено в початкових планах та програмах, недостатньо віддзеркалено в освітніх стандартах;
- недостатня децентралізація освіти;

- відсутність узгодженості з організаціями та фахівцями, що здійснювали розроблення навчально-методичних матеріалів з ГО;
- наявність у суспільстві, зокрема з-поміж педагогічної громадськості й батьків стереотипу, що питання громадянської освіти не потребує спеціальної та особливої уваги, оскільки її результати не мають безпосереднього впливу на вступ випускників закладів середньої освіти до закладів вищої освіти;
- відсутність системної координації та моніторингу діяльності закладів з питань громадянської освіти;
- незначна й практично відсутня практика проведення глибоких досліджень з питань упровадження ГО в Україні.

Інтеграція України у світовий освітній простір вимагає постійного вдосконалення національної системи вищої освіти, пошуку ефективних шляхів підвищення якості освітніх послуг, зокрема й у напрямі формування громадянської свідомості студентів ЗВО, розвитку державно-громадської моделі управління.

Сучасний ринок праці вимагає від випускника не лише глибоких теоретичних знань, а й здатності самостійно їх застосовувати в нестандартних, постійно змінюваних життєвих ситуаціях, переходу від суспільства знань до суспільства життєво компетентних громадян. Україна, прагнучи вийти на шлях інноваційного розвитку й створення ефективного соціального середовища навіть в умовах воєнного стану, намагається дбати про належний рівень вищої освіти. З огляду на це в українській вищій освіті можна виокремити чотири основні філософські підходи. У своїх працях українські педагоги Я. Болюбаш, Л. Даниленко, В. Довбищенко, І. Єрмаков, С. Клепко, В. Олійник [18] їх коротко схарактеризували.

Перший підхід – догматичний реалізм. Завдання освітніх закладів полягає у вихованні раціональної особистості з розвинутим інтелектом, знаннями фактів і принципів, що нібито «не піддаються впливові часу». Викладачі допомагають майбутньому педагогові виробити раціональне

мислення; їхні пояснення побудовано за сократичним методом; вони експліцитно передають традиційні цінності. Навчальний план сформовано за класичним принципом: аналіз літератури ґрунтується на виокремленні «великих книг», усі предмети є обов'язковими для вивчення. Філософською основою цього напрямку є різноманітні версії реалізму, які об'єднуються під назвою переніалізму.

Другий підхід – академічний раціоналізм. Завдання – сприяти інтелектуальному зростанню особистості, розвивати її компетентність. Освітнім ідеалом є громадянин, здатний до співробітництва для соціальної ефективності. Основну увагу звернено на оволодіння фундаментальними поняттями й принципами академічних предметів. Фахівець формується як авторитет у своїй галузі.

Третій підхід – прогресивістський прагматизм. Його спрямовано на вдосконалення демократичних основ соціального життя. Освітнім ідеалом є особистість, здатна до самореалізації. Прихильники підходу вважають, що знання сприяє зростанню й розвитку особистості.

Четвертий підхід – соціальний реконструкціонізм. Метою цього підходу є поліпшення й перетворення суспільства, виховання для змін і соціальних реформ, а завдання полягає в забезпеченні студентів знаннями й формуванням навичок, спрямованих на з'ясування невідкладних суспільних проблем і їх розв'язання. Активне навчання зорієнтовано на сучасне й майбутнє суспільство. У навчальному плані значне місце відведено суспільним наукам і методам соціального дослідження; наголошено на тенденціях сучасного й майбутнього розвитку, національних і міжнародних питаннях.

За ствердженням українських учених, насправді ЗВО не використовує у своїй діяльності суто один філософський підхід, здебільшого кожен заклад комбінує декілька підходів, які дають змогу ЗВО реалізувати власну філософію освіти. У класичних університетах переважає філософія догматичного реалізму або академічний раціоналізм. Прогресивістський прагматизм виявляється в педагогічних коледжах. Соціальний

реконструкціонізм як філософський підхід є найменш поширеним, однак водночас найбільш корисним і прогресивним для вищої освіти сьогодення [18].

Сучасний розвиток суспільства вимагає вдосконалення системи вищої освіти відповідно до умов соціально зорієнтованої економіки та інтеграції України в європейське і світове освітнє співтовариство. З огляду на вищевикладене можна сформулювати основні завдання вищої освіти в Україні в галузі громадянської освіти:

- підвищення рівня медіаграмотності (медіакультури) студентів, зокрема в умовах стрімкого розвитку цифрових технологій;
- створення освітніх програм, які б давали змогу закладам вищої освіти забезпечити підготовку фахівців, зорієнтованих на вимоги воєнного стану, перспективи післявоєнної відбудови країни та її європейської інтеграції;
- упровадження заходів щодо формування української національної та громадянської ідентичності, зокрема в дітей та молоді, через формальну та неформальну освіту, розроблення форм і сучасних методів для збереження української національної та громадянської ідентичності;
- постійний розвиток цілісного українськомовного простору закладу вищої освіти, зокрема створення нового цифрового та культурного українськомовного продукту для самоідентифікації студентів як громадян України через мову;
- постійне залучення міжнародних та вітчизняних громадських організацій, що мають досвід упровадження громадянської освіти, до виконання основних освітніх завдань ЗВО [42].

Отже, одним з першорядних напрямів удосконалення системи формування громадянської свідомості студентів у закладах вищої освіти України є використання сучасних методів навчання з урахуванням психолого-педагогічних параметрів студентів.

Основними компонентами цього процесу є мотиваційні знання; психологічні знання; інтелектуальні вміння; комутативні вміння; критичне

мислення, медійна грамотність, організаційні навички. За традиційних форм навчання організацію навчального діалогу забезпечують засоби теоретичної (лекційні та семінарські заняття) та практичної підготовки (практичні й лабораторні заняття, обчислювальна практика); неформальні заходи з громадянської освіти.

На професійну підготовку майбутніх фахівців різних галузей впливає стрімкий розвиток науки й техніки, особливо в галузі інформаційних технологій. Упровадження в освітній процес нових засобів навчання сприяє підвищенню рівня медійної грамотності студентів.

Професійну підготовку студентів, здатних бути активними громадянами України, потрібно організувати з урахуванням аксіологічного, синергетичного, імовірнісного, компетентнісного, інтегрованого, креативного, індивідуально-диференційованого науково-педагогічного підходів. Подальшого дослідження потребують проблеми пошуку інноваційних технологій формування креативності в закладах вищої освіти. Розвиток сучасної педагогічної освіти, яка має на меті підготовку нової формації педагогів креативного типу, потребує законодавчого закріплення та сприяння від держави.

Держава на законодавчому рівні робить серйозні кроки для законодавчого закріплення важливості системи формування громадянської свідомості в закладах вищої освіти, проте сучасний розвиток громадянського суспільства вимагає вдосконалення системи вищої освіти й наближення до умов соціально зорієнтованої економіки та інтеграції України в європейське і світове освітнє співтовариство.

3.2. Спільне й відмінне в системі формування громадянської свідомості в закладах вищої освіти України та США

Для успішної інтеграції української вищої освіти у світовий освітній простір важливо окреслити концептуальні довготермінові стратегії, спрямовані на вдосконалення та розвиток вищої освіти. У Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки сформульовано такі пріоритетні завдання розвитку педагогічної освіти:

1. Для досягнення ефективності управління в системі вищої освіти передбачено реалізацію таких завдань:

- збільшення бюджетного фінансування й удосконалення формули розподілу за результатами діяльності;
- розширення бюджетного кредитування здобуття вищої освіти та освіти дорослих;
- модернізація мережі, укрупнення закладів вищої освіти, підтримка дослідницьких університетів.

2. Вироблення довіри громадян, держави та бізнесу до освітньої, наукової, інноваційної діяльності закладів вищої освіти вимагає досягнення таких цілей:

- розширення сфери застосування зовнішнього незалежного оцінювання, адресного розміщення та проведення конкурсу;
- сприяння проведенню закладами вищої освіти досліджень і консалтингу для бізнесу;
- створення умов для розвитку державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти;
- запровадження ефективних механізмів виявлення порушень академічної доброчесності та процедур притягнення до академічної відповідальності.

3. Для реалізації стратегічної і відповідних стратегічних цілей із забезпечення якісної освітньо-наукової діяльності,

конкурентоспроможної вищої освіти, яка є доступною для різних груп населення, потрібно виконати такі завдання:

- підтримка національної та міжнародної академічної мобільності студентів, а також направлення на навчання до іноземних університетів;
- надання особливої підтримки мешканцям тимчасово окупованих територій, незахищеним і вразливим групам населення;
- створення особливих умов для вступників із видатними досягненнями;
- сприяння впровадженню інноваційних технологій і новітніх засобів навчання в освітній процес, розвиток дослідницьких інфраструктур.

4. Для інтернаціоналізації вищої освіти України потрібно забезпечити:

- гармонізацію структури вищої освіти відповідно до зобов'язань країн-членів Європейського простору вищої освіти;
- розвиток національної системи кваліфікацій;
- спрощення процедур визнання іноземних освітніх кваліфікацій;
- трансформацію освіти в секторі безпеки та оборони відповідно до доктринальних підходів і принципів НАТО.

5. Для забезпечення привабливості закладів вищої освіти для навчання та академічної кар'єри слід виконати такі завдання:

- дотримання підходів до студентоцентрованого навчання в організації освітнього процесу;
- розширення перехресного вступу, спільних, міждисциплінарних і подвійних програм, дуальної та інших форм здобуття освіти;
- розвиток загальних компетентностей, правової культури, рухової активності, спорту та студентських змагань;
- розроблення програм управлінської підготовки керівного складу та перспективних лідерів закладів вищої освіти (кадровий резерв), тренінгів на підтримку реформ;

- проведення комунікаційних кампаній для підтримки реформ у системі вищої освіти тощо [43].

Формування громадянської свідомості студентів є важливим складником системи вищої освіти України й охоплює заклади вищої освіти всіх форм власності, заклади післядипломної педагогічної освіти та органи управління в галузі вищої освіти. Для реалізації Концепції вищої освіти потрібно організувати підготовку фахівців з вищою освітою за освітніми рівнями «базова вища освіта» і «повна вища освіта» та освітньо-кваліфікаційними рівнями бакалавр і магістр [11; 12].

Термін підготовки бакалавра з урахуванням особливостей спеціальностей – три–чотири роки, магістра – один–два роки. Поєднання двох складних за змістом спеціальностей дає змогу Міністерству освіти і науки України збільшити тривалість підготовки магістра не більше, ніж на один рік.

У закладах вищої освіти України з 2005 року впроваджено болонську систему навчання, якій відповідає система оцінювання ECTS (Європейська кредитно-трансферна система). Її створено для забезпечення єдиної міждержавної процедури виміру й порівняння між закладами освіти результатів навчання студентів, їхнього академічного визнання. Одним із завдань болонської системи є забезпечення мобільності студентів, спрощення розуміння й порівняння освітніх програм та досягнень студентів між вітчизняними й іноземними освітніми закладами.

У змісті вищої освіти передбачено загальнонаукову, професійну та практичну підготовку, здобуття громадянами освітньо-кваліфікаційних рівнів відповідно до їхніх покликань, інтересів і здібностей, удосконалення наукової та професійної підготовки, перепідготовку та підвищення їх кваліфікації [11; 12].

У ст. 10 «Стандарти вищої освіти» Закону України «Про вищу освіту» засвідчено, що стандартом вищої освіти є сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності закладів вищої освіти й наукових установ за кожним рівнем вищої освіти в межах кожної спеціальності [12].

У стандартах вищої освіти окреслено такі вимоги до освітньої програми: обсяг кредитів ЄКТС, потрібний для здобуття відповідного ступеня вищої освіти; перелік компетентностей випускника; нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання (знань і вмінь); форми випускної атестації здобувачів вищої освіти; вимоги до наявності системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти; вимоги професійних стандартів (у разі їх наявності). Заклад вищої освіти на підставі Стандарту вищої освіти за відповідним рівнем вищої освіти з певної спеціальності розробляє освітню програму.

У Берлінському комюніке (2003 рік) визнано за потрібне виробити структуру порівняльних кваліфікацій для національних систем вищої освіти на основі результатів навчання й компетентностей.

Рівень компетентностей має визначатися за такою формулою: «КОМПЕТЕНТНІСТЬ» = ЗДАТНІСТЬ (ГОТОВНІСТЬ) «ДЛЯ (що робити)» + «ОБ'ЄКТ ДІЇ» [21].

До загальних компетентностей належать такі:

- інструментальні, що передбачають розвиток здатності використовувати в професійній діяльності базові загальні знання в галузі наук відповідно до напрямку навчання, гуманітарних та соціально-економічних наук; комп'ютерну грамотність і лінгвістичні навички; здатності здобувати й аналізувати інформацію з різноманітних джерел тощо;
- системні, до яких належать здатність адаптації до нових ситуацій; здатність розуміти, генерувати та впроваджувати нові ідеї; здатність планувати й організувати роботу; здатність організувати діяльність з урахуванням організаційно-правових положень, прагнення успіху тощо;
- міжособистісні (соціально-особистісні), що охоплюють здатність до критики й самокритики, толерантність, уміння працювати в колективі, загальна культура, прихильність до етичних цінностей.

Таблиця 1. Системні компетентності

<i>Бакалавр</i>	<i>Магістр</i>
Здатність вчитися, здобувати нові знання, уміння, зокрема в галузі, що відрізняється від професійної	Здатність удосконалювати й розвивати свій інтелектуальний та культурний рівень, будувати траєкторію професійного розвитку й кар'єри
Здатність застосовувати професійні знання й уміння на практиці	Здатність виявляти наукову сутність проблем у фаховій галузі, знаходити адекватні шляхи щодо їх розв'язання
Здатність гнучко адаптуватися до різних професійних ситуацій, виявляти творчий підхід, ініціативу	Здатність генерувати нові ідеї і застосовувати нестандартні підходи до їх реалізації (креативність)
Здатність критично оцінювати й переосмислювати здобутий досвід (власний і чужий), рефлексувати професійну й соціальну діяльність	Здатність приймати управлінські рішення, оцінювати їхні можливі наслідки й брати відповідальність за результати діяльності своєї та команди
Здатність організувати дослідницьку діяльність з аналізом проблем, формулюванням цілей і завдань, вибором способу й методів дослідження, а також оцінюванням його якості	Здатність до самостійного освоєння нових методів дослідження, зміни наукового й науково-виробничого профілю своєї діяльності
Здатність організувати свою діяльність, працювати автономно та в команді	Здатність керувати проектами, організувати командну роботу, виявляти ініціативу з удосконалення діяльності

На наш погляд, ядром інструментальних компетентностей можуть бути такі складники, наведені у табл. 2.

Таблиця 2. Інструментальні компетентності

<i>Бакалавр</i>	<i>Магістр</i>
Здатність розв'язувати проблеми в професійній діяльності на основі аналізу й синтезу	Здатність досліджувати проблеми з використанням системного аналізу, синтезу та інших методів
Здатність працювати з інформацією: знаходити, оцінювати й використовувати інформацію з різних джерел, важливу для розв'язання наукових і професійних завдань	Здатність аналізувати, верифікувати, оцінювати повноту інформації в процесі професійної діяльності, за потреби доповнювати й синтезувати відсутню інформацію, якої недостатньо, працювати в умовах невизначеності
Здатність використовувати у фаховій діяльності базові знання в галузі природничих, соціально-гуманітарних та економічних наук	Здатність пропонувати концепції та моделі, винаходити й апробувати способи та інструменти фахової діяльності з використанням природничих, соціально-гуманітарних та економічних наук
Здатність критично оцінювати й переосмислювати здобутий досвід (власний і чужий), рефлексувати фахову й соціальну діяльність	Здатність рефлексувати (оцінювати й переробляти) освоєні наукові методи й способи діяльності

Для всіх спеціальностей можна запропонувати таке ядро соціально-особистісних компетентностей, наведених у табл. 3.

Таблиця 3. Соціально-особистісні компетентності

<i>Бакалаври</i>	<i>Магістри</i>
Здатність відповідально приймати рішення з урахуванням соціальних та етичних цінностей і правових норм	Здатність організувати професійну діяльність, бізнес і приймати рішення на засадах соціальної відповідальності, правових та етичних норм
Здатність грамотно організувати комунікацію з огляду на цілі й ситуації спілкування	Здатність організувати багатобічну, зокрема й міжкультурну комунікацію управляти нею
Здатність організувати виробничу або прикладну діяльність у міжнародному середовищі	Здатність організувати професійну, зокрема й науково-дослідну діяльність у міжнародному середовищі
Здатність усвідомлювати й ураховувати соціокультурні розбіжності в професійній діяльності	Здатність використовувати соціальні й мультикультурні розбіжності для розв'язання проблем у професійній і соціальній діяльності
Здатність до усвідомленого визначення цілей у професійному й особистісному розвитку	Здатність визначати й транслювати загальні цілі в професійній і соціальній діяльності
Здатність до соціальної взаємодії, до співробітництва й розв'язання конфліктів	Здатність до усвідомленого вибору стратегій міжособистісної взаємодії
Здатність підтримувати загальний рівень фізичної активності й здоров'я для організації активної соціальної та професійної діяльності	Здатність транслювати норми здорового способу життя, захоплювати своїм прикладом

<i>Бакалаври</i>	<i>Магістри</i>
Здатність розуміти й аналізувати світоглядні, соціально й особистісно значущі проблеми й процеси, що відбуваються в суспільстві	Здатність розв'язувати світоглядні, соціально й особистісно значущі проблеми
Здатність орієнтуватися в системі загальнолюдських цінностей і цінностей світової та вітчизняної культури; прихильність до гуманістичних цінностей для збереження й розвитку сучасної цивілізації	Здатність орієнтуватися в системі загальнолюдських цінностей і цінностей світової та вітчизняної культури; прихильність до гуманістичних цінностей для збереження й розвитку сучасної цивілізації

Уважаємо що, розробники освітніх програм можуть вибрати із цього переліку потрібну систему загальних компетентностей згідно з вимогами до акредитації програм професійної підготовки фахівців різних галузей. Реалізувати освітню програму можна через нормативні та вибіркові дисципліни, різні види практичної підготовки зі спеціальності. Теоретичний складник програми зорієнтовано на виконання завдань Державного стандарту вищої освіти України з конкретної спеціальності.

У загальнонауковій підготовці передбачено вивчення теоретичних основ спеціальності згідно з вимогами до рівня теоретичної підготовки педагогічного працівника відповідного профілю в класичних університетах і ґрунтується на новітніх досягненнях науки [13; 14]. Практичну підготовку здійснюють у процесі проходження навчальних та виробничих практик. Форми, тривалість і терміни проведення практик визначають для кожного освітньо-кваліфікаційного рівня відповідно до галузевих стандартів вищої освіти. Загальнонаукова та практична підготовка забезпечує формування системних та інструментальних компетентностей студента ЗВО.

Розвиток соціально-особистісних компетентностей відбувається в процесі формування громадянської свідомості студента через соціально-гуманітарну підготовку та передбачає поглиблення й професіоналізацію мовної, правознавчої, філософської, політологічної, культурологічної, соціологічної, економічної, фізкультурно-оздоровчої освіти та студентського самоврядування.

Перелік навчальних дисциплін та обсяг навчального часу на їх вивчення визначено галузевими стандартами вищої освіти з огляду на специфіку спеціальностей.

Для успішного формування громадянської свідомості студентів ЗВО України на рівні бакалавра передбачено такі навчальні курси:

- «Правознавство», «Основи здорового способу життя», «Охорона праці та цивільний захист» в КПІ імені Сікорського [44], (Додаток Б);
- «Правова культура особистості», «Психологія праці та екокультура», «Історія української державності», «Формування ціннісного світогляду», «Лідерство та адміністрування» в Національному університеті біоресурсів і природокористування України [45];
- «Права людини та громадянське суспільство в Україні», «Безпека життєдіяльності та охорона праці в галузі» в Центральноукраїнському державному університеті імені Володимира Винниченка [46], (Додаток А).

Дослідження особливостей формування громадянської свідомості та розвитку професійно значущих особистісних якостей майбутніх фахівців у позанавчальний час в університетах України засвідчує наявність студентського самоврядування в кожному ЗВО України. Аналіз роботи органів студентського самоврядування різних університетів України та їхній вплив на студента як суб'єкта становлення соціальної компетентності дає підстави стверджувати, що участь у студентському самоврядуванні позитивно впливає на:

- самоорганізацію, саморозвиток і самореалізацію як здатність до незалежних дій, рішень, вияву власної ініціативи у виборі цілей і способів їх досягнення; готовність і здатність виконувати будь-які дії власними силами;
- самоактуалізацію як прагнення особистості вийти за власні межі, розширити сферу своєї діяльності й спілкування, діяти за межами вимог і ситуації, рольових приписів, переваг;
- готовність до усвідомленого вибору напрямів діяльності в умовах студентського самоврядування;
- здатність до усвідомлення відповідальності за результати своєї діяльності;
- потребу в особистій причетності до соціально значущої діяльності [1; 15; 17].

За результатами аналізу можна стверджувати, що державні та приватні університети України забезпечують формування громадянської свідомості студентів під час професійної підготовки з упровадженням окремих навчальних дисциплін та роботи студентського самоврядування.

За освітньою ідеологією США, важливо адаптувати підготовку студентів коледжів та університетів до фахових практичних вимог. Міністерством освіти централізовано не контролює систему освіти, оскільки цю функцію виконують на рівні штатів.

Вищу освіту в США можна здобути в багатьох освітніх закладах, які мають низку розбіжностей за різними ознаками. Загальною умовою для вступу є наявність в абітурієнта документа про закінчення середньої школи (диплома), або вдало складеного тесту «GED» [47].

Американські освітні заклади поєднують традиції британських коледжів та континентальних університетів. Заклади освіти, у яких студенти можуть отримати тільки диплом бакалавра, називаються коледжами. Групу з кількох коледжів або факультетів можуть об'єднувати в університет, освітній курс якого зорієнтовано на отримання студентами дипломів бакалавра, магістра або

наукового ступеня доктора. Напевно, саме через таку специфіку навіть американці не завжди в змозі чітко розмежувати коледжі й університети.

Окрім того, американські університети та коледжі бувають приватними й державними (або громадськими). Державні заклади можна поділити на такі:

– науково-дослідні, у яких, окрім навчання на бакалавра, важливо організувати наукові дослідження та викладання;

Land Grant University (зклади, розташовані на земельній ділянці, подарованій державою) або Sea Grant University (з «морською дотацією»), у яких особливу увагу зосереджено на прикладних знаннях у сільськогосподарській сфері та в галузі інжинірингу [48].

Також в Америці створено спеціалізовані професійні заклади та громадські коледжі, у яких не видають диплом бакалавра.

У спеціалізованих закладах пропонують курси в таких галузях: комп'ютерні технології, дизайн одягу, косметологія, фізіотерапія, бізнес-дослідження, образотворче мистецтво, фотографія, театральне мистецтво, аудіо- та відеотехнології.

У громадських закладах, які називають технічними або коледжами нижчого ступеня, пропонують засвоїти дворічний навчальний курс у всіх галузях: від філософії та початкової медицини. Порівняно із чотирирічними освітніми закладами, вартість навчання в цих коледжах досить не висока, тому в них здобуває освіту близько 40% усіх американських студентів. Після закінчення таких коледжів випускники здобувають ступінь молодшого спеціаліста, що дає змогу перезарахувати академічні кредити до освітніх закладів із чотирирічною програмою й довчитися два роки, або відразу розпочати професійну кар'єру в багатьох галузях, де не вимагають чотирирічної освітньої програми. Загалом у США функціонує 1200 таких дворічних коледжів.

Від українських закладів вищої освіти американські відрізняються певними особливостями, зокрема системою оцінювання. Напевно,

найважливіша відмінність – широка різноманітність предметів для засвоєння академічних програм та наукових ступенів [48].

Зокрема, у деяких невеликих коледжах пропонують чотирирічну програму із загальноосвітніх дисциплін, після завершення якої видають диплом бакалавра.

У великих американських університетах, які формують так звану Лігу Плюща, з-поміж яких Єльський університет [50], Гарвард [51], Пенн [52], Принстонський [53], більшість загальноосвітніх дисциплін, спрямованих на формування громадянської свідомості студентів, вивчають на молодших курсах. Спільними для випускників, які здобули ступінь бакалавра, є такі компетентності:

- уміння ефективно спілкуватися з різними аудиторіями;
- здатність визнавати етичну та професійну відповідальність у галузевих ситуаціях і приймати обґрунтовані рішення, які повинні враховувати вплив галузевих рішень у глобальному, економічному, екологічному та соціальному контекстах;
- здатність ефективно працювати в команді, члени якої разом забезпечують лідерство, створюють спільне та інклюзивне середовище, формулюють цілі, планують завдання та досягають поставленої мети;
- здатність розробляти та проводити відповідні експерименти, аналізувати й інтерпретувати дані та використовувати наукове судження, щоб сформулювати висновки;
- здатність здобувати та застосовувати нові знання за потреби з використанням відповідних стратегій навчання.

Студенти старших курсів вивчають загальноосвітні предмети разом з профільними дисциплінами, з-поміж яких бізнес, математика, техніка, наука, інжиніринг, вступ до медицини, образотворче мистецтво та дизайн.

В абітурієнтів США є змога здобути післядипломну освіту, після завершення якої студентів надають певний ступінь у вищезазначених та

інших галузях. Окрім того, у таких освітніх закладах можливість здобути комбінований ступінь (бакалавр/магістр), якщо, наприклад, програму, розраховану на шість або вісім років навчання, скорочують до шести років. Такі програми є особливо популярними з-поміж студентів, які вивчають педагогіку, право, медицину чи бізнес.

Вищу освіту в США організовано за принципом Liberal Arts, коли студенти самі обирають загальноосвітні навчальні курси, що формують життєві компетентності, та самостійно відповідають за здобуті знання.

Основою підготовки в американських ЗВО є формування професійної компетенції як сукупності знань, умінь і культури відносин. Зміст підготовки має два виміри: вертикальний і горизонтальний [54].

Вертикальний аспект зосереджено на проблемах вироблення в студентів професійних навичок, здібностей застосувати вміння на практиці під час професійної діяльності. У ньому об'єднано чотири групи вмінь, які розвивають засобами різних курсів:

- 1) умінь планувати фахову діяльність;
- 2) умінь та навички організовувати процес навчання;
- 3) умінь та навички оцінювання діяльності, окремих фактів, спостережень тощо;
- 4) умінь та навички взаємодіяти з усіма учасниками освітнього процесу: студентами, викладачами, представниками громадських організацій, колегами, адміністрацією.

Горизонтальний аспект передбачає встановлення зв'язків досліджуваних курсів з реальним професійним середовищем. У цьому аспекті забезпечено вибір та опанування студентом додаткових курсів, спрямованих на формування громадянської свідомості, численні можливості для навчання в кількох дослідницьких центрах на кампусі через семінари, робочі групи, а також і курс на факультеті фізичного виховання на семестр. Перевагою є те, що таку освітню діяльність також оцінюють певною кількістю кредитів залежно від специфіки університету. Ці результати поєднують з результатами,

здобутими під час вивчення основних освітніх курсів та формують загальний рейтинг студента.

Отже, в організації вищої педагогічної освіти в Україні та США спостерігаються розбіжності, спричинені низкою чинників.

Особливістю вищої освіти в США є відсутність державного замовлення на підготовку спеціалістів з різних професій, тоді як в Україні Міністерство освіти і науки щорічно встановлює обсяг державного замовлення на підготовку фахівців. Програму бакалавра для майбутніх спеціалістів у закладах вищої освіти України розраховано на чотири роки, з денною і заочною формами навчання. У США таке навчання може тривати чотири або два роки, форми навчання – денна, дистанційна.

Навчання у закладах вищої освіти України, зокрема педагогічних, передбачає можливість отримати диплом бакалавра з двох суміжних спеціальностей, тоді як у США – тільки з однієї (але з можливістю за мінімальної подальшої підготовки здобути іншу, близьку до його початкової підготовки, спеціальність). Це спричиняє суттєві розбіжності в переліку та обсязі предметів, закладених у навчальні плани підготовки фахівців в обох країнах та стратегію формування громадянської свідомості студентів ЗВО. Особливою рисою американської системи вищої освіти є те, що освітню програму індивідуалізовано та передбачено в ній такі складники вивчення курсів з фахової підготовки, курсів громадянської спрямованості за вибором студента, курсу з фізичної культури, та громадські проекти на базі студентського кампусу або громадської організації (див. Додатки А, Б).

Спільною рисою підготовки студентів закладів вищої освіти в Україні та США є компетентнісний підхід до підготовки освітніх програм та введення в освітні програми університетів навчальних курсів, які сприяють формуванню громадянської свідомості студентів.

3.3. Перспективні напрями використання системи формування громадянської свідомості в закладах вищої освіти США в Україні

Нині в США здійснюються ґрунтовні дослідження в галузі громадянської освіти (віддзеркалено на сайтах організацій), проте формування громадянської свідомості в закладах вищої освіти США перебуває в зоні ризику. В американських університетах є можливість реалізувати громадянську освіту або в складі практичної підготовки за освітніми програмами з різних предметів або надати їй статусу дисципліни нарівні з математикою, англійською мовою або іншими галузевими фаховими дисциплінами. З огляду на це особливої уваги потребує виконання завдань з формування громадянської свідомості в закладах вищої освіти США та визначення перспективи розвитку цього напрямку.

У праці В. Рукет подано стислий опис і порівняльну характеристику навчання інформатики в країнах Європи та США [24]. Зокрема, у дослідженні продемонстровано особливості формування громадянської свідомості в закладах вищої освіти в цих країнах, а також представлено різноманітність національних стратегій у громадянській освіті.

Авторка обґрунтовує такі пропозиції:

По-перше, у цих країнах громадянську освіту наповнено різним змісту. В окремих випадках у змісті формування громадянської свідомості в закладах вищої освіти передбачено засвоєння особливостей державного устрою та демократичних цінностей країни, вироблення компетентностей для міжкультурного спілкування з представниками різних національностей, спеціальних навичок, важливих для використання в процесі роботи. У деяких країнах у змісті реалізації завдань громадянської освіти передбачено вивчення понять, що виходять за межі формування лише громадянської свідомості, наприклад, вивчення медіаграмотності.

По-друге, не встановлено спільного року навчання, на який розраховано більшість заходів із формування громадянської свідомості в закладах вищої

освіти різних штатів в США [24]. В окремих університетах та в різних штатах засвоєння навчальних курсів з громадянської освіти передбачено на перших курсах бакалаврату [41]; в інших – на 3–4 курсах; у деяких – на магістерському рівні. Безсумнівно, за таких умов спостерігається залежність між змістом громадянської освіти як навчальної дисципліни та віковою групою, яка вивчає цей предмет. У деяких системах освіти різних штатів США для формування громадянської свідомості створено чітку вертикаль, однак навіть за таких умов можна спостерігати суттєві розбіжності.

Важливим елементом системи формування громадянської свідомості студентів є рівень громадянської освіти абітурієнтів закладів вищої освіти. Різноманітні дослідження кінця 90-х років ХХ століття засвідчили, що в той час відбувалося різке зниження рівня політичної та громадянської активності населення США, що спричинено несистемним підходом до громадянської освіти американців на всіх етапах.

Законодавчі зміни на початку 2000-х, з-поміж яких Закон «Жодна дитина поза увагою» [31], спрямовано на подолання занепаду рівня громадянської освіти абітурієнтів закладів вищої освіти.

У межах вивчення вимог різних штатів до організації громадянської освіти, організованого центром CIRCLE, науковці С. Гудсей, В. Хендерсон, П. Левін, Дж. Літтенберг-Тобіас [28] узагальнили стандарти, яким мають відповідати абітурієнти закладів вищої освіти для подальшого визначення змісту громадянської освіти в старшій школі США.

У процесі дослідження проаналізовано дисципліни, в змісті яких передбачено формування громадянської свідомості; вивчено нормативну базу щодо викладання громадянської освіти, систему моніторингу та оцінювання якості громадянської освіти. У наукових розвідках представлено такі узагальнення:

У всіх 50 штатах упроваджено стандарти вивчення соціальних дисциплін, у яких передбачено реалізацію завдань громадянської освіти та урядування. Також елементи громадянської освіти додано до курсів таких

предметів, як історія та географія. Практичні заняття з громадянської освіти додано в стандарти всіх штатів, окрім Міссурі.

У 39 штатах обов'язковим є принаймні один курс із державного управління/громадянства. Зокрема, у штаті Іллінойс вимагають, щоб студенти склали історію США або історію та громадянство США, але цю норму не передбачено в переліку предметів з громадянської освіти.

З 2012 року у 21 штаті для випускників старшої школи потрібно обов'язково запровадити іспит із циклу предметів з громадянської освіти, однак цей показник є меншим, ніж у 2001 році (34 штати). Також два штати Меріленд та Айова пілотують оновлене обов'язкове тестування для випускників з громадянської освіти.

9 штатів (Алабама, Джорджія, Міссісіпі, Нью-Мехіко, Нью-Йорк, Огайо, Південна Кароліна, Техас та Вірджинія) вимагають, щоб учні склали державний іспит із соціальних дисциплін, у яких представлено громадянську освіту.

У 8 штатах (Каліфорнія, Індіана, Канзас, Кентукі, Міссурі, Огайо, Вірджинія, Західна Вірджинія) обов'язковою вимогою закінчення середньої старшої школи є складання стандартизованого тесту з громадянської освіти/урядування [34]. Подолання в штатах різноманітності підходів до громадянської освіти випускників старших шкіл, які планують вступати до закладів вищої освіти, постійно перебуває в центрі уваги Національної Освітньої комісії штатів (The Education Commission of the States (ECS)) та національного Центру освіти та громадянства Learning and Citizenship (NCLC), які організують моніторингові дослідження з різних питань громадянської освіти для окреслення й розроблення напрямів удосконалення державної політики, щоб активізувати роботу зі студентами ЗВО [56].

З огляду на різний рівень громадянської свідомості абітурієнтів, невідкладним є з'ясування питання адаптації до життя в студентських містечках (кампусах) університетів. ЗВО вільно розробляють власну освітню політику, тому пропонують засвоєння практичних курсів/тренінгів з

громадянської освіти перед початком навчання та протягом першого семестру для підвищення рівня активності й розвитку лідерських якостей студентів.

Унаслідок пандемії COVID-19 студентські містечка найбільших університетів перетворилися на мікрогромади для одночасних місць роботи, проживання та дозвілля, у які імplementовано стиль розумного міста. Такий підхід забезпечує цілісність системи енергоефективності, безпеки, цифровізації на всій території університетського кампусу; створює «розумний кампус» та дає змогу студентам у будь-якому місці університету перебувати в цілісному освітньому середовищі, тобто отримувати якісні освітні послуги та бути активним учасником громади університету [1; 2]. Такий підхід американських ЗВО до підготовки студентів вже з першого курсу убезпечує їх від моделі громадянства з політичною пасивністю, що виникає через недостатню політичну підготовку та концепцію демократії як набутого права. Також молодь виробляє навички ефективно змінювати соціально-економічну модель [30].

З огляду на викладене вище можна дійти висновку, що дискусія про єдиний підхід до формування громадянської свідомості студентів ЗВО поки не дала очевидних результатів.

Унаслідок обговорень систем формування громадянської свідомості в ЗВО науковці, з-поміж яких Дж. Вестхаймер, Дж. Маєрс, Д. Каствеллі, сформулювали три моделі «хорошого» громадянства, які формують університети: особисто відповідальний громадянин; активний громадянин; громадянин, зорієнтований на соціальну справедливість. Особисто відповідальний громадянин діє в громаді заангажовано. Активний громадянин є членом організацій, піклується про громаду і навіть сприяє економічному зростанню. Орієнтований на соціальну справедливість громадянин не лише бере участь у житті спільноти, а й критикує соціальні, політичні та економічні структури, досліджуючи стратегії зміни проблем, піддаючи сумніву реальність [27; 35].

Також у наукових працях визначено рівні реалізації концепції громадянської освіти, які використовують викладачі американських університетів для формування громадянської свідомості.

Таблиця 3.1

Рівень	Концепція громадянської освіти	Форми організації освітнього процесу
I рівень	на цьому рівні не пропонують жодної моделі громадянської освіти студентів, яку можна або потрібно викладати	немає форм роботи, спрямованих на формування громадянської свідомості студентів
II рівень	в академічній підготовці передбачено формування студента-громадянина	зміст форм ґрунтується на баченні громадянської освіти, зосередженої на засвоєнні норм та етичних цінностей; методологію викладання зосереджено на динаміці групи (наприклад, командна робота)
III рівень	здобуття громадянської освіти під час засвоєння професійних етичних норм у процесі розв'язання професійних завдань та проблем	за змістом це вже не лише засвоєння основних етичних норм і цінностей, але також упровадження етичних цінностей, пов'язаних із професійним профілем студентів; з позиції методологічної вони формулюють професійні проблеми, надають актуальності їх розв'язання

ІУ рівень	у громадянській освіті передбачено демократичну участь кожного студента, де викладач є моделлю громадянина	у змісті забезпечено навчання демократичного громадянства в діалозі з однолітками, дебатах, демократичному навчанні, за яким кожна особа має змогу представити себе, втрутитися, обговорити, запропонувати ідеї. Викладач або студенти встановлюють порядок денний, після чого освітній процес відбувається в співпраці, як у громадянському суспільстві, де можна реалізувати спільні освітні цілі
-----------	--	---

Протягом останніх років спостерігаються постійні зміни вимог адміністрацій ЗВО до студентів: наголошено на важливості розвитку комунікативних навичок з використанням технологій, організації дослідницької діяльності засобами ІКТ, обов'язковому впровадженні технологій для розв'язання проблем і прийняття рішень; на першорядному розгляді соціальних, етичних та людських проблем, які стосуються технологій [16]. Це дало поштовх для виникнення й інтенсивного розвитку ще одного з важливих складників системи формування громадянської свідомості студентів у закладах вищої освіти США – онлайн-освіти, яку реалізують із застосуванням інноваційних технічних та програмних засобів. У країні активно працюють недержавні компанії, найбільшою з яких є американська асоціація державних коледжів та університетів AASCU (American Association

of State Colleges and Universities) [57], що реалізує різноманітні проекти з громадянської освіти.

До виконання своїх проектів компанії залучають студентів університетів, які під час навчальної практики мають змогу безпосередньо виконувати проекти служіння громаді.

AASCU – це недержавна американська організація, асоціація державних коледжів та університетів, яка реалізує Проект американської демократії. Це мережа з майже 300 державних коледжів та університетів, які в співпраці прагнуть посилити вплив державних закладів вищої освіти на підготовку студентів. Зокрема, здобувачі освіти мають такі можливості:

- повноваження брати участь у формуванні майбутнього для американської демократії і керувати ним;
- роблять безпосередній внесок у більш конкурентоспроможну робочу силу та зміцнення місцевої та національної економіки;
- здобувають знання про структуру й процеси демократії та розмірковують над розвитком цих процесів;
- виробляють громадянські навички критичного мислення, вчать вести діалог, особливо з верствами населення, які мають протилежні погляди щодо перспективи розвитку суспільства.

Діяльність AASCU-центрів спрямовано на розроблення різноманітних стратегічних тем у галузі громадянської освіти та наукових досліджень, як-от: хмарні технології; цифрові права;

«Громадянська нація» (Civic Nation) [58] є некомерційною екосистемою для реалізації ефективних організаційних та освітніх ініціатив, спрямованих на розбудову інклюзивної та демократичної Америки. Розроблені нею ініціативи та проекти змінюють культуру, системи та політику; об'єднують людей, низових організаторів, лідерів індустрії та впливових людей для розв'язання найгостріших соціальних викликів, які виникають в Америці.

Міжнародний республіканський інститут (International Republican Institute) [59], який засновано у квітні 1983 року, є неприбутковою та

непартійною організацією, що працює для утвердження свободи й демократії в усьому світі, допомагає політичним партіям діяти більш конкретно та відповідально; підтримує участь громадян у розробленні державної політики; сприяє зростанню ролі соціально маргіналізованих верств населення (зокрема, із жінками й молоддю) у політичному процесі. Окрім США, міжнародний республіканський інститут веде активну діяльність з розбудови демократії в понад 100 країнах, зокрема й в Україні.

Залучення молодих людей до мирної участі в політичному житті України та виховання небайдужого ставлення до майбутнього власної країни є вкрай важливим чинником успішного демократичного поступу. Завдяки молодіжним програмам МРІ залучає молодь до мирної участі в політичному процесі й допомагає готувати нове покоління політичних, державних та громадських лідерів. Для посилення ролі молоді в політичному процесі в Україні МРІ реалізує такі кроки:

- залучає молодь до участі в політичному житті;
- формує найважливіші навички й знання для досягнення ефективності залучення до роботи в галузі управління;
- допомагає готувати нове покоління політичних, державних та громадських лідерів;
- залучає молодь до проєктів, які допомагають поліпшити життя їхніх громад.

МРІ надає особливу вагу роботі з політичними і громадськими активістами у віці до 40 років, тому реалізує різні молодіжні програми в співпраці з місцевими осередками політичних партій і громадськими організаціями для забезпечення більш активної участі своїх молодих членів та вдосконалення їхньої майстерності задля успішного майбутнього цих організацій, тим самим заохочуючи до посилення ролі молоді в політичному й громадському житті [20]. Завдяки програмам МРІ посилено вплив молоді на процеси вироблення політики та прийняття рішень органами влади. Зібравши молодих людей разом, МРІ забезпечує формування ключових

компетентностей для більш ефективного залучення до роботи в галузі управління й лобювання важливих для молоді питань. Для студентської молоді України розроблено такі програми MPI:

- Академія молодого громадянина надає можливості для вступного базового навчання молоді, яка прагне більш активно долучатися до діяльності громадських організацій та політичних партій;

- Школа молодого політика (YPLS) пропонує низку освітніх семінарів для молоді у віці 15–17 років, спрямованих на засвоєння питань громадянської освіти та адвокаційної діяльності з-поміж молоді;

- Академія політичного лідерства (PLA) пропонує поглиблені семінари на більш складні теми у галузі політичної та громадянської діяльності, які об'єднують членів політичних партій, громадських активістів та депутатів місцевих рад у віці до 40 років з усієї України.

Також заслуговує на увагу моніторингова діяльність та робота з підготовки освітніх ресурсів, яку організовує MPI [60].

У межах моніторингової діяльності MPI на замовлення Міністерства освіти і науки України, Міністерства молоді та спорту України щорічно досліджують становище молоді, зокрема соціально-економічний стан, цінності та вподобання (Додаток В). Нині ці дослідження продовжено, однак зі зміщеним акцентом на вплив повномасштабного вторгнення. Наприкінці 2022 року проведено хвилю моніторингових розвідок [61].

Спільним та обов'язковим напрямом роботи університетів США та України є віртуальна інтернаціоналізація освіти. ЗВО виконують власні програмні завдання, що дає змогу посилити присутність на міжнародному ринку освіти. Зазначимо, що використання в процесі навчання онлайн-ресурсів освітніх мереж забезпечує досягнення відповідного рівня медіаграмотності. У процесі вибору того чи того ресурсу, особливо матеріалу, розміщеного засобами сучасних інноваційних технологій, виникає потреба вільно володіти цифровими навичками та вміти максимально ефективно їх застосовувати: знаходити і виокремлювати важливу інформацію, працювати з

нею, обробляти й застосовувати її. За такої умови ресурси освітніх інформаційних мереж справді матимуть першорядне значення в навчанні.

За нашим переконанням, у США й в Україні практично збігаються основні принципи та критерії використання ресурсів освітніх мереж у процесі формування громадянської свідомості студентів ЗВО. Їх можна диференціювати на змістові та технічні:

1. Змістовий складник:

- змістова відповідність мереж для навчання різних предметів;
- актуальність інформації, якою їх наповнено;
- доступність та відкритість здобуття такої інформації;
- корисність, доцільність та ефективність використання мереж в організації освітнього процесу.

2. Технічний складник:

- рівень інформатизації закладу вищої освіти;
- наявність швидкісного Інтернету;
- наявність та оновлення програмного забезпечення;
- професійна підготовка викладачів із цифровими навичками та компетенціями з медіаграмотності.

Таблиця 3.2

Віртуальна інтернаціоналізація освіти

Складники системи вищої освіти	Загальноприйняті напрями інтернаціоналізації	Приклади віртуальної інтернаціоналізації
Контекст і місія	<ul style="list-style-type: none"> - політика розвитку міжнародної співпраці; - віддзеркалення міжнародних аспектів у місії; - участь у міжнародних об'єднаннях; - наявність міжнародних студентських програм; 	<ul style="list-style-type: none"> - міжнародні вебсемінари й е-практикуми для адміністраторів і ключових цільових груп
Студенти й учасники	<ul style="list-style-type: none"> - процедура відбору й склад студентів; 	<ul style="list-style-type: none"> - онлайн-процедури відбору студентів;

	<ul style="list-style-type: none"> - міжнародна асоціація випускників; - досвід роботи й працевлаштування випускників за кордоном; 	<ul style="list-style-type: none"> - професійні вебспільноти;
Розроблення й надання програми навчання	<ul style="list-style-type: none"> - обмін викладачами й студентами; - спільні програми з іноземними університетами; - участь у міжнародних програмах; - зміст навчальних планів; - контракти й франчайзингові угоди з іноземними організаціями; - перекладені й адаптовані навчальні матеріали; 	<ul style="list-style-type: none"> - міжнародні відеоконференції, відеолекції, відеосемінари; - навчальні вікі-проекти; - робота у віртуальних малих групах над виконанням спільних ситуаційних завдань;
Особистий розвиток	<ul style="list-style-type: none"> - розвиток навичок ділового спілкування; - вироблення навичок міжкультурного спілкування; - обміни, участь у міжнародній діяльності, випускники; 	<ul style="list-style-type: none"> - участь у міжнародних професійних інтернет-форумах і соціальних мережах; - педагогічні відеосемінари;

Продовження табл. 3.2

Дослідження й розвиток	<ul style="list-style-type: none"> - спільні дослідницькі програми; - спонсорство іноземних організацій. 	<ul style="list-style-type: none"> - Онлайн-співпраця з підготовки наукових статей; - дистанційне використання дослідницького й лабораторного обладнання.
Внесок у розвиток суспільства	<ul style="list-style-type: none"> - участь у міжнародній співпраці. 	<ul style="list-style-type: none"> - відеоконференції; - вікі-проекти.
Професорсько-викладацький склад	<ul style="list-style-type: none"> - склад викладачів; - розподіл обов'язків з міжнародної діяльності між адміністративним персоналом; - участь керівництва (директорів і деканів) у роботі міжнародних асоціацій; - викладачі, які працюють за кордоном; - обміни; - міжнародні команди викладачів. 	<ul style="list-style-type: none"> - відеолекції зарубіжних викладачів.
Ресурси	<ul style="list-style-type: none"> - ресурсне забезпечення навчання іноземних мов; - іноземні джерела інформації, - книги та журнали в бібліотеці. 	<ul style="list-style-type: none"> - використання Інтернету.
Відносини з корпораціями	<ul style="list-style-type: none"> - зв'язки з міжнародним корпоративним світом; - залучення іноземних компаній. 	<ul style="list-style-type: none"> - віртуальні проєктні команди під час стажування в іноземних компаніях;

		<ul style="list-style-type: none"> - участь студентів у міжнародних конкурсах, симуляційних ділових іграх - відеоінтерв'ювання представників іноземних компаній.
--	--	--

За результатами дослідження можна стверджувати, що сучасним критерієм відбору інформаційних ресурсів з громадянської освіти США є врахування можливостей застосування його в освітньому процесі ЗВО. Зокрема на сторінках громадських організацій США опубліковано не тільки онлайн-ресурси з громадянської освіти, але й анонси програм з різних напрямів громадянської освіти.

Зауважимо, що нині спостерігається тенденція розміщення на сайтах організацій, які опікуються громадянською освітою підтримуваних урядом платформ, навчальних матеріалів, ресурсів, результатів моніторингових досліджень.

Аналіз сучасних порталів і сайтів з громадянської освіти України засвідчує, що на них здебільшого представлено бази даних освітніх установ та закладів, каталоги посилань на освітні ресурси, допоміжні матеріали для проведення уроків з громадянської освіти; запропоновано методичні рекомендації; подано розробки уроків; організовано проведення форумів з обговорення змісту громадянської освіти на різних етапах навчання; викладено навчальні плани й програми.

На жаль, поки що не всі університети України мають належне технічне забезпечення для повноцінної реалізації цифрового підходу до формування громадянської свідомості студентів ЗВО, тому спостерігаються значні відмінності в рівні інформатизації закладів освіти та ІКТ-підготовці викладачів ЗВО.

Висновки до третього розділу

На сучасному етапі розвитку освіти в Україні для успішного формування громадянської свідомості студентів ЗВО, у яких виявляється потужний лідерський потенціал, потрібно упроваджувати інноваційні педагогічні технології, що забезпечують реалізацію різноманітних науково-педагогічних підходів: аксіологічного, синергетичного, імовірнісного, компетентнісного, інтегрованого, креативного, індивідуально-диференційованого.

Спільними рисами системи формування громадянської свідомості студентів закладів вищої освіти в США та Україні є впровадження структур громадянської освіти в систему вищої освіти; випереджальне інфокомунікаційне управління якістю професійної освіти; оновлення змісту всіх складників системи формування громадянської свідомості студентів ЗВО на засадах науковості й фундаментальності; забезпечення високоякісної професійної підготовки та перепідготовки фахівців щодо реалізації своїх громадянських прав у межах професійної діяльності; підвищення якості вищої освіти, зокрема постійний розвиток медіаграмотності й медіакомунікаційних компетентностей студентів для реалізації громадянських прав та обов'язків.

Розбіжності системи формування громадянської свідомості студентів закладів вищої освіти в США і Україні полягають у тому, що політичний курс України, який підтверджено впровадженням оновлених державних освітніх стандартів, – централізована освіта; зміст і компоненти системи ефективного формування громадянської свідомості студентів закладів вищої освіти відповідають вимогам стандарту вищої професійної освіти, соціального замовлення та ринку праці; підготовка майбутнього спеціаліста до фахової діяльності у ЗВО відбувається в процесі теоретичної і практичної підготовки, під час навчальних/виробничих практик у відповідній галузі; підготовку з громадянської освіти здійснюють під час опанування

навчальних курсів відповідного спрямування, новітніх інформаційних технологій та методик їх застосування в освітньому процесі впродовж усього навчання та в позанавчальний час через участь у заходах ЗВО та проєктах різноманітних молодіжних громадських організацій. Через упровадження воєнного стану в закладах вищої освіти спостерігається тенденція до зменшення кількості годин на навчальну/виробничу практику, що знижує якість професійної підготовки студента.

Специфічними рисами системи формування громадянської свідомості студентів закладів вищої освіти в США є те, що система вищої освіти цієї держави на сьогодні залишається бінарною, проте з чіткою диференціацією науково зорієнтованої освіти та вищої професійної освіти; до викладання дисциплін з громадянської освіти в університетах та інших закладах залучено кваліфікованих спеціалістів, які працюють у відповідних галузевих секторах, що дає змогу майбутнім фахівцям максимально дізнатися про можливості реалізації своїх громадянських обов'язків у межах майбутньої професії для розвитку демократичного суспільства; упровадження концепції розумного міста в університетських студентських містечках/кампусах є першорядним складником системи формування громадянської свідомості студентів та забезпечує цілісне освітнє середовище, у якому громадянську освіту інтегровано в кожен освітній елемент; практичну підготовку з формування громадянської свідомості ЗВО здійснюють під час реалізації проєктів служіння громаді; пріоритетним у всіх програмах фахової підготовки є розвиток медіакомунікаційної компетентності.

Спільним та обов'язковим напрямом у формування громадянської свідомості студентів закладів вищої освіти в США й Україні є віртуальна інтернаціоналізація освіти. Університети виконують власні освітні завдання, що дозволяє зміцнити їхні позиції на міжнародному ринку освіти.

Дослідження дає змогу стверджувати, що в Україні та США практично тотожними є принципи використання онлайн-ресурсів освітніх мереж у

професійній підготовці студентів, проте розбіжність виявляється на рівні інформатизації закладів вищої освіти, ІКТ підготовки викладачів ЗВО, рівні медіаграмотності студентів. Упровадження позитивного досвіду формування громадянської свідомості студентів закладів вищої освіти в США є перспективним для розвитку закладів вищої освіти України в цьому напрямі.

Результати дослідження третього розділу дисертації представлено в публікаціях автора [8; 9; 10; 32].

БІБЛІОГРАФІЯ:

1. Борбич Н. В. Соціальна компетентність майбутнього фахівця як чинник розвитку його професіоналізму. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка*. Серія : Педагогічні науки / голов. ред. М. О. Носко. Чернігів : ЧНПУ, 2012. Вип. 96. С. 25–27.
2. Боренько Я. Освіта для демократичного громадянства та освіта з прав людини. Хартія Ради Європи [Електронний ресурс]. Загол. з екрану.
3. Боришевський М. Й. Громадянська спрямованість як міра соціальної відповідальності особистості. *Педагогічна і психологічна науки в Україні*. Київ: Педагогічна думка, 2007. Т. 3. С. 93–102.
4. Громадянська освіта: основи демократії 11 (12) клас. Навчальний посібник. Видавнича група «Основа», 2009. 67 с.
5. Доповідь про якість вищої освіти в Україні, її відповідність завданням сталого інноваційного розвитку суспільства у 2022 році / за ред. А. Бутенка, О. Єременко, Н. Стукало. Київ: Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2023. 59 с.
6. Євтух М. Б. Методичні засади розбудови особистісно орієнтованої навчальної діяльності у вищій школі. *Філософія освіти XXI ст.: проблеми і перспективи: збірник наукових праць*. Київ: Знання, 2000. Вип. 3. С. 42–49.
7. Заболотна О. А. Соціалізація учнівської молоді в загальноосвітніх та альтернативних закладах середньої освіти в США : дис... канд. пед. наук: 13.00.01, 2005. 192 с.
8. Заєць Р. Г. Тенденції розвитку системи формування громадянської свідомості студентів закладів вищої освіти США. *Молодь і ринок*. № 9–10 (207–208), 2022. С. 157–161.
9. Заєць Р. Г. Формування громадянської свідомості студентів закладів вищої освіти США та України: теоретичний аспект. *Педагогічні науки: теорія та практика*. № 4. 2021. С. 212–218.

10. Заєць Р. Г. Характеристика системи формування громадянської свідомості в закладах вищої освіти США. *Перспективи та інновації науки*. №13(31) 2023. С. 173–186.
11. Закон України «Про освіту»: № 2145-VIII від 05.09.2017 [Електронний ресурс]. Верховна Рада України. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2145-19>
12. Закон України «Про вищу освіту»: № 1556-VII [Електронний ресурс]. Верховна Рада України. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/1556-18>.
13. Класифікація видів економічної діяльності. ДК 009:2010. На заміну ДК 009:2005 Чинний від 2012-01-01. (Національний класифікатор України).
14. Класифікатор професій : ДК 003:2010. На заміну ДК 003:2005. Чинний від 2010-11-01. (Національний класифікатор України).
15. Козерук Ю. В., Євсейчик Я. О. Самооцінка як фактор становлення особистості студента. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка*. № 124. С.163–165.
16. Кудін В. Освіта США та Японії. Методичний посібник. К. : Либідь, 1996. 56 с.
17. Московчук О. С. Суб'єктна включеність майбутніх учителів у діяльність студентського самоврядування. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Педагогіка і психологія. Вінниця: «Твори», 2018. Вип. 56. С. 60–64.
18. Олійник В. Система педагогічної освіти та педагогічні інновації. [Електронний ресурс] / В. Олійник, Я. Болубаш, Л. Даниленко та ін.
19. Опачко М. В. Системний та інтегративний підходи в освіті. Методичний посібник. Ужгород: УжНУ, 2016. 69 с.
20. Пастирська І., Якимович О. Інтегративний підхід до навчального процесу в контексті соціалізації майбутніх фахівців технічного профілю. *Молодь і ринок*. №4 (159), 2018. С. 82–89.

21. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій»: № 1341 [Електронний ресурс]. Кабінет Міністрів України. Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-п>.
22. Програма підтримки вироблення стратегії реформування освіти. Київ, 2001. Режим доступу : http://www.programs_edu_ep_334_ua_sttp.
23. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р. <https://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/32227>
24. Рукет В. The renewal of civic education in France and in America: Comparative perspectives. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0362331905000935>
25. Якимович Б. З. Пласт, Український пластовий улад. Енциклопедія історії України у 10 т. К.: Наукова думка, 2011. Т. 8. С. 267.
26. Ярошенко О. В. Про необхідність впровадження диференційованого підходу до навчання іноземної мови у закладах вищої освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. № 64, 2019. С. 73–89.
27. Castellví J., Tosar B. and Santisteban A. Young people confronting the challenge of reading and interpreting a digital world. *Bellaterra J. Teach. Learn. Lang. Literature*. 2021. 14. Pp. 1–17.
28. Godsay S., Henderson W., Levine P., Littenberg-Tobias, J., & CIRCLE The Center for Information and Research on Civic Learning and Engagement. State Civic Education Requirements. CIRCLE Fact Sheet. Center For Information And Research On Civic Learning And Engagement (CIRCLE). 2012.
29. Myers J. P. Charting a Democratic Course for Global Citizenship Education: Research Directions and Current Challenges. *Educ. Pol. Anal. Arch.* 24:55. 2016.
30. Navarro-Medina E. and de-Alba-Fernández N. The Construction of a Citizenship Model Through the Teaching of History. *Handbook of Research on Education for Participative Citizenship and Global Prosperity*, eds J. A. Pineda-Alfonso, E. Navarro-Medina, and N. de-Alba-Fernández (Hershey, PA: IGI Global), 2019. Pp. 500–516.

31. No Child Left Behind (NCLB) Act of 2001. Pub. L. No. 107–110, § 115. Stat. 1425 (2002).
32. Rostyslav Zaiets, Natalia Cherednichenko, Svitlana Shandruk. Implementation of US Higher Educational Institutions Experience in Formation of Students' Civic Consciousness in Ukraineю. *Journal of Curriculum and Teaching*. ISSN 1927-2677 (Print) ISSN 1927-2685 (Online) Email: jct@sciedupress.com <https://www.sciedupress.com/journal/index.php/jct/article/view/21692>
33. Stukalo N., Lytvyn M. Towards sustainable development through higher education quality assurance. *Education Sciences*, 2021. 11(11). P. 664.
34. The findings include Godsay, Surbhi; et al. State Civic Education Requirements. CIRCLE Fact Sheet, retrieved February 11, 2021. Pp. 1–2.
35. Westheimer J. Civic education and the rise of populist nationalism. *Peabody J. Educ.* 94, 2019. Pp. 4–16.
36. <https://web.archive.org/web/20180506022652/http://eprints.oa.edu.ua/2367/1/%D0%91%D0%B0%D1%82%D1%96%D1%89%D0%B5%D0%B2%D0%B0%0.pdf>
37. https://edudevelop.org.ua/attachments/article/5/analitichniy_zvit_2013.pdf
38. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text>
39. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text>
40. <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-stratehii-utverdzhennia-ukrainskoi-na-a1322>
41. https://web.archive.org/web/20170712153634/http://lib.iitta.gov.ua/845/1/civic_education.pdf
42. https://web.archive.org/web/20170712153614/http://lib.iitta.gov.ua/844/1/civic_education.pdf
43. <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-strategiyi-rozvitku-vishchoyi-osviti-v-ukrayini-na-20222032-roki-286->
44. https://es.fea.kpi.ua/files/bac_Katzadze/141_OPPB_ESM_2022.pdf

45. https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u284/na_sayt_katalog_op_bakalavriv_2023_tom_1_sayt_0_0_0.pdf
46. <https://www.cusu.edu.ua/ua/osvita/osvitni-prohramy/13633-osvitni-prohramy-bakalavr>
47. <https://www.insidehighered.com/news/2013/05/28/consequences-racial-and-economic-stratification-community-colleges>
48. <https://educationusa.state.gov/experience-studying-usa/us-educational-system>
49. <https://educationusa.state.gov/experience-studying-usa/us-educational-system345698>
50. <https://seas.yale.edu/departments>
51. <https://www.harvard.edu/>
52. <https://www.psu.edu/>
53. <https://www.princeton.edu/>
54. <https://shorelight.com/universities>
55. https://www.researchgate.net/publication/332595499_Civic_and_Citizenship_Education_for_the_Future
56. <https://www.ecs.org/clearinghouse/71/30/7130.pdf>
57. <https://aascu.org/>
58. <https://civicnation.org/>
59. <https://www.iri.org/>
60. <https://iri.org.ua/navchalni-resursy>
61. [https://cedos.org.ua/wp-](https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/ua_28.04_vplyv_vyyny_na_molod_v_ukrayini.pdf)
62. [content/uploads/ua_28.04_vplyv_vyyny_na_molod_v_ukrayini.pdf](https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/ua_28.04_vplyv_vyyny_na_molod_v_ukrayini.pdf)

ВИСНОВКИ

У дисертації теоретично узагальнено сучасні наукові положення в галузі формування громадянської свідомості й запропоновано новий підхід до розв'язання актуального завдання, що полягає в з'ясуванні особливостей формування громадянської свідомості студентів у закладах вищої освіти США та окресленні напрямів використання позитивного досвіду цієї країни у формуванні громадянської свідомості студентів закладів вищої освіти в Україні. Результати проведеного дослідження засвідчують, що мету досягнуто, сформульовані завдання розв'язано, отже, є підстави для таких висновків:

1. Обґрунтовано теоретичні засади дослідження та проаналізовано сучасну стратегію розвитку системи формування громадянської свідомості студентів у закладах вищої освіти США. Професійну підготовку студентів, які планують отримати диплом бакалавра, магістра або диплом наукового ступеня доктора в Сполучених Штатах Америки здійснюють у коледжах та університетах. Завданнями вищої освіти США є адаптація підготовки студентів коледжів та університетів до практичних вимог різних галузей; поєднання теоретичних та переважно практичних форм освітнього процесу; інтеграція громадянської освіти в зміст окремих освітніх курсів та предметів спеціалізації.

Під час дослідження встановлено, що важливим складником системи формування громадянської свідомості студентів у закладах вищої освіти США є медіакомунікаційна компетентність, яку формують у процесі здобуття вищої освіти.

2. Унаслідок аналізу наукових розвідок з'ясовано, що вища освіта в США ґрунтується на принципі Liberal Arts, коли студенти самі обирають загальноосвітні навчальні курси, які передбачають формування життєвих компетентностей, та особисто відповідають за здобутті знання.

Пріоритетним у підготовці в американських ЗВО є формування професійної компетенції як сукупності знань, умінь і культури відносин, а в змісті підготовки є два виміри – вертикальний і горизонтальний.

Вертикальний аспект зосереджено на проблемах формування в студентів професійних навичок і здібностей застосовувати вміння на практиці в процесі фахової діяльності.

Горизонтальний аспект забезпечує встановлення зв'язків досліджуваних курсів з реальним професійним середовищем. У цьому аспекті передбачено вибір та засвоєння студентом додаткових курсів, спрямованих на формування громадянської свідомості, закладено численні можливості для навчання в кількох дослідницьких центрах на кампусі під час семінарів, у робочих групах, а також запропоновано курс на факультеті фізичного виховання. Важливою перевагою окресленого підходу є те, що цю освітню діяльність теж оцінюють певною кількістю кредитів, а результати об'єднують з досягненнями, здобутими в процесі вивчення основних навчальних курсів, та вибудовують загальний рейтинг студента.

З'ясовано, що в американських закладах вищої освіти до викладання дисциплін з громадянської освіти залучають кваліфікованих спеціалістів, які працюють у відповідних галузевих секторах, що дає змогу майбутнім фахівцям максимально дізнатися про можливості реалізації їхніх громадянських обов'язків у межах майбутньої професії для розвитку демократичного суспільства.

Доведено, що на сучасному етапі метою вищої освіти в США є забезпечення громадянських компетентностей, спільних для випускників, які здобули ступінь бакалавра, що реалізується у формуванні:

- уміння ефективно спілкуватися з різними аудиторіями;
- здатності визнавати етичну та професійну відповідальність у галузевих ситуаціях і приймати обґрунтовані рішення з урахуванням впливу галузевих рішень у глобальному, економічному, екологічному та соціальному контекстах;

- здатності ефективно працювати в команді, члени якої разом забезпечують лідерство, створюють спільне та інклюзивне середовище, формулюють цілі, окреслюють завдання та досягають поставленої мети;

- здатності розробляти й проводити відповідні експерименти, аналізувати та інтерпретувати дані; використовувати наукове судження для формулювання висновків;

- здатності за потреби здобувати та застосовувати нові знання з використанням ефективних стратегій навчання.

3. Здійснено порівняльний аналіз систем формування громадянської свідомості в закладах вищої освіти США та в Україні.

Спільними ознаками підготовки студентів закладів вищої освіти в Україні та США є компетентнісний підхід до розроблення освітніх програм університетів; уведення в їхню структуру навчальних курсів, які сприяють формуванню громадянської свідомості студентів; випереджувальне інфокомунікаційне керування якістю підготовки майбутнього фахівця; постійне оновлення змісту всіх складників підготовки студентів закладів вищої освіти на засадах науковості й фундаментальності; забезпечення високоякісної фахової підготовки студентів із залученням до цієї справи досвідчених практиків у відповідній галузі. Спільним та обов'язковим напрямом роботи в професійній освіті майбутніх фахівців різних галузей США та України є віртуальна інтернаціоналізація освіти.

Особливість вищої освіти в Україні порівняно із Сполученими Штатами Америки полягає в тому, що політичним курсом нашої країни, який підтверджено впровадженням державних освітніх стандартів, є централізована освіта. Зміст і компоненти системи ефективної професійної підготовки студентів ЗВО відповідають вимогам стандарту вищої професійної освіти, соціального замовлення та ринку праці. Підготовка майбутнього фахівця в українських університетах відбувається в процесі теоретичної і практичної підготовки, під час проходження виробничих/навчальних практик в установах, закладах, підприємствах відповідних галузей. При цьому розвиток цифрових

навичок студентів здійснюється протягом усього терміну навчання. Констатовано, що під впливом воєнного стану на території України в закладах вищої освіти спостерігається тенденція до збільшення періодів дистанційного засвоєння теоретичних курсів та зменшення обсягу годин з практичної підготовки, що може спричинити зниження рівня якості професійної підготовки фахівців.

Специфічною рисою вищої освіти в США є відсутність державного замовлення на підготовку спеціалістів з різних професій. У системі формування громадянської свідомості студентів американських ЗВО передбачено, що:

- упровадження концепції розумного міста в університетських студентських містечках/кампусах є першорядним складником системи формування громадянської свідомості студентів та забезпечує цілісне освітнє середовище, у якому громадянську освіту інтегровано в кожен освітній елемент; практичну підготовку з формування громадянської свідомості ЗВО здійснюють під час реалізації проєктів служіння громаді;

- належна забезпеченість американських ЗВО комп'ютерами, високошвидкісним інтернет-з'єднанням, сучасними мультимедійними засобами сприяє високим темпам зростання рівня медіакомунікаційної компетентності студентів;

- важливим складником системи формування громадянської свідомості студентів США є онлайн-освіта, яка здійснюється інноваційними технічними та програмними засобами;

- у США активно працюють недержавні компанії (American Association of State Colleges and Universities), які реалізують різноманітні проєкти з громадянської освіти в університетах та коледжах.

4. У процесі дослідження окреслено напрями творчого використання прогресивного досвіду США з формування громадянської свідомості в закладах вищої освіти України на двох рівнях: нормативному й організаційно-методичному.

На *нормативному рівні* доцільною є модернізація навчальних планів та освітніх програм підготовки майбутніх фахівців різних галузей. Зокрема,

навчальне навантаження потребує перерозподілу, завдяки якому буде збільшено обсяг годин на практичне вивчення предметів зі спеціальності, що сприятиме підвищенню в майбутніх фахівців професійної та громадянської відповідальності в галузевих ситуаціях під час прийняття обґрунтованих рішень з урахуванням впливу галузевих рішень. Також важливо забезпечити відповідність освітньо-кваліфікаційних характеристик фахівців з вищою освітою різних спеціальностей сучасним світовим стандартам; створити умови для формування медіакомунікаційної компетентності в процесі професійної підготовки всіх майбутніх фахівців України.

На *організаційно-методичному рівні* важливо реалізувати такі заходи: створити ефективні умови для постійного розвитку цифрових навичок студентів ЗВО; розробити практичні курси для засвоєння студентами університетів базового розуміння етичних і правових питань, пов'язаних з професійною діяльністю, доступом до інформації та її використання для розвитку громадянського суспільства в Україні; збільшити тривалість навчальної/виробничої практики майбутніх фахівців або трансформувати її в проєкти служіння громаді для формування практичних навичок у реалізації громадянських обов'язків у професійній діяльності; організувати єдине освітнє середовище з поглибленням співпраці з громадськими організаціями (наприклад IRI); упроваджувати ідеї розумного міста в студентські містечка українських університетів.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми, тому з-поміж перспективних напрямів її подальшого вивчення заслуговують на увагу такі: теоретичні засади системи формування громадянської свідомості студентів ЗВО в інших країнах в умовах формування єдиного світового освітнього простору; інтеграція в освітній процес університетів США проєктів, які зреалізують міжнародні громадські організації; перспективні напрями реалізації громадянської освіти під час дистанційного навчання в ЗВО.

ДОДАТКИ

Додаток А

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 Центральноукраїнський державний університет
 імені Володимира Винниченка

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА
«Початкова освіта та Організація виховної роботи»
 (назва ОПП)

Першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

за спеціальністю 013 Початкова освіта
 (шифр та найменування спеціальності)

Галузь знань 01 Освіта / Педагогіка
 (шифр та найменування галузі)

освітня кваліфікація: Бакалавр початкової освіти.
 (найменування кваліфікації)

професійна кваліфікація: Вчитель початкових класів закладу загальної
 середньої освіти, викладач фахової передвищої освіти, організатор виховної
 роботи.
 (найменування кваліфікації)

Затверджено вченою радою
 Центральноукраїнського
 державного університету
 імені Володимира Винниченка
 Голова вченої ради Е. Ю. Саболь
 (протокол № 9 від 26 грудня 2022 р.)
 (наказ № 1227 від 26 грудня 2022 р.)
 Освітньо-професійна програма вводиться
 в дію з 2023 р.
 Ректор [підпис]

Кропивницький – 2023 р.

2. Перелік компонентів освітньо-професійної програми та їх логічна послідовність

2.1. Перелік компонент ОП

Код н/д	Компоненти освітньої програми (навчальні дисципліни, курсові проекти (роботи), практики, кваліфікаційна робота)	Кількість кредитів	Форма підсумков. контролю
1	2	3	4
Нормативні компоненти ОП			
ОК ЗП-1	Українська мова за професійним спрямуванням	4	екзамен
ОК ЗП-2	Історія і культура України	4	екзамен, залік
ОК ЗП-3	Філософія	3	екзамен
ОК ЗП-4	Англійська мова	3	залік
ОК ЗП-5	Права людини та громадянське суспільство в Україні	3	залік
ОК ЗП-6	Безпека життєдіяльності та охорона праці в галузі	3	залік
ОК ПП-1	Вікова фізіологія та здоров'я дітей	3	залік
ОК ПП-2	Англійська мова за професійним спрямуванням	4	залік, екзамен
ОК ПП-3	Основи вищої математики	4	екзамен
ОК ПП-4	Дитяча література	3	екзамен
ОК ПП-5	Основи природознавства та екології	4	залік
ОК ПП-6	Сучасна українська мова з практикумом	3	екзамен
ОК ПП-7	Загальна психологія	3,5	екзамен
ОК ПП-8	Вікова та педагогічна психологія	4,5	екзамен
ОК ПП-9	Психодіагностика	3	екзамен
ОК ПП-10	Вступ до спеціальності	3	залік
ОК ПП-11	Основи педагогіки та дидактика	6	залік, екзамен
ОК ПП-12	Інклюзивна педагогіка	3	екзамен
ОК ПП-13	Теорія виховання	4,5	екзамен
ОК ПП-14	Історія педагогіки	4,5	екзамен
ОК ПП-15	Методика виховної роботи	3	залік
ОК ПП-16	Основи наукових педагогічних досліджень	3,5	екзамен
ОК ПП-17	Основи педагогічної майстерності	4	екзамен
ОК ПП-18	Інтерактивні технології в початковій школі	3,5	залік
ОК ПП-19	Організація та управління в початковій освіті	3,5	екзамен
ОК ПП-20	Методика вивчення мовно-літературної освітньої галузі (англ. мова)	3,5	залік, залік
ОК ПП-21	Методика вивчення мовно-літературної освітньої галузі (укр. мова)	6	екзамен, залік
ОК ПП-22	Методика навчання освітньої галузі «Математична»	4,5	екзамен
ОК ПП-23	Дисципліна іноземною мовою: Методика навчання освітніх галузей «Громадянська та історична освіта у початковій школі» і «Соціальна та здоров'язбережувальна» / «Civic and historical education in primary school" and "Social and health care»	4	залік, залік

ок пп-24	Методика навчання освітньої галузі «Природнича»	3	екзамен
ок пп-25	Теорія й методика вивчення освітньої галузі «Технологічна»	3	екзамен
ок пп-26	Теорія й методика вивчення освітньої галузі «Інформатична»	4	екзамен, залік
ок пп-27	Методика вивчення освітньої галузі «Мистецька» (образотворче мистецтво та музичне мистецтво)	3,5	екзамен
ок пп-28	Теорія й методика вивчення освітньої галузі «Фізкультурна»	4	залік
ок пп-29	Дисципліна іноземною мовою «Медіаосвіта та медіаграмотність педагога»/ «Media education and media literacy of the teacher»	3	залік
ок пп-30	Педагогічна ергономіка	3	залік
ок пп-31	Основи сценічного та екранного мистецтва	3	екзамен
ок пп-32	Теорія й методика організації виховної роботи в дитячих оздоровчих закладах	3	екзамен
ПП 01	Виробнича практика «Педагогічна в закладах фахової передвищої освіти»	7,5	диф. залік
ПП 02	Виробнича практика «Педагогічна в закладах загальної середньої освіти»	10,5	диф. залік
ПП 03	Навчальна практика «Перші дні дитини в школі»	3	залік
ПП 04	Навчальна практика «Психолого-педагогічна»	4,5	залік
ПП 05	Навчальна практика «Іноземна мова в НУШ»	3	залік
ПП 06	Навчальна практика «Технологічно-педагогічна»	3	залік
ПП 07	Навчальна практика «Літня практика»	4,5	залік
КР 01	Курсова робота з педагогіки	1,5	диф. залік
КР 02	Курсова робота з методики початкової освіти	1,5	диф. залік
ок пп-32	Оглядові лекції до Атестації: педагогіка - 10 г., фах - 14 г.	1,5	-
A-1	Кваліфікаційний екзамен з педагогіки, методик початкової освіти й організації виховної роботи	1,5	-
	Загальний обсяг нормативний компонент:	180	
Вибіркові компоненти ОП			
ВК-01	дисципліни з каталогу	12	
ВК-02	дисципліни з каталогу	12	
ВК-03	дисципліни з каталогу	12	
ВК-04	дисципліни з каталогу	12	
ВК-05	дисципліни з каталогу	6	
ВК-06	дисципліни з каталогу	6	
	Загальний обсяг вибірових компонент:	60	
	Загальний обсяг обов'язкових компонент:	180	25 екзаменів; 29 заліків
	Загальний обсяг вибірових компонент:	60	
	ЗАГАЛЬНИЙ ОБСЯГ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ	240	

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ
імені Ігоря Сікорського»

ЗАТВЕРДЖЕНО
Вченою радою КНУ ім. Ігоря Сікорського
(протокол № 10 від 15.12.2021)
Голова вченої ради

Михайло ІЛЬЧЕНКО

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА

Атомні електричні станції

Nuclear power plants

першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

за спеціальністю	143 Атомна енергетика
галузі знань	14 Електрична інженерія
кваліфікація	бакалавр з атомної енергетики

Введено в дію наказом ректора
КНУ ім. Ігоря Сікорського
від 15.02.2022 № НОУ/75/2022

КНУ ім. Ігоря Сікорського
Київ – 2022

2. ПЕРЕЛІК КОМПОНЕНТ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ

Код о/к	Компоненти освітньої програми (навчальні дисципліни, курсові проекти/роботи), практики, кваліфікаційна робота)	Кількість кредитів ЕКТС	Форма підсумкового контролю
1	2	3	4
1. ОБОВ'ЯЗКОВІ (нормативні) компоненти ОП			
1.1. Цикл загальної підготовки			
ЗО 1.1	Інформаційні технології. Частина 1. Основи інформатики та програмування	3,5	залік
ЗО 1.2	Інформаційні технології. Частина 2. Автоматизація обробки графічної інформації	2,5	залік

1	2	3	4
ЗО 2	Україна в контексті історичного розвитку Європи	2,0	залік
ЗО 3	Культура мови та ділове мовлення	2,0	залік
ЗО 4.1	Практичний курс іноземної мови. Частина 1.	3,0	залік
ЗО 4.2	Практичний курс іноземної мови. Частина 2.	3,0	залік
ЗО 5.1	Практичний курс іноземної мови професійного спілкування. Частина 1.	3,0	залік
ЗО 5.2	Практичний курс іноземної мови професійного спілкування. Частина 2.	3,0	екзамен
ЗО 6	Вступ до філософії	2,0	залік
ЗО 7	Інженерна екологія енергетики	2,0	залік
ЗО 8	Трудове право	2,0	залік
ЗО 9	Основи здорового способу життя	3,0	залік
1.2. Цикл професійної підготовки			
ПО 1.1	Вища математика. Частина 1. Лінійна алгебра. Диференціальні числення	6,0	екзамен
ПО 1.2	Вища математика. Частина 2. Інтегральні обчислення. Диференціальні рівняння	5,0	екзамен
ПО 1.3	Вища математика. Частина 3. Числові і функціональні ряди. Кратні, криволінійні та поверхневі інтеграли	4,0	екзамен
ПО 2.1	Фізика. Частина 1. Механіка. Молекулярна фізика	6,0	екзамен
ПО 2.2	Фізика. Частина 2. Коливання та хвилі. Електрика та магнетизм	4,5	екзамен
ПО 3.1	Інженерна графіка. Частина 1. Інженерна графіка	5,5	екзамен
ПО 3.2	Інженерна графіка. Частина 2. Технічне креслення та комп'ютерна графіка	2,0	залік
ПО 4	Хімія	4,0	залік
ПО 5	Теоретична механіка	4,0	екзамен
ПО 6	Основи електротехніки та електроніки	4,0	залік
ПО 7.1	Технічна термодинаміка. Частина 1. Закони термодинаміки. Властивості робочих тіл (рідин газів)	4,0	залік
ПО 7.2	Технічна термодинаміка. Частина 2. Термодинамічні процеси та цикли	5,5	екзамен
ПО 8	Теорія теплообміну	8,0	екзамен
ПО 9	Гідрогазодинаміка	6,0	екзамен
ПО 10	Опір матеріалів	6,5	екзамен
ПО 11	Технології комп'ютерного моделювання	3,0	залік
ПО12	Матеріалознавство та матеріали в енергомашинобудуванні	4,0	залік
ПО 13.1	Атомна та кватова фізика. Частина 1. Атомна фізика.	2,0	залік
ПО 13.2	Атомна та кватова фізика. Частина 2. Квантова фізика.	6,0	екзамен
ПО 14	Ядерна та нейтронна фізика	5,5	екзамен
ПО 15	Енергетичні ядерні реактори	4,0	екзамен
ПО 16	Основи конструювання	3,5	залік
ПО 17	Основи конструювання. Курсова робота	1,0	залік

1	2	3	4
ЗО 2	Україна в контексті історичного розвитку Європи	2,0	залік
ЗО 3	Культура мови та ділове мовлення	2,0	залік
ЗО 4.1	Практичний курс іноземної мови. Частина 1.	3,0	залік
ЗО 4.2	Практичний курс іноземної мови. Частина 2.	3,0	залік
ЗО 5.1	Практичний курс іноземної мови професійного спілкування. Частина 1.	3,0	залік
ЗО 5.2	Практичний курс іноземної мови професійного спілкування. Частина 2.	3,0	екзамен
ЗО 6	Вступ до філософії	2,0	залік
ЗО 7	Інженерна екологія енергетики	2,0	залік
ЗО 8	Трудове право	2,0	залік
ЗО 9	Основи здорового способу життя	3,0	залік
1.2. Цикл професійної підготовки			
ПО 1.1	Вища математика. Частина 1. Лінійна алгебра. Диференціальні числення	6,0	екзамен
ПО 1.2	Вища математика. Частина 2. Інтегральні обчислення. Диференціальні рівняння	5,0	екзамен
ПО 1.3	Вища математика. Частина 3. Числові і функціональні ряди. Кратні, криволінійні та поверхневі інтеграли	4,0	екзамен
ПО 2.1	Фізика. Частина 1. Механіка. Молекулярна фізика	6,0	екзамен
ПО 2.2	Фізика. Частина 2. Коливання та хвилі. Електрика та магнетизм	4,5	екзамен
ПО 3.1	Інженерна графіка. Частина 1. Інженерна графіка	5,5	екзамен
ПО 3.2	Інженерна графіка. Частина 2. Технічне креслення та комп'ютерна графіка	2,0	залік
ПО 4	Хімія	4,0	залік
ПО 5	Теоретична механіка	4,0	екзамен
ПО 6	Основи електротехніки та електроніки	4,0	залік
ПО 7.1	Технічна термодинаміка. Частина 1. Закони термодинаміки. Властивості робочих тіл (рідин газів)	4,0	залік
ПО 7.2	Технічна термодинаміка. Частина 2. Термодинамічні процеси та цикли	5,5	екзамен
ПО 8	Теорія теплообміну	8,0	екзамен
ПО 9	Гідрогазодинаміка	6,0	екзамен
ПО 10	Опір матеріалів	6,5	екзамен
ПО 11	Технології комп'ютерного моделювання	3,0	залік
ПО 12	Матеріалознавство та матеріали в енергомашинобудуванні	4,0	залік
ПО 13.1	Атомна та кватова фізика. Частина 1. Атомна фізика.	2,0	залік
ПО 13.2	Атомна та кватова фізика. Частина 2. Квантова фізика.	6,0	екзамен
ПО 14	Ядерна та нейтронна фізика	5,5	екзамен
ПО 15	Енергетичні ядерні реактори	4,0	екзамен
ПО 16	Основи конструювання	3,5	залік
ПО 17	Основи конструювання. Курсова робота	1,0	залік

Додаток В

Міжнародний республіканський інститут

Спортивна площа 3В,
2 під'їзд, 8 поверх
м. Київ 01601, Україна
(+38 044) 289 77 40
(+38 044) 289 77 50 факс
www.iri.org | @IRIGlobal

«04» квітня 2024 року

ДОВІДКА

Видана Зайцю Ростиславу Геннадійовичу, старшому спеціалісту програм Міжнародного республіканського інституту в Україні, про те, що він в складі команди дослідницького відділу розробив анкети для наступних опитувань:

- Національне опитування молоді червень-липень 2023 року, проведеного Центром аналізу та соціологічних досліджень (CISR) Міжнародного республіканського інституту (MPI) у межах програми USAID «Мріємо та діємо»;
- Національне опитування молоді «Українці в Польщі» (додаткова підвибірка червень-липень 2023 року), проведеного Центром аналізу та соціологічних досліджень (CISR) Міжнародного республіканського інституту (MPI) у межах програми USAID «Мріємо та діємо»;
- «Національне опитування молоді» лютий 22 – 28 березня 2021 року, проведене Центром аналізу та соціологічних досліджень (CISR) Міжнародного республіканського інституту (MPI) у рамках програми “Мріємо та діємо”.

Офіційний представник MPI в Україні

Майкл Дракмен

Неприбуткова організація, діяльність якої спрямована на підтримку демократії у всьому світі

**Міжнародний
республіканський
інститут**

Спортивна площа 3В,
2 під'їзд, 8 поверх
м. Київ 01601, Україна
(+38 044) 289 77 40
(+38 044) 289 77 50 факс
www.iri.org | @IRIGlobal

«23» квітня 2024 року

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження Зайця Ростислава Геннадійовича на тему: «Формування громадянської свідомості у студентів закладів вищої освіти Сполучених Штатів Америки», поданого на здобуття ступеня доктора філософії, зі спеціальності 011 – Освітні, педагогічні науки

Упродовж 2020-2024 рр. результати дисертаційного дослідження Зайця Р. Г. було впроваджено у Міжнародному республіканському інституті (МРІ) в Україні у процесі створення та проведення навчальних програм: «Академія політичного лідерства», «Школа молодого політика», «Медіа Академія», «Підтримка молодих лідерів та активістів на прифронтових територіях», «Молоді підприємці», «Академія компетентностей молодіжних рад» для студентів, молодих політиків та активістів віком від 18 до 35 років.

Тематика навчальних програм:

- залучення молодих людей до участі в суспільно-політичному житті;
- забезпечення молоді необхідними навичками і знаннями для більш ефективної роботи у сфері управління;
- підготовка наступного покоління політичних, державних та громадських лідерів;
- залучення молоді до проектів, які допомагають поліпшити життя їх громад.

Співробітники МРІ визнали, що впровадження результатів наукового дослідження, яке здійснював Заєць Р. Г. є обґрунтованим та своєчасним.

У ході створення та проведення навчальних програм співробітники МРІ та залучені експерти (тренери, фасилітатори) скористалися матеріалами

**Міжнародний
республіканський
інститут**

Спортивна площа 3В,
2 під'їзд, 8 поверх
м. Київ 01601, Україна
(+38 044) 289 77 40
(+38 044) 289 77 50 *факс*
www.iri.org | @IRIGlobal

дослідження, особливо відзначивши актуальність виокремлення медіакомунікаційної компетентності, що є важливим складником системи формування громадянської свідомості молоді.

В американських закладах вищої освіти до викладання дисциплін з громадянської освіти залучають кваліфікованих спеціалістів, які працюють у відповідних галузевих секторах, що дає змогу майбутнім фахівцям максимально дізнатися про можливості реалізації їхніх громадянських обов'язків у межах майбутньої професії для розвитку демократичного суспільства.

Особливістю формування громадянської свідомості є компетентнісний підхід до розроблення освітніх програм; уведення в їхню структуру навчальних курсів, які сприяють формуванню громадянської свідомості молоді; випереджувальне інфокомунікаційне керування якістю підготовки майбутнього фахівця; постійне оновлення змісту всіх складників підготовки студентів закладів вищої освіти на засадах науковості й фундаментальності; забезпечення високоякісної фахової підготовки студентів із залученням до цієї справи досвідчених практиків у відповідній галузі.

Результати дисертації можуть бути рекомендовані для використання в освітньому процесі закладів вищої освіти педагогічного спрямування в професійній підготовці майбутніх фахівців та при створенні навчальних програм.

Офіційний представник МРІ в Україні

Майкл Дракмен

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

вул. Шевченка, 1, м. Кропивницький, 25006, тел. (0522) 32-08-89, факс (0522) 24-85-44
E-mail: mails@cuspu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02125415

23.04.2024 № 19-н
На № _____ від _____

Д О В І Д К А

про впровадження результатів дисертаційного дослідження Зайця Ростислава Геннадійовича на тему: «Формування громадянської свідомості у студентів закладів вищої освіти Сполучених Штатів Америки», поданого на здобуття ступеня доктора філософії, зі спеціальності 011 – Освітні, педагогічні науки

Результати наукового дослідження Зайця Ростислава Геннадійовича на тему: «Формування громадянської свідомості у студентів закладів вищої освіти Сполучених Штатів Америки» є актуальними в контексті сучасних освітніх реформ та інтегрування вищої освіти України до світового освітнього простору.

Наукові розвідки Зайця Р.Г. з питань впровадження досвіду закладів вищої освіти США о формуванню громадянської свідомості студентів, отримали схвальну оцінку науково-педагогічного складу Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка. Різноманітні форми роботи зі студентами, що містяться в роботі Зайця Р.Г. були апробовані під час проведення заходів для активу студентської ради університету протягом 2022-2024 років. Ростислав Геннадійович представляв результати виконаного дослідження на засіданні кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (протокол №14 від 18.04.2024 року).

Напрацювання здобувача з вивчення американського досвіду громадянської освіти студентів закладів вищої освіти використані для підготовки освітніх програм для навчання майбутніх вчителів.

Наукове дослідження, яке здійснював Засць Р.Г. має важливе теоретичне та практичне значення в напрямку розвитку медіакомунікативної компетентності майбутніх фахівців.

В університеті щорічно проводяться опитування студентської молоді, у яких використано пропозиції та матеріали здобувача щодо формування громадянської свідомості студентів університетів.

Результати дисертації можуть бути рекомендовані для використання в освітньому процесі закладів вищої освіти в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців.

Проректор з наукової роботи

Лілія КЛОЧЕК

КРОПИВНИЦЬКА МІСЬКА РАДА

Комунальна установа «Міський центр професійного розвитку педагогічних працівників
Кропивницької міської ради»

вул. Гоголя, 125, м. Кропивницький, 25022,

e-mail: mcrprp@krmr.gov.ua, код в ЄДРПОУ 43825562

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Зайця Ростислава Геннадійовича на тему:
«Формування громадянської свідомості у студентів закладів вищої освіти
Сполучених Штатів Америки»
на здобуття наукового ступеня
доктора філософії, за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки

Упродовж 2023-2024 років результати дисертаційного дослідження Зайця Ростислава Геннадійовича було впроваджено комунальною установою «Міський центр професійного розвитку педагогічних працівників Кропивницької міської ради» в процесі професійної адаптації молодих вчителів предмету «Громадянська освіта».

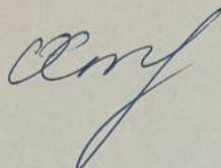
Консультанти комунальної установи «Міський центр професійного розвитку педагогічних працівників Кропивницької міської ради» констатували, що впровадження результатів наукового дослідження, здійснене Зацем Р.Г. є обґрунтованим та своєчасним.

У ході методичних заходів для молодих вчителів, спрямованих на підвищення ефективності практичної складової навчальної дисципліни «Громадянська освіта», консультанти скористалися матеріалами дослідження та особливо відзначили актуальність підходів до проведення уроків, позаурочних заходів для досягнення Цілей сталого розвитку.

Важливим у роботі з молодими вчителями визначено описані в дисертаційному дослідженні сучасні форми організації та проведення заходів з формування громадянської свідомості учнів старших класів закладів загальної середньої освіти й запровадження елементів позашкільних проєктів служіння громаді.

Рішенням засідання консультативної ради комунальної установи «Міський центр професійного розвитку педагогічних працівників Кропивницької міської ради», протокол № 2 від 18.03.2024 р., результати дисертації можуть бути рекомендовані для використання в освітньому процесі закладів вищої освіти педагогічного спрямування в професійній підготовці майбутніх фахівців.

Директор

Оксана СТРЮКОВА